

МАЛЦИНСТВОТА В БЪЛГАРИЯ - ЛЕСНИ ЗА ОМРАЗА

БЪЛГАРСКИ
ХЕЛЗИНСКИ
КОМИТЕТ

БЪЛГАРСКИ
ХЕЛЗИНСКИ
КОМИТЕТ

Настоящата публикация е създадена в рамките на проекта **NO HATE BG: ЗАЕДНО В ЗАЩИТА НА МАЛЦИНСТВАТА И ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НА ПРЕСЪПЛЕНИЯТА ОТ ОМРАЗА**. Проектът е съфинансиран по програма „Права, равенство и гражданство“ на Европейския съюз (2014 – 2020) и се изпълнява от консорциум с водеща организация Български хелзински комитет и партньори: Център за междуетнически диалог и толерантност „Амалипе“ и Civil Rights Defenders – Швеция. Отговорността за съдържанието е изцяло на авторите му и по никакъв начин не може да се счита, че отразява позицията на Европейската комисия.

БЪЛГАРСКИ
ХЕЛЗИНСКИ
КОМИТЕТ

Център Амалипе

CIVIL
RIGHTS
DEFENDERS

© Авторски колектив, 2019

© Антоанета Ненкова, Ваня Станчева, 2019, редактори

© Ваня Станчева, 2019, коректор

© Илина Гергова, 2019, графичен дизайн и предпечатна подготовка

© Галя Йотова, 2019, фотограф

© Сдружение „Български хелзински комитет“, 2019

ISSN 978-954-9738-49-0

5	УВОД
9	ОПИТ ЗА РАВНОСМЕТКА
35	ЗАЩО МАЛЦИНСТВАТА В БЪЛГАРИЯ СА ЛЕСНИ ЗА ОМРАЗА?
57	КАЗУСЪТ „БЪЛГАРСКИ ГРАЖДАНИ С МАКЕДОНСКО САМОСЪЗНАНИЕ“
69	Глава 1. Ромите – мишена № 1
69	1.1. Общи въпроси
79	1.2. Из стенограмите на регионалните форуми
83	1.3. Конфликтът в Габрово
91	КАЗУСЪТ „ВОЙВОДИНОВО“
97	Глава 2. ЛГБТИ хората в България – повече задължения и по-малко права. Насилието по признак „пол“
97	2.1. Общи въпроси
98	2.1.1. Наказателноправни аспекти, престъпления и реч на омразата
103	2.1.2. Равенство и недискриминация
104	2.2. Из стенограмите на регионалните форуми
123	КАЗУСЪТ „МИХАИЛ СТОЯНОВ“
129	Глава 3. Стереотипите срещу изповеданията
129	3.1. Общи въпроси
135	3.2. Из стенограмите на регионалните форуми
143	Глава 4. Чужденци и бежанци – от слово на омраза към престъпления от омраза
143	4.1. Общи въпроси
146	4.2. Когато антиимигрантската реторика ескалира
150	4.3. Из стенограмите на регионалните форуми
157	ИЗВОДИ И ПРЕПОРЪКИ
167	ПРИЛОЖЕНИЕ - ФОТОГАЛЕРИЯ „ГРАФИТИТЕ - ИЗКУСТВО ИЛИ ВАНДАЛИЗЪМ“

УВОД

ПРОЕКТЪТ NO НАТЕ BG: ЗАЕДНО В ЗАЩИТА НА МАЛЦИН-СТВАТА И ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НА ПРЕСТЪПЛЕНИЯТА ОТ ОМ-РАЗА, 01 ноември 2018 – 29 февруари 2020 г.¹ – покана за участие на държавни институции, партньорски организации и независими експерти.

В ЗАЩИТА на най-уязвимите малцинства в България – роми, турци, евреи, мюсюлмани, ЛГБТИ, бежанци – и **В ПРОТИВОДЕЙ-СТВИЕ** на нетолерантността и престъпленията от предразсъдъци към тези групи – мишени в българското общество.

ЧРЕЗ

- по-голяма видимост на дискриминацията и насилието, породено от предразсъдъци
- „широко отваряне на очи“ както на държавната администрация, така и на гражданския сектор
- преглед на международните препоръки към България по темата за промяна на националното законодателство

¹ Проектът е съфинансиран по програма „Права, равенство и гражданство“ на Европейския съюз (2014 – 2020).

- създаване на мрежа от единомишленици, които да продължат да работят заедно след приключване на проекта
- представяне на опита на Швеция.

ПРОБЛЕМЪТ с разпознаването, разпространението, законодателството и практиката за борба с престъпленията, подбудени от предразсъдъци, в България е изключително сериозен. Той засяга голям брой уязвими хора, които стават жертва на разнообразни форми на престъпна дейност, мотивирана от предразсъдъци. Престъпленията, подбудени от предразсъдъци, са известни като „престъпления от омраза“ (това е популярно понятие, не правно). Омразата може да е свързана с расата, етническата принадлежност, религията, сексуалната ориентация или друга характеристика на личността. Извършителят привиква в жертвата не толкова конкретния човек, колкото омразната му характеристика. Тези престъпления достигат рядко до вниманието на правоприлагащите органи в България, а когато достигнат, често остават ненаказани. Както законодателната рамка за борба с престъпленията, подбудени от предразсъдъци, така и стандартите за тяхното разследване и наказване у нас са дефицитни. Те не съответстват на международните стандарти.

ОБЗОРЪТ МАЛЦИНСТВАТА В БЪЛГАРИЯ - ЛЕСНИ ЗА ОМРАЗА² обобщава актуалната ситуация в България през призмата на дискусиите **NO HATE BG (БЕЗ ОМРАЗА)**, проведени в периода юни – септември 2019 г. в Благоевград, Варна, Велико Търново, Видин, Враца, Кърджали, Плевен, Пловдив, Разград, Сливен и Шумен. Цитират се примери на дискриминация и насилие, породено от предразсъдъци, към 2019 г., представени на единайсетте регионални кръгли маси, организирани в рамките на проекта. Отделните раздели поставят акцент и върху практиките на реакция на престъпления от предразсъдъци, извършени срещу всяка от групите мишени: роми, ЛГБТИ, турци и мюсюлмани, еврейска общност, бежанци. Обзорът представя и тезите на водещи независими експерти от гражданския сектор и от държавните институции. Обобщени са

2 Пълният текст на обзора **МАЛЦИНСТВАТА В БЪЛГАРИЯ - ЛЕСНИ ЗА ОМРАЗА**, 2019 г., е достъпен на адрес: <https://nohate.bg/helsinki.org/>.

данни от актуални изследвания и доклади. Стенограмите от всичките 11 регионални обсъждания са достъпни онлайн³.

АВТОРСКИ КОЛЕКТИВ: Антоанета Ненкова, Атанас Атанасов, Боян Захариев (въведение – „Опит за равностетка“), Виктор Лилев, Галя Йотова (текст и снимки – графити), Деян Колев, Карамфил Матев, Красимир Кънев, Леонид Хаздай, Милена Димитрова, Мехмед Юмер, Радослав Стоянов, Роберт Джераси, Тайфур Хюсеин.

3 Пълният текст на стенограмите е достъпен на адрес:
<https://nohate.bghelsinki.org/>.

ОПИТ ЗА РАВНОСМЕТКА

*Това въведение е опит на Боян Захариев да обобщи от първо лице мащабния корпус от примери, тези, идеи и анализи за дискриминационни нагласи и престъпления от предразсъдъци, събран по време на поредицата от единайсет регионални дискусии, проведени в рамките на проекта **NO HATE BG: ЗАЕДНО В ЗАЩИТА НА МАЛЦИНСТВАТА И ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НА ПРЕСТЪПЛЕНИЯТА ОТ ОМРАЗА**.*

В някои от регионалните форуми на тема **NO HATE BG (БЕЗ ОМРАЗА)** имах възможността да участвам, за останалите организаторите ми предоставиха всички налични материали и подробни протоколи от обсъжданията, за което съм им много благодарен. Ще акцентирам върху това, което според мен е най-важното от много ценните и интересни тематични анализи в настоящия сборник, посветени на отделни групи, попадащи често в прицела на враждебното говорене.

Във фокуса на дискусиите и анализите беше темата, свързана с т.нар. „престъпления от омраза“. Красимир Кънев от БХК, с когото съм склонен да се съглася, предложи да използваме понятието „престъпления от предразсъдъци“. Това понятие е много по-удобно и за обяснителната рамка, която ще използвам, тъй като считам, че колкото и да са опасни престъпленията от омраза или предразсъдъци сами по себе си, в момента се е появила далеч по-голяма заплаха, която потенциално може да навреди на самите институционални и правни основи на човешките права и свободи. Заплаха, която не бива да преувеличаваме, но не бива и да подценяваме. Ще се опитам да потърся правилния баланс. Поради много големия брой на участниците, няма да дам примери от всички направени изказвания, но ще се спра на тези, които ми направиха най-голямо впечатление и ми се струват най-важни.

Интересувам се не само от действащи закони, разпоредби и институционални практики, но и от предложения за промени в законодателството, политически инициативи, искания на граждани, мнения, морални оценки, коментари на експерти, изказвания на политици и други на пръв поглед незначителни източници. Аргументирам това с убеждението си, че в днешната променяща се обществена и медийна среда всички изброени източници стават много важни от гледна точка на възможността да се влияе и променя курсът на развитие – особено в институционална среда, податлива на популизъм, каквато е нашата, а напоследък все повече и в развитите демокрации. Затова ще говоря не само за престъпления, а и за законодателни и изпълнителни инициативи, за граждански и политически действия и платформи, мотивирани от предразсъдъци, понякога

примесени с омраза. Без това разширяване на перспективата няма да добием правилна представа за контекста към момента.

КАКВО СЕ СЛУЧВА НА ТЕРЕНА НА ЧОВЕШКИТЕ ПРАВА?

В периода след Втората световна война, когато се поставят основите на съвременното разбиране за човешките права, във времената на големите социални движения в следвоенна Европа, както и в периода след разпада на социалистическия блок и мащабната демократизация в света през 90-те години на миналия век за отстояването на човешките права и свободи беше подходящо да се говори като за „борба“. И действително, прегледът на многобройните документи и анализи по темата би ни показал, че подобни думи са често използвани. След този период (поне в рамките на ЕС, но не само) отстояването на човешките права и свободи стана по-скоро въпрос на наблюдение на повече или по-малко установени международни и национални механизми, за да сме сигурни, че работят добре. В България и в други страни от ЕС грижата на НПО, подобни на БХК, беше предимно такава. Разбира се, тази сфера продължаваше да се развива с усилията на международни организации, появяваха се нови инициативи, декларации, конвенции. Някои страни се присъединяваха лесно, други – по-трудно, но всички бяха съгласни с необходимостта от специални членове в договори, допълнителни протоколи и т.н. Като цяло обаче международната правна рамка, а успоредно с нея и националните постепенно се развиваха в ясно определена посока. Надявам се, че това ще продължи да бъде така и занапред. Появиха се обаче някои нови явления, които не бива да подминаваме. За този втори период ключовата дума беше „задължение“ – все по-сериозен ангажимент на държавите, закрепен с подписите им под международни споразумения и в собственото им законодателство, да спазват норми в сферата на човешките права и свободи, които днес – след усилия, продължили около век, но започнали много по-рано – могат да се нарекат общоприети. Ключовите думи „борба“ и „задължение“ продължават да бъдат актуални

в различни ситуации, но сегашният период има нова ключова дума, която ще формулирам накрая.

В света на постистината⁴ с отделни фрагментарни изказвания, без никаква аргументация, можеш да събереш хиляди, дори десетки хиляди харесвания, да накараш някои хора да гласуват за теб, дори да ги поведеш на граждански протести. За мен това е по-опасно от директното нарушаване на закона, или извършването на престъпления от омраза.

В такава среда лесно се използват много примитивни чувства и страхове, които живеят, натрупани в хода на еволюцията, у всеки от нас и лесно могат да излязат извън контрола на разума. Излизането извън контрола на разума не означава пълен отказ от аргументация, а активно произвеждане на фалшива аргументация, базирана на избирателни, а понякога и на неверни данни и факти и неправилно построени заключения. В предишни времена прякото използване на неверни данни и неправилно построени съждения би довело до бързо и трайно дискредитиране на автора им. В днешно време медийната среда е толкова пренаситена със съобщения със съмнително качество, че за всяко от тях просто няма време – веднага идва следващото. Освен това масовизацията и едновременното фрагментиране на разговорите води до това, че всичко, което генерира масова реакция, веднага става много важно, ако подкрепата смазващо доминира – то става истина и повод за гражданско или политическо действие.

Следва списък на някои от основните мотиви в новия популизъм, насочен срещу различни човешки права и свободи, заедно с типични инструменти, които се използват за тяхната мобилизация.

4 Според Оксфордския речник, който я обявява за „дума на 2016 г.“, „постистина“ (post-truth) се отнася до обстоятелства, при които хората са по-податливи на въздействието на чувства и вярвания, отколкото на фактите. Вж. 'Post-truth' declared word of the year. // *BBC News*, 2016, November 16. Достъпно на адрес: <https://www.bbc.com/news/uk-37995600>.

СТРАХОВЕ И ПРЕДРАЗСЪДЪЦИ КЪМ ИДВАЩИТЕ ОТВЪН

Страхове от нарастването на броя на малцинствените групи от населението често се издигат като аргумент за ограничаване на техните права. Тук можем да споменем апокалиптичните анализи за увеличаването на ромското население, което ще „претопи“ българите. В тази категория спадат и твърденията, подобни на изказванията на американски антигей активисти, че представителите на ЛГБТИ общностите се опитват да „набират“ привърженици за своя начин на живот и така да разширяват общността и влиянието си сред младите⁵. Подобни тези, примесени с конспиративни теории, се срещат и в аргументацията на българското „движение за семейството“⁶. Използването на този страх изисква първо да се покаже, че тези, които не приличат на застрашените, са в някакъв смисъл опасни – представляват физическа заплаха, заплаха за ценностите, за традиционния ред и начина ни на живот. Това е основен мотив в популистките атаки срещу миграцията и етническите малцинства, който успява да генерира огромен обществен отклик.

Всъщност някои от най-големите успехи на движенията, насочени срещу защитата на човешките права от последните години, са именно в тази сфера. Ще си позволя да резюмирам и интерпретирам някои от тезите от увода, посветен на миграцията, защото те дават добър контекст на това, което имам предвид.

Поне от края на Втората световна война България е била страна, от която хората емигрират, без да е подложена на значителен имигрантски натиск. Тази тенденция се засилва още повече с разпадането на социалистическата система на управление, отварянето на границите след 1989 г. и последвалия икономически упадък. Обикновеният човек в България, по тази причина, като цяло

5 Wong, C. M. Like Hitler And Communist Leaders, LGBT Activists Are Recruiting Children, Pundit Claims. Retrieved 14 November 2019, from HuffPost website: https://www.huffpost.com/entry/peter-labarbera-gays-hitler-_n_6932450.

6 „Ако приемем гей браковете, следва правото да осиновяват деца, предупреждава противник на ИК“ – изказване на Даниела Николова, един от организаторите на първия „Поход на семейството“. Достъпно на адрес: <https://dariknews.bg/regioni/varna/ako-priemem-gej-brakovete-sledva-pravoto-to-da-osinoviavat-deca-preduprezhdava-protivnik-na-ik-2102946>.

има редки контакти с чужденци – те по-скоро се явяват случайни познанства с хора, които са дошли да учат в страната и са решили да останат поради връзка/брак, предложение за работа или други, предимно битови и икономически, причини. В продължение на почти век България няма опит в приемането на хора, които бягат от въоръжени конфликти или търсят по-добър живот, поради което в институциите ни няма опит как да се управляват такива процеси в подходящи за демократична и правова държава рамки.

Членството на България в ЕС я прави по-привлекателна като „междинна спирка“ по пътя към по-богатата и икономически развита част от Европа. Страната става по-привлекателна и за част от българската диаспора в чужбина, за граждани на съседни страни. Все пак България е приютявала на няколко пъти вълни от бежанци: след многобройните локални войни, след епизоди на геноцид в близки страни и след Първата световна война. В онези времена, съдейки по документите, българското правителство е отделяло ресурси за настаняване на бежанците, както и за осигуряване на различни видове помощ.

Интересна е и възможната връзка между антиевропейската и по-общо, популистката пропаганда и неподготвеността на страната ни за реакция в случай на бежанска криза, което довежда до това, че твърде скоро след първата вълна от бежанци, бягащи от войната и насилието в Сирия, Ирак и Афганистан, страната ни става откровено негостоприемна. Вместо за бежанци в медиите все по-често се говори само за мигранти. Може да дискутираме дали в самото начало българите са проявили някакво естествено гостоприемство или съпричастност, но трудно можем да отречем, че популистката пропаганда след това доведе до много ефективна мобилизация около предразсъдъците, омразата и отхвърлянето. За мен тази забележителна ефективност е дори по-тревожна от наличието на вековни предразсъдъци, дълбоко вкоренени в културата, образованието и масовото съзнание. Възможността много хора за кратко време да развият неприязън към различните от тях, които по принцип не познават и с които не са имали кой знае какви взаимоотношения преди, е нещо твърде плашещо.

МАРИЯ ШИШЕВА от ВКБООН обяснява на достъпен език в своето изложение каква е разликата между бежанци и мигранти. Първите не могат да се върнат в страните, от които произхождат, защото там ги грози риск от преследване и дори от насилствена смърт. Мигрантите търсят благополучие извън страните си, които често са много бедни, но по принцип могат да се завърнат в тях без страх за живота си. Тук се сблъскваме с познатия тип необосновано обобщение, при което една група се определя изцяло от признаците на част от своите членове.

РАДОСТИНА ПАВЛОВА от Центъра за правна помощ „Глас в България“ отбелязва дехуманизиращото говорене по отношение на мигрантите, част от което са и понятия като „миграционен натиск“. Тя обяснява и че след като преминат през центровете от затворен тип на МВР, подобни на затвори, мигрантите започват да се чувстват като хора, които са заслужили това отношение. Цялостното дехуманизиране е част от процес, който завършва с това, че става обществено приемливо към тези хора от страна на държавата да се изпълняват политики на отблъскване и депортация, а униформени и цивилни граждани да упражняват безнаказано насилие.

През март 2016 г. ЕС сключва сделка с турския президент Реджеп Ердоган, чиято цел е да предпази Европа от бремето на грижата за бежанците, без да се интересува особено от ситуацията в Турция и от условията, в които ще живеят тези хора. Само по себе си това е сериозна двойна победа за активистите срещу човешките права. От една страна, ЕС приема да си затвори очите за сериозни проблеми с човешките права в Турция, от друга страна, го прави именно за да угоди на популистки движения и правителства, които насаждат страх и пречат на изпълнението на международните задължения по приютяването на бежанци. Но тяхната амбиция не се ограничава до това – те искат тази практика да стане новата общоприета норма, независимо дали е правно издържана, или негласна. И до момента се справят много добре. В крайна сметка, ако всички, които са сключили някакво споразумение, са мълчаливо съгласни да не го спазват, то просто губи силата си.

СТРАХОВЕ И ПРЕДРАЗСЪДЪЦИ КЪМ ЖИВЕЕЩИТЕ СРЕД НАС

Инструментите на пропагандата по отношение на бежанците от преобладаващо мюсюлмански страни силно наподобяват тези, които се използват срещу ромите. Когато веднъж темата попадне в общественото внимание, всеки възможен инцидент се разпространява от медиите, подхваща се допълнително от пропагандата чрез изказвания в публичното пространство и социалните медии. Това генерира още „новини“ и така до следващия инцидент. Този процес има потенциала да се самоусилва. Колкото повече публиката счита, че нещо е заплаха, толкова повече е готова да следи за такива новини и да ги разпространява и коментира. Това кара медиите при всеки удобен случай също да подхващат темата и да приоритизират подобни „новини“, които в други ситуации биха били сметнати за несъществени, за част от обичайното битово и институционално ежедневие. Всичко това още повече усилва впечатлението на публиката, че нещо се случва често и представлява заплаха, макар че то всъщност се случва рядко и не съдържа никаква извънредна степен на риск. Например когато местното население или представители на доминиращата група извършат много сериозно престъпление, съдържащо шокираща жестокост, обикновено това се счита за страшно, но рутинно събитие, от което не се извеждат никакви политически изводи, или ако се правят такива, със сигурност не са насочени към ограничаване на права или предприемане на действия срещу цели групи от населението.

По отношение на езика на омразата спрямо ромите, **ДЕЯН КОЛЕВ** отбелязва, че е налице засилване, открито провокиране към омраза и силови дискриминационни действия – процес, който според него започва през последните седем години със значително усилване в периода 2016 – 2019 г. Колев говори и за „расистки провокации в социалните мрежи и медиите, в това число и по телевизионни канали с висок рейтинг, за употреба на обидна реч срещу ромите и организирани публични прояви от страна на расистки групи“. Данните на Институт „Отворено общество – София“, цитирани

в частта за престъпленията от омраза срещу ромите, показват, че желанието за съжителство с други етнически групи от страната и с чужденци започва да намалява през 2013 г., когато в България вече са дошли по-големи групи мигранти и е стартирала масирана пропаганда срещу тях. Мисля, че това съвпадение във времето не е случайно и илюстрира причинно-следствена връзка.

ДИМИТЪР ДИМИТРОВ от Институт „Отворено общество – София“ обръща внимание на един от типичните примери за избирано ползване на информация – коментирането на извършени престъпления. Статистиката на полицията, която той цитира, показва, че 10% от престъпленията се извършват от лица с етнически произход, различен от българския. Тук влизат всички етнически групи, живеещи в страната, и чужденците, които общо са поне 20% от населението. От медиите и политическото говорене обаче остава впечатлението, че ако парафразираме за България изказването на унгарски политик с крайнодесни възгледи, почти всички извършители на престъпления са роми, а 100% от жертвите са българи.

Няма как да не се спрем и на навлизането в официалния политически живот и в ключови държавни институции като Народното събрание и Министерския съвет на език на омразата, характерен преди това само за социалните мрежи, дискусийните форуми и най-маргиналните издания (вж. примери в раздела за престъпленията от омраза срещу ромското малцинство). Този вид говорене, тревожно само по себе си, става основа за предприемане на законодателна инициатива и на действия на изпълнителната власт.

В своето изложение по време на дискусиите **ВИКТОР ЛИЛОВ** изброява редица предразсъдъци, чиято жертва са ЛБГТИ хората в България, както и основни права, от които са лишени. Сред тях са убеждения от типа на това, че сексуалната ориентация или половата идентичност, които се отличават от общоприетите, са някаква форма на заболяване. Лилов посочва в този контекст колко време е отнело от Международната класификация на болестите да бъдат премахнати хомосексуалността и още повече – трансгендър състоянията. Друг предразсъдък, също много разпространен и трудно съвместим с първия, е, че при представителите на ЛБГТИ

общността става дума за някаква мода или за неавтентично (пRESTорено) поведение. Има и хора, които споделят този предразсъдък поради лоша информираност, но изхождайки от изцяло позитивни подбуди. Същите, струва ми се, не биха се противопоставили на предоставянето на права на ЛГБТИ общността. Добавям това, защото смятам, че предразсъдъците имат и по-дълбок компонент от простата липса на информираност, който е по-лош и много по-труден за преодоляване – хората с лекота филтрират информацията, запазвайки, запомняйки или признавайки за вярна само тази, която съответства на вкоренените им възгледи.

На дискусиата в Пловдив **МИЛА МИНЕВА** от Софийския университет споделя искреното си учудване, че в Европейската столица на културата, която е избрала мотото „Заедно“, партии, представени в Общинския съвет, са се ангажирали с битка срещу изложбата „Балкан прайд“ на Фондация „Глас“. Това не ме учудва, особено на фона на обичайния репертоар на крайнодесния популизъм. Мила Минева споделя и очакването си, което сама нарича „наивно“, че когато човек работи с хора, маркирани като различни, постепенно преодолява предразсъдъците и формира отношения към отделни индивиди, а не към маркираната група като цяло. Общуването през границите на различията (ако така разширим смисъла на думата „работи“), вероятно намалява предразсъдъците, но не бива да разчитаме само на този механизъм. Общуването невинаги е заредено с позитивни емоции. Познавам случаи, някои съвсем скорошни, когато хора работят с различни от тях без ентузиазъм, правейки се, че не чуват подмятанията – до момента, в който са принудени да си тръгнат.

Популисткият натиск срещу групите, изложени на предразсъдъци и омраза, в комбинация с други социално-икономически фактори може да доведе до много сериозна изолация и капсулация на общностите или до разрушаване на общностния живот и атомизация. Примерите, дадени по време на дискусиите в рамките на проекта **NO HATE BG: ЗАЕДНО В ЗАЩИТА НА МАЛЦИНСТВАТА И ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НА ПРЕСТЪПЛЕНИЯТА ОТ ОМРАЗА**, включват това, което проф. ЕВГЕНИЯ ИВАНОВА нарича „доброволната

гетоизация“ в своя анализ за ситуацията в ромското гето в Пазарджик, известно с бруталните акции на полицията от началото на 90-те години на миналия век и с нашумелите имамски дела по обвинения в разпространение на радикален ислям. По-драстичните примери включват прякото разрушаване на нежеланата и мразена общност чрез сплашване и изгонване, какъвто е примерът от българското село Войводиново⁷, както и подобни случаи с други неголеми ромски общности. Можем да изброим случаите в Гърмен (2015), Асеновград (2017), Русе (2018), Габрово (2019), Кърнаре (2019). Друг пример идва от общностния живот на ЛГБТИ хората – експерти отдават замирането през последните години на социалния живот на ЛГБТИ общностите извън столицата на нарасналата популярност на интернет сайтовете и приложенията за анонимни сексуални срещи, на миграционните процеси и растящия консерватизъм в обществото.

ДЕМАРКАЦИОННАТА ЛИНИЯ МЕЖДУ ПОЗВОЛЕНОТО И ЗАБРАНЕНОТО

(неадекватна правна защита, промяна на закони, опит за създаване на нови правила)

Враждебната реч в политически контекст е нещо като тестова база за изпробване на възможностите за промяна и ново тълкуване на политиката, практиката на изпълнителните институции, законодателството и дори конституционните основи на демокрацията в посока отстъпление от защитата на основните човешки права. Тук могат да бъдат цитирани редица примери от последните пет години.

В своя анализ за престъпленията от омраза, насочени срещу хора от ЛГБТИ общността, **РАДОСЛАВ СТОЯНОВ** отбелязва как консервативната доктрина в българското наказателно право, която датира от XIX век, омаловажава широк спектър от сексуални

7 Кметът на Войводиново за прогонените роми: „Връщане назад няма“ - btV Новините. Достъпно на адрес: <https://btvnovinite.bg/predavania/tazi-sutrin/kmetat-na-vojvodinovo-za-progonenite-romi-vrashtane-nazad-njama.html>.

посегателства, например когато са извършени между индивиди от един и същи пол.

Като най-належащи проблеми остават: достъпът до образование за половото и репродуктивното здраве на ЛГБТИ общностите, правната уредба за семейните отношения на еднополовите двойки и процедурите за промяна на гражданския пол. Българската наказателноправна доктрина освен това не признава възможността изнасилването да бъде упражнено като престъпление от омраза, т.е. виктимизиращо жертвата, заради групата, към която тя принадлежи.

Българската държава не преследва ефективно деянията, при които е налице квалифициращо обстоятелство, изразяващо се в хомофобски или трансфобски подбуди на извършителя. В раздела за престъпления срещу равенството на гражданите е дефинирана само речта от омраза на основа раса, народност или етническа принадлежност. Действия, продиктувани от омраза въз основа на сексуалната ориентация, половата идентичност или изразяването на пола, не са въздигнати в квалифицирано престъпление.

В предложениия през 2014 г. нов Наказателен кодекс⁸, все още достъпен на страницата за обществени консултации на правителството, както е уточнено в допълнителната разпоредба, изясняваща употребата на специални думи и изрази, сексуалната ориентация е включена сред защитените признаци наред с расата, цвета на кожата, етническата принадлежност, произхода, религията, вярата, здравословното състояние, възрастта и пола. Този проект за Наказателен кодекс не отчита по-фините разграничения между сексуална ориентация, полова идентичност и изразяване на пола. Така или иначе, този текст остава само проект. Оказва се, че дори не съвсем ясно дефинираната небрачна форма на „фактическо съжителство“, която се появява на различни места в българското законодателство и в съдебната практика, не може да се ползва ефективно от еднополови двойки, поради това че фактическото съжителство явно или неявно се разбира като съпружеско, а съдът отказва да признае

8 Проект на Наказателен кодекс (2014), достъпен към 14.11.2019 на адрес: <http://www.strategy.bg/PublicConsultations/View.aspx?@lang=bg-BG&Id=1139>

членовете на еднополовите двойки като съпрузи дори от гледна точка на фактическото положение, а не на брачния институт.

РОБЕРТ ДЖЕРАСИ от ОЕБ „Шалом“ отбелязва противоречивите реакции на прокуратурата и полицията в различни градове на страната при прояви на антисемитизъм, използване на фашистки символи и разпространение на фашистка идеология. Неговият анализ, потвърден от разговори с прокуратурата, открива недостатъци в действащото законодателство, които възпират адекватната реакция в много от случаите, или поне разпоредби, които не са достатъчно ясни, така че да не търпят толкова разнородни интерпретации.

Десният популизъм не се ограничава само с говоренето, нито само с традиционните агресивни действия от страна на радикални индивиди и групи, използвайки „пролуки“ в законодателството или в реалната практика на правоохранителните органи. Той има амбициозна настъпателна програма да търси електорална подкрепа за промяна на законодателството и в различни страни успява да извоюва частични победи, включително в такива, считани за утвърдени демокрации.

В България сме свидетели както на засилена активност на изпълнителната власт, така и на ново популистко законодателство. По отношение на действията на изпълнителната власт, може да бъде споменато изказване на министъра на здравеопазването от 2014 г. след инцидент с екип на Спешна помощ, в което министърът „разрешава“ на екипите на Спешна помощ да не посещават места, в които живеят ромски общности, без полиция и без местните ромски лидери да поемат отговорност за поведението на хората. Естествено, министърът няма никакви правомощия да дава подобни разрешения и да отказва конституционно гарантирани права на измислени основания и по напълно незаконни и морално съмнителни правила. Въпреки това можем да предполагаме, че интервенцията на министъра може да е оказала влияние върху ежедневните решения на

В България сме свидетели както на засилена активност на изпълнителната власт, така и на ново популистко законодателство.

екипите на Спешна помощ къде да отидат и кои случаи да приоритизират. Друг, по-скорошен пример е свързан с активността на министъра на отбраната след дребен криминален инцидент, който довежда до принудително извеждане или бягство под страх от репресии на цели ромски семейства от едно село.

Сред успешните популистки законодателни инициативи можем да споменем промените в Закона за социално подпомагане по отношение на семейните помощи за деца, с които при няколко отсъствия от училище най-уязвимите семейства се лишават за една година от получаването на детски надбавки. Тази мярка е едновременно демотивираща, неефективна и дискриминационна, защото засяга непропорционално ромските семейства, които са в много по-голям риск от дълбока бедност. В тази категория попада и опитът на представители на националистически партии в управлението да подменят съществуващата стратегическа и ценностна рамка за равноправното включване на ромите. Повод за тази подмяна отново дават „инциденти“ с ежедневно-битов или тривиален характер, които днешните пропагандни технологии успяват лесно да превърнат в повод за мащабна гражданска активност. Анализът на програмите, с които се явяват пред своите избиратели, както и на политическото говорене на представители на останалите парламентарно представени партии (извън „Обединените патриоти“), показва че в тях липсват откровени пропагандни клишета от арсенала на крайния национализъм. Това обаче не бива да служи за утеха. Част от успешните законодателни инициативи с определено популистка насоченост и зле прикрита цел да бъде нанесен ущърб на и без това лошото благосъстояние на етническите малцинства са прокарани с

...липсва подкрепяща среда, която да осигури цялостен подход за намаляване на домашното насилие...

инициативата и подкрепата на основните политически партии от управлението и опозицията. „Имунната система“ на институциите и обществото като че ли все още успява да се справи с вирусите на омразата и популизма, но изглежда отслабена.

Резюмирайки правните инициативи на популизма, трябва да споменем и най-голямата му скорошна победа – решението на Конституционния съд относно Истанбулската конвенция. Освен че представлява отстъпление от посоката на развитие, която води към намаляване на насилието над жени и деца и към създаване на обществена нетърпимост към него, това решение има потенциала да затрудни и отстояването на гражданските права на ЛГБТИ хората, независимо от това дали по някакъв начин е свързано с Истанбулската конвенция.

Това развитие е още по-тъжно на фона на това, че в дискусиите по проекта **NO HATE BG** домашното насилие се откроява като един от най-противоречивите и нерешени въпроси. Полицията и други ангажирани институции, изглежда, все още нямат достатъчно опит и разбиране за това как максимално да защитават жертвите при получени сигнали и как да регистрират случаи и да предприемат последващи действия, независимо от това, че жертвите – поради страх или друга причина – в началото не са готови да съдействат. Това е съвсем естествена реакция, която се отчита във всички програми, насочени към домашното насилие, и самото ѝ посочване от страна на представители на полицията като непреодолима пречка говори за липса (поне на места) на адекватно разбиране и подход. Проведените дискусии ме навеждат и на мисълта, че липсва подкрепяща среда, която да осигури цялостен подход за намаляване на домашното насилие. Цитираните добри примери изглеждат недостатъчно осигурени с ресурси и най-важното – несвързани в обща екосистема за обществена реакция. Създаването именно на такава система се предвиждаше според философията на Истанбулската конвенция, която, за съжаление, се оказва несъвместима с българския конституционализъм.

Част от новите инструменти за легитимиране на движението срещу човешките права във всичките му измерения е гражданската активност, която приема формата на протест или антипротест. Това е елемент от характерното за новия популизъм преобръщане на понятията, при което онеправданите започват да изглеждат като привилегирована група. За дълъг период борбата за човешки

права включва и масови протести в рамките на социални движения или отделни спонтанни прояви на гражданско недоволство. По тази причина гражданската активност от втората половина на миналия век изглежда някак дълбоко свързана с правата и свободите на хората. Но нито гражданските движения, нито протестите сами по себе си са гарантирано в защита на човешките права. Макар че в момента не мога да предложа подробна статистика в подкрепа на това твърдение, бих настоявал, че от 90-те години на миналия век поне в Европа сме свидетели на нарастващ брой граждански прояви, насочени срещу човешките права и свободи на различни групи в обществото.

Един знаков пример от България присъства в приноса на **МЕХМЕД ЮМЕР** и **ТАЙФУР ХЮСЕИН** към този сборник. Те ни припомнят, че още първата година на демокрация в България започва с протести срещу човешките права. Тогава обект на тази гражданска активност, мотивирана от предразсъдъци, са българските турци. След обявеното решение за връщане на насилствено сменените имена на мюсюлманите в България, пред Народното събрание се организират протести против този акт, на които са издигани лозунги като „Искаме калпаци, а не фесове!“, „Турците – в Турция!“ и др.

Същата схема на противодействие се наблюдава в контрапротестите срещу ежегодно провеждания прайд. Преди време в контрапротестите са участвали главно ултранационалисти с характерната си неприкрито враждебна риторика и готовност за използване на насилие. В главата, посветена на ЛГБТИ, Радослав Стоянов казва, че „Походът за семейството“⁹ атакува самото разбиране за явлението „семейство“, при това като го дефинира от неговата фактическа, а не юридическа страна – проповядваното от тази група разбиране прегражда социалното включване и признаване, дори на небрачните еднополови семейства като семейства, саботирайки на практика уредба на отношенията им дори извън брака“. Смятам, че и в този случай мога ясно да различа по-голямата опасност,

9 „Restoring the Natural Order”: The religious extremists’ vision to mobilize European societies against human rights on sexuality and reproduction | EPF | European Parliamentary Forum for Sexual & Reproductive Rights. (n.d.). Retrieved 13 November 2019, from <https://www.epfweb.org/node/690>.

която крият популистките движения, особено тези, базирани на религиозен и репродуктивен консерватизъм. За разлика от доста примитивните методи на националистите, новите популисти имат универсална философия, която лесно се пренася през държавни и културни граници и може да се „опакова“ в практиките и убежденията на всякакви деноминации. Те освен това имат и доста стройна програма за промени в законодателството, както и амбицията да оказват влияние дори на международната сцена, затруднявайки максимално дейността на международните организации и институции, които пазят и развиват достиженията в сферата на правата на човека.

Неприемането на мигранти и репресиите срещу ромското население също приемат в нарастваща степен формата на граждански протест. След промените в Централна и Източна Европа още през 90-те години на миналия век ромите стават мишена на репресии от радикални групи под формата на атаки, моторизирани шествия и погроми. Такива изяви не се радват на голяма обществена подкрепа въпреки разпространеното неодобрение и враждебно отношение към ромите. Съвсем друга е картината с новите форми на популизъм. Те се появяват предрешени като граждански протести, голяма част от участниците в които са мирни, въпреки че паралелно с тях често протичат и добре познатите погроми, в основата на които стоят радикални групи. Гражданското недоволство се оказва изключително удобна платформа за политиците от националистическия спектър заради далеч по-голямата му легитимираща сила и електорален потенциал.

КРАТЪК ОБХОД НА ГРАНИЦАТА МЕЖДУ ТЪРПИМОСТТА И НЕТЪРПИМОСТТА (КАКВАТО Е В МОМЕНТА)

Експертката по културна антропология **АНТОНИНА ЖЕЛЯЗКОВА** поставя под съмнение стереотипното твърдение за толерантността на българите. Тя определя българите като „прагматично толерантни“ само в случаите, когато не се накърнени собствените

им интереси. В този контекст прочутата концепция за „комшулука“ изглежда като отношение на добросъседство в ежедневието, което обаче не е дълбоко осъзнато. В Европа различните малцинства се ползват с различно отношение, което показва, че предразсъдъците имат исторически корени и силна местна специфика.

Според данни на Изследователския център „Пю“ отношението към мюсюлманите в Източна и Южна Европа е като цяло негативно, но България прави изключение. В нашата страна негативно отношение към мюсюлманите изразяват 21%, а позитивно – 69%. Приблизително такъв е балансът в Западна и Северна Европа и в Русия. Трябва да се отбележи, че в България въпросът е зададен за „българските мюсюлмани“, т.е. това отношение не се разпростира върху бежанци и мигранти, изповядващи исляма. Що се отнася до отношението към ромите, ситуацията е по-различна. България се нарежда твърдо сред източноевропейските страни с неодобрение от 68% и одобрение от 28%. Одобрението пък към хомосексуалността в Западна Европа е почти повсеместно, докато България – с неодобрение от 48% и одобрение от 32% – се нарежда сред страните с най-консервативно обществено мнение дори в Източна Европа. Само в Русия и Украйна хомофобските настроения са по-разпространени¹⁰. Данни от проучвания на Институт „Отворено общество – София“ показват сходни резултати. През 2018 г. само 1 от всеки 5 анкетиращи би гласувал за кандидат за кмет, който е от ромски произход или гей/лесбийка, дори да е подходящ във всяко друго отношение. Около 2/3 не биха гласували за такива кандидати¹¹.

В своето изложение **ГЕОРГИ СТОЙЧЕВ** подчертава – на базата на данни от проучвания на общественото мнение на Институт „Отворено общество – София“, че отношението към различни

10 NW, 1615 L. St, Suite 800 Washington, & Inquiries, D. 20036 USA 202-419-4300 | M.-857-8562 | F.-419-4372 | M. (2019, October 14). Views on minority groups across Europe. Retrieved 14 November 2019, from Pew Research Center's Global Attitudes Project website: <https://www.pewresearch.org/global/2019/10/14/minority-groups/>.

11 Иванова, И. (2019). Демокрация и гражданско участие. Обществените нагласи към демокрацията, върховенството на правото и основните права на човека през 2018 г. Достъпно на адрес: <https://osis.bg/wp-content/uploads/2019/06/State-of-Democracy-2018-EN.pdf>.

малцинства критично зависи от обществената конюнктура и насищането на медиите с определен вид съобщения. Типичният пример е засилването на речта на омразата срещу ЛГБТИ общността в резултат на дебатите около Истанбулската конвенция през 2018 г. Подобни наблюдения споделя и **НИКОЛЕТА ДАСКАЛОВА** от Фондация „Медийна демокрация“, която отбелязва как темата за заплахата, която представляват мигрантите – демографска, културна, религиозна, носители на болести и зараза, се появява наред с традиционното враждебно говорене към ромите. В изказването ѝ обаче има и един друг, струва ми се, много важен акцент – комерсиалната употреба на езика на омразата, който е способен да привлича медийна аудитория. В своето изложение **МИХАИЛ ИВАНОВ** споменава „банализирането“ на насилието срещу ромите, например при евикциите и разрушаването на постройки, които са единствен дом, какъвто беше случаят във Войводиново. И други презентатори споменават за форми на банализиране на изказвания, поведение и действия на институциите, които доскоро са били считани за обществено неприемливи.

РОБЕРТ ДЖЕРАСИ отбелязва също и че „Европа спи“, не забелязвайки подема на неонацизма и неофашизма. В този контекст той дава и един пример за предаване по btV, което беше излъчено след разлепването на плакати с лика на Хитлер в няколко български града по повод рождения му ден, с покана за панихида на еврейските гробища и организиране на следващия ден на голяма конференция на крайнодесни формации от цяла Европа, проведена в столицата. ОЕБ „Шалом“ заедно с БХК сезират Съвета за електронни медии по повод предаването, но Съветът не е открива нарушения.

Аз също попаднах на предаване, в което млад човек с неонацистски възгледи разви фашистката теория за представителите на други етнически групи като за „гости“ дори когато са граждани на страната и живеят в нея от векове. Според тази доктрина „гостите“ могат да бъдат търпени от „стопанина“ на дома, докато се държат прилично и спазват неговите правила. Интересното в случая е, че подобни послания с крайно нечовечно съдържание също са банализирани от новия десен популизъм, който се движи по ръба

на фашистката идеология, опипвайки почвата под краката си и общественото мнение. За пример мога да дам „преброяването“ на ромите в Италия, по идея на Матео Салвини, с декларираното намерение да се изгонят „гостите“ основно от Западните Балкани, Румъния и България, които не са италиански граждани – намерение, което явно звучи добре в ушите на немалко избиратели и зад което едва прикрито, макар и негласно, прозира идеята да се потърси начин да се изгонят и други нежелани групи, например ромите, които са италиански граждани. Този нов европейски климат може донякъде да обясни и решението на СЕМ, макар че може би и преди националпопулистката вълна контролът на електронните медии в България в това отношение не е бил особено стриктен. Не знам дали това е проблем на практиката на медийния регулатор, или има законодателни аспекти.

Трябва да сме много внимателни, когато наблюдаваме и тълкуваме данни, свързани с езика на омразата и дискриминацията. Прагът на чувствителност и на тези, които произвеждат враждебна реч и дискриминират други, и на тези, които са обект на враждебна реч и дискриминация, може да варира силно според общия климат в обществото и обществените възприятия.

В изследванията за прояви на дискриминация и използване на език на омразата често се разглежда хипотезата, че хората могат да имат различен праг на чувствителност по тези теми и различна интерпретация на дефинициите за дискриминация или език на омразата. Хората, които са по-толерантни към различията, могат да проявяват например по-голяма чувствителност по отношение на езика на омразата. Това означава, че едно и също съобщение, достигнало до два различни индивида, може да бъде интерпретирано от едни като пример за език на омразата, а от други – като неутрално съобщение, което не попада под тази дефиниция. Толерантните имат по-развита чувствителност за проявите на нетолерантност, омраза и агресия.

Половината от хората казват, че през последните 12 месеца са попадали

... новата ключова дума трябва да бъде „разговор“ или „диалог“...

на изказвания, които могат да бъдат определени като език на омразата. С такива съобщения обаче са се сблъскали 54% от анкетираните, които са съгласни в тяхното населено място да живеят роми, 55% от тези, които нямат нищо против ромите да живеят в техния квартал, 59% от изразилите съгласие ромите да им бъдат началници, 60% от тези, които са съгласни децата им да учат в клас, в който ромите са половината от децата, 63% от изразилите готовност самите те или децата им да се омъжат/оженят за роми.

Може би поради липсата на системен обществен дебат обществото ни няма (поне в някаква приемлива степен) споделено разбиране за това какво е език на омразата. Най-ясното свидетелство, че хората чуват различни неща, идва от най-масовата медия – телевизията. Как да интерпретираме факта, че само част от хората, които гледат ежедневно най-популярните телевизионни канали, са регистрирали език на омразата в тях, а друга част не са? Зрителите са гледали едни и същи предавания и са чували едни и същи изказвания, но едни са доловили в тях неща, които другите не са.

В консервативния печат в Европа, САЩ и Австралия има нарастващ брой статии, които обвиняват либерализма в нетолерантност към социално консервативните възгледи¹². Строгото изпълняване на закони, насочени срещу езика на омразата, се описва като форма на репресия срещу правото да изразяваш възгледите и убежденията си. Както казва философът Джон Грей, нашата толерантност изразява убеждението, че обектът на толерантност трябва да бъде оставен на мира, въпреки че го считаме за лош¹³.

Най-близкият аналог на думата „толерантност“ в този етимологичен смисъл е „търпимост“. Ние търпим нещо, което по принцип не харесваме и не одобряваме. Умерено консервативните, които гледат да стоят далеч от демаркационната линия с омразата, обичайно са съгласни „да търпят“ неприемливо за себе си поведение, но не и да променят съществуващата среда във всичките ѝ правни,

12 Whatever happened to tolerance? (2019, May 6). Retrieved 14 November 2019, from The Conservative Woman website: <https://www.conservativewoman.co.uk/whatever-happened-to-tolerance/>.

13 Gray, J. (1995). *Enlightenment's Wake. Politics and culture at the close of the modern age*. Routledge, London.

морални, културни и други аспекти. Мисля, че хора с по-либерални възгледи като мен трябва да търсят начини да разговарят с други слоеве в обществото, които по принцип зачитат човешките права, но се боят от промени. Може би в страни със застаряващо население като България те представляват сериозен дял от избирателите. Те са и силно податливи на новата популистка пропаганда. Не твърдя, че става дума само за възрастни хора. Може би и младите се чувстват различно в общества с до този момент непознат баланс между поколенията. В своето изказване **АНТОНИЙ ТОДОРОВ** говори за ултраконсервативна вълна, която обхваща и младите хора. За основна нейна черта той счита непризнаването не само на социалното, но дори и на политическото равенство. Действително, в българската политика напоследък има призови за ограничаване на изборителните права (например на хората с ниско образование), често с неприкрит или зле прикрит умисъл голяма част от ромите да бъдат изключени от изборителния процес. Може би има и други обяснения. Оставям този въпрос отворен.

Завършвайки с това, с което започнах, смятам, че новата ключова дума трябва да бъде „разговор“ или „диалог“. С това не искам да кажа, че с всеки в обществото може да се разговаря. Но ако с по-голямата част от гражданите и изборителите не може да се разговаря, перспективата, така или иначе, не е добра. Затова мисля, че правозащитната дейност трябва да наблегне на връщането към първоначалните аргументи защо човешките права са важни – при всеки удобен случай, на достъпен и разбираем език. За себе си съм убеден, че човешките права и свободи имат дълбоки морални, философски и дори логически основания, които могат да бъдат убедително представени и да печелят подкрепа. В настоящата обществена и медийна среда позоваването просто на задълженията на държавата, дори по международни споразумения, не е достатъчно, защото има популистки натиск за отмятане от тези задължения, непоемане на нови и цялостна промяна на курса, който успява да привлече подкрепа с инструментите и аргументите, които се опитам да резюмирам.

Мисля, че дискусиите в рамките на проекта **NO HATE BG - ЗАЕДНО В ЗАЩИТА НА МАЛЦИНСТВАТА И ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НА ПРЕСТЪПЛЕНИЯТА ОТ ОМРАЗА** осигуриха място за именно такива откровени разговори.

Хроника на публичното слово на омраза

На 7 декември 2014 г., след инцидент с екип на Спешна помощ в квартал, населен предимно с роми, министърът на здравеопазването Петър Москов написа във фейсбук профила си следното: „Дотук с приказките за това кой какви права има. Ако някой е избрал да живее като скот, получава и правото да бъде третиран като скот. От утре екипи на спешна помощ ще влизат само след постигнато споразумение с лидери на мнение на общността за персонализираната отговорност за поведението на въпросната популация, когато е възможно и ако е възможно, с полиция. С моя заповед ще сваля отговорността за тези решения от регионалните центрове и екипи, отговорността ще е моя и на заместника ми. Моля, не очаквайте от мен политическа коректност по темата“.

На следващия ден изказването му беше осъдено с декларация от политическа партия ДРОМ, а в своя декларация Българският хелзинкски комитет (БХК) го определи като расистко.

Парламентарната група на ДПС поиска оставката на министъра със специална декларация, а в изказвания на депутати от ДПС думите му бяха определени като „език на омразата“ и „нарушение на Конституцията“. По-късно ДПС обяви, че по същия повод ще поиска и вот на недоверие към правителството, но не предприе действия в тази посока. На 17 декември 2014 г. от трибуната на Народното събрание и в защита на позицията на министър Москов народният представител и председател на политическа партия НФСБ Валери Симеонов нарече ромите „нагли, самонадеяни и озверели човекоподобни, изискващи право на заплата, без да работят, искащи болници по болест, без да са болни, детски за деца, които играят с прасетата на улицата, и майчински помощи за жени с инстинкта на улични кучки“. Някои медии определиха изказването на Валери

Симеонов като първи случай на расистко говорене от трибуната на Народното събрание.

На 18 февруари 2016 г. btV разпространи репортаж със заглавие „Мъж от Ямбол залавя имигранти с голи ръце. Динко Вълев смята, че по границата трябва да има доброволни отряди“, в който се разказва, че въпросният Динко Вълев през последните няколко месеца е задържал най-малко 20 души сирийски бежанци близо до село Долно Ябълково на границата с Турция.

На 22 февруари 2016 г. Асоциацията на европейските журналисти (АЕЖ) изпрати открито писмо до btV, повдигащо въпросите дали репортажът отговаря на критериите за професионална журналистика, дали това е официалната позиция на телевизията и защо водещият на предаването и репортерката възхваляват „използването на физическо насилие, смъртни заплахи, набеждаване в тероризъм, незаконно лишаване от свобода и език на омразата, представяйки лицето Динко Вълев като супергерой“.

На 10 април 2016 г. в интернет сайт за споделяне се появи видеоклип, показващ нов случай на незаконно задържане на мигранти – този път в района на с. Звездец, Малко Търново, от групата на Петър Низамов. В своята първоначална реакция на новината министър-председателят благодари на т.нар. „доброволци“, като каза, че „държавата е наша, обща и всеки, който помогне (на Гранична полиция), само едно „благодаря“ заслужава“. След като редица национални и чуждестранни медии квалифицираха случаите на саморазправа с имигранти като престъпление, а не като проява на подкрепа за полицията, министър-председателят заяви, че е бил цитиран неправилно. Малко по-късно Районната прокуратура в Малко Търново разпреди задържане на Петър Низамов и образува наказателно производство за разследване на противозаконно лишаване от свобода на трима афганистански граждани – престъпление по чл. 142а, ал. 1 от НК.

Словото на омраза към етнически, религиозни и сексуални малцинства, както и към бежанци и мигранти продължи да бъде силно изразено в много медии, а отношението към маргинализираните групи като цяло бе стереотипно и отрицателно. Много медии

продължиха да отразяват безкритично позициите на неонацистски организации. Наблюдавахме материали, подтикващи и призоваващи към насилие и саморазправа с хора, принадлежащи (или „заподозрени“ в принадлежност) към ЛГБТИ общността. Телевизията на партия „Атака“ – „Алфа“, продължи системно да подстрекава към омраза и нетърпимост на расистка и ислямофобска основа. Макар че това следва да бъде санкционирано както съобразно медийното законодателство, така и съобразно Наказателния кодекс, такава санкция никога не е била налагана.

Расистките и ксенофобските подстрекателства бяха всекидневие и в предаванията на телевизия „Скат“ на партия „Национален фронт за спасение на България“, която е част от управляващата коалиция. Телевизията продължава да бъде най-влиятелната медия, с която хората свързват разпространяването на реч на омразата (три четвърти от респондентите, които в последната една година са чували реч на омразата, са я чували по телевизията).

Нараства ролята на интернет в сравнение с изследванията през 2013 и 2014 г. – на практика интернет вече е втората по значение среда за разпространение на реч на омразата. Като места за разпространение на реч на омразата голямо значение също така имат магазините и заведенията (почти една трета от респондентите, които са чували реч на омразата, са я чували там), общественият транспорт (всеки пети от чулите реч на омразата съобщава, че това е станало в обществения транспорт) и работното място (почти 15% от чулите реч на омраза споделят, че това се е случило на работното им място).

ЗАЩО МАЛЦИНСТВАТА В БЪЛГАРИЯ СА ЛЕСНИ ЗА ОМРАЗА?

„Кметът да не е ром, гей или турчин“ – така може да се обобщят в едно изречение нагласите на българите според националното представително проучване на „Отворено общество“ „Демокрация и гражданско участие“ за 2018 г.¹⁴ Преди местните избори през октомври 2019 г. данните за обществените нагласи по отношение на демокрацията, върховенството на закона и правата на човека сочат ерозия в подкрепата за демокрацията – българинът вярва по-малко, че демокрацията е най-добрата форма на управление.

¹⁴ Достъпно на адрес: <https://osis.bg/wp-content/uploads/2019/06/State-of-Democracy-2018-BG.pdf>.

Намалява доверието в институциите и в медиите, а толерантността ни е един голям мит. 70% от анкетираните не биха гласували за кандидат за кмет, който е от ромски произход, 65% не биха гласували за кандидат, който се е самоопределил като гей или лесбийка, 63% не биха пуснали бюлетина за кмет с турски произход, а 29% не биха подкрепили човек с увреждане. Един от десет не би гласувал за жена, която е кандидат за кмет.

В този раздел от обзора ще дадем отговор на въпроса защо малцинствата в България са лесни за омраза, чрез тезите на участници в публичните дискусии, посветени на темата за престъпленията от омраза, организирани в единайсетте региона в страната, посочени в началото на публикацията.

Според проф. **АНТОНИЙ ТОДОРОВ**, доктор на политическите науки, от Нов български университет, ние се раждаме различни. Въпросът е:

Защо ставаме неравни?!

Както посочва проф. Тодоров по време на дискусията в Благоевград, „този въпрос ангажира вниманието на социалната и хуманитарната наука, на мисълта, на политиката, но изведнъж се появяват хора, които ни внушават, че щом се раждаме различни, това автоматично ни прави социално неравни, включително политически неравни“.

„Имаме призови за въвеждане на избирателен ценз... До правото на глас за всички – независимо дали са грамотни или неграмотни, дали са стари и млади, можещи или неможещи да четат – сме достигнали в резултат на революции, бунтове и потоци от кръв. То е извоювано, не е дадено. У мнозина обаче срещам все повече неразбиране. По същия начин се сблъсквам с темата за смъртното наказание“ – казва експертът. Нормата на забраната на смъртното наказание в Европейския съюз е категорична. Тази предпоставена забрана се сблъсква с абсолютно непознаване на историята, на аргументите, поради които се достига до тази забрана. Най-пряката реакция е, че едно зловещо престъпление трябва да бъде наказано със смърт, че зловещият престъпник не бива да живее.

Ултраконсервативната вълна е свързана с всичко това. Тя казва: политическото равенство, особено по отношение на изборите, не може да бъде за всички, трябва да има ограничения. Смъртното наказание трябва да се въведе за ужасяващи престъпления.

Внушават ни се ултраконсервативни идеи, сякаш обществото ни е стигнало до степен, до която трябва да се е уморило от твърде голямата либералност. „И когато това се случва в страна като България – 30 години след началото на демократизацията и изоставянето на едно минало на твърде много забрани, аз започвам да си давам сметка – продължава тезата си проф. Тодоров, – че става въпрос за ново поколение, родено след 1989 г. и влизащо сега в ситуация, в която либералните принципи сякаш са се оказали остарели и овехтели, неработещи. Много често либералните и правозащитни принципи изглеждат в очите на това поколение като фасада, зад която се крие някаква действителност, която няма нищо общо с него.“

Наслоения в учебниците

Предразсъдъците са неправомерни обобщения. Всъщност те са убеждения, които са ни в главите, но ние не знаем защо сме убедени, че едно нещо е така, а не иначе. И като не знаем – а и не знаем откъде идва нашето убеждение, то това са предразсъдъци, които ни мотивират да действаме. Според Антоний Тодоров „всяко образование се бори с предразсъдъците и се опитва да дава инструменти за борба с тях – да разбираме откъде знаем нещата и откъде сме убедени за дадено нещо. Има неправомерни обобщения, които са най-видимата част на един предразсъдък – от типа „ромите крадат“, „германците са нацисти“, „българите са гостоприемни“. Тези обобщения идват от наслоения в нашата памет. Лошото е, че всички предразсъдъци, които са в главите ни, ги намираме в учебниците на масовото образование под една или друга форма. Те са невидимо подпъхнати в учебниците не само по история, а и по литература, по всички хуманитарни науки, дори

... ние не знаем защо сме убедени, че едно нещо е така, а не иначе...

във формулировките на задачите по математика. За съжаление, тези предразсъдъци са устойчиви и трудно уловими, за да може образованието да се бори с тях. Затова където ги видим, трябва да ги показваме”.

В обобщение проф. Тодоров казва: „Един от предразсъдъците е свързан с неравенството – че се раждаме неравни, че един има определени склонности, а друг – други. Малцина са склонни да приемат известната постановка, че всичките имаме една и съща „граматика на мозъка“. Съществува предразсъдък, че нашето неравенство произтича от нашия различен принос към обществото – меритократия (който има по-голям принос, трябва да получи повече). Това ни изглежда подразбиращо се от само себе си. Думата „предразсъдък“ всъщност означава нещо, което се подразбира от само себе си, тоест е очевидно и няма нужда да го подлагаме под въпрос. За повечето от нас, включително в тази зала, е правомерно, че повече заслужилият трябва да получи повече. А така ли е? Не трябва ли да изреждаме куп неща, които „трябва“, включително да се зачита достойнството на всеки? Ако решим, че дължим това на всяко човешко същество, дори когато е престъпник, защото по този начин зачитаме нашето достойнство, от това не произтича ли, че всяко човешко същество има правото на всички възможни ресурси, от които се нуждаем?!”.

Доц. **МИХАИЛ ИВАНОВ**, експерт по етнически малцинства, подчертава в своето изложение на кръглата маса в Пловдив следното: „Няма да забравя, когато мюсюлманите и помаците от Западните Родопи дойдоха в края на 1989 г. в София, за да си искат имената. Тогава интелигенцията на София излезе масово, за да им носи чай и топли закуски, защото беше много студено, и да будуват с тях в денонощното им бдение пред парламента. Не знам дали сега това би се случило в София”.

Да „харесваш“... Хитлер

Според доц. Михаил Иванов трябва да мислим повече за причините за омразата, за настроенията на омраза, които се развиват в нашето общество през последните вече не толкова малко години.

„Причините биха могли да бъдат в сблъсък на интереси и в резултат на това да се стигне до конфликт и до взаимна омраза. Много пъти виждаме, че става въпрос за натрупвани дълги години предразсъдъци в обществото при пасивност и отчуж-

деност на училището от тези проблеми, след като учителка казва, че харесва момче, защото имало позиция – харесва Хитлер. Освен това виждаме какво правят медиите, политиките и публичните фигури. Слово на омразата се лее в парламента, видни наши политици го използват непрекъснато от трибуната на Народното събрание. Говори се за циганска престъпност, говори се за „циганки, разгонени като кучки“. Оказва се, че нашето общество е безпомощно.”

Защо е така? След като задава този въпрос, доц. Михаил Иванов продължава: „Аз мисля, че трябва да насочим вниманието си в няколко посоки. Санкциите трябва непременно да бъдат засилени. Няколко пъти сме се опитвали да съдим Волен Сидеров за слово на омразата (специално по инициатива на Българския хелзински комитет), когато говореше за циганската престъпност и пишеше своите книги. Говоря за необходимостта от радикална промяна – всички да се обединим и да станем много по-активни, да проявим нетърпимост към словото на омразата, нетърпимост към самата омраза, когато е на етническа и расова основа. По същество нямаме морални, етични центрове – говорители, които да осъждат, да казват, че така не може, и които да бъдат авторитети в обществото. Те трябва да казват, че така не може да се говори, че съответният човек е виновен“.

Според доц. Михаил Иванов става дума и за обективно съществуващи причини. Една от тях е съществуването на гета. „На сайта „Маргиналия“ съм публикувал изследване за гетата в България. Свикнахме с незаконното строителство, свикнахме с построените сгради на улицата или в междублоковите пространства, но свикнахме и с

**... от типа „ромите крадат“,
„германците са нацисти“,
„българите са гостоприемни“. Тези обобщения идват от наслоения в нашата памет...**

Банализирането на етническото насилие.

Когато става дума за разрушаване на незаконното строителство, хората казват: „така трябва, не може да се отстъпва“, но когато това става през зимата, както беше във Войводиново, то е директно насилие върху хората. Тогава гласът на онези, които казват „така не може“, не се чува.“

Според **ГЕОРГИ СТОЙЧЕВ** от Институт „Отворено общество – София“ редовните изследвания за обществените нагласи към речта на омразата от 2013 г. насам показват, че тя е масово явление в България. Според данните всеки втори български гражданин заявява, че през последните 12 месеца е чувал подобни изказвания срещу различни етнически, религиозни или сексуални малцинства. Това се повтаря всяка година и не е нещо необичайно. В 90% от случаите хората заявяват, че са чували подобни изказвания срещу ромите, което ги превръща в групата, подложена в най-голяма степен на подобен тип изказвания. Другите групи, които най-често стават обект на враждебна реч, са турците, мюсюлманите и представителите на сексуалните малцинства.

Според Георги Стойчев това, което прави ромите различни, включително и спрямо останалите малцинства, е обстоятелството, че масовата употреба на негативна реч спрямо тях е перманентна. Тя не зависи от конюнктурата, от обстоятелствата, не зависи от това дали в обществото се водят дебати за Истанбулската конвенция, или за бежанската криза. „Неизменно през последните 5 години, от както ние изследваме този феномен, ромите са обект № 1 на враждебна реч в България“, категоричен е Стойчев.

Данните на „Институт Отворено общество – София“ сочат, че групата, която се нарежда на второ място като най-чест обект на враждебна реч, в много голяма степен зависи от конкретната конюнктура в страната и през годините непрекъснато се мени.

„През 2018 г., след ромите, най-често респондентите съобщават, че са чували реч на омраза срещу хората с хомосексуална ориентация, като само в рамките на две години делът на хората, чували враждебни изказвания срещу представителите на тази група, нараства двойно от 21% през 2016 г. до 42% през 2018 г. Този

резултат беше наблюдаван на фона на публичните дискусии около неуспешната ратификация на Истанбулската конвенция. На фона на дебатите около бежанската криза в изследването ни през 2016 г. на второ място като най-чест обект на враждебна реч беше групата на мюсюлманите, въпреки че в предходните години тази група не влизаше в топ 3 на групите, срещу които най-често регистрираме използване на враждебна реч. При изследванията ни през 2013 г. и 2014 г., когато в страната нямаше специфична конюнктура, като тази, създадена около бежанската криза и Истанбулската конвенция, на второ място като група, срещу която най-често е употребявана реч на омраза, се нареждаше тази на представителите на турската общност в страната.

По отношение на употребата на враждебна реч срещу турската общност, през последните пет години наблюдаваме позитивна тенденция на непрекъснато намаляване на дела на хората, които съобщават, че са чували враждебни изказвания срещу тази група – от 58% през 2013 г. до 26% през 2018 г. Това е двойно намаление в рамките на пет години.” Тази положителна тенденция обаче може да бъде прекъсната, смята Стойчев. „На подобно прекъсване станаме свидетели по отношение на употребата на враждебна реч към хомосексуалните общности. Ако между 2013 г. и 2016 г. имаше почти двойно намаляване на случаите на подобна реч срещу представителите на ЛГБТИ, то през 2018 г. – основно заради дебата около Истанбулската конвенция – употребата на реч на омраза към тези общности рязко се увеличи и достигна до най-високите измервани от нас равнища през последните пет години.”

Къде се чува реч на омраза?

„По телевизията се чува най-много реч на омраза, въпреки че това е най-силно регулираната медия. Хората чуват най-много реч на омраза именно там не непременно защото това е мястото, на което най-често се употребява, а основно поради факта, че телевизията е най-популярната медия в страната. Над 90% от българските граждани заявяват, че ежедневно гледат телевизия, близо два пъти по-малко са тези, които ежедневно сърфират в интернет, и много

по-малко са четящите ежедневно вестници или слушащите радио”, – уточнява Георги Стойчев. Разбира се, през годините ролята на телевизията като основна медия, от която хората чуват враждебна реч, намалява заради нарастването на ролята на социалните медии.

Според данните на Институт „Отворено общество – София” през последните пет години най-експлозивно се увеличава групата на хората, които заявяват, че са станали свидетели на употреба на реч на омраза в интернет. Делът на тези, които заявяват, че са срещали враждебна реч в онлайн пространството нараства от 18% през 2013 г. до 40% през 2018 г., като сред младите този процент е много по-висок.

През 2018 г. на трета и четвърта позиция сред местата, на които респондентите най-често са срещали враждебна реч, се нареждат магазините, кафенетата и ресторантите, от една страна, и градският транспорт – от друга. Все повече хора заявяват, че именно на тези места все по-често срещат използването на враждебна реч. През последните години се увеличават и случаите на използване на реч на омразата на работното място (почти двоен ръст). В този смисъл речта на омразата като че ли все повече се превръща в част от ежедневно общуване и не остава затворена само в рамките на обществените дебати. Хората намират все по-малко реч на омраза във вестниците, но не защото тези печатни издания са станали по-толерантни, а защото се четат все по-малко.

През 2013 г. респондентите заявяват, подчертава Георги Стойчев, че най-често са чували реч на омразата от страна на политиците, следвани от журналистите. „През 2018 г. хората вече чуват реч на омраза най-често от роднини, приятели, колеги. Това не означава, че политиците

използват по-малко реч на омраза. Това по-скоро показва голямата революция в начина, по който възприемаме информация и участваме в

... обществената търпимост към употребата на враждебна реч нараства, т.е. тенденциите са негативни. В същото време обаче, все още големите мнозинства в страната са мнозинства на благоприличието...

обществените дебати в резултат на социалните медии. Социалните медии направиха така, че политиците и журналистите загубиха ексклузивитета си върху това да коментират публичните дела. Когато човек вечер проверява своята фейсбук страница, изказванията на политиците и журналистите, от една страна, и на неговия приятелски кръг, от друга, на практика имат една и съща стойност. Той ги възприема по един и същи начин от едно и също място. В този смисъл ролята на публичните фигури като говорители на речта на омразата намалява за сметка на разширяването на ролята на познатите и приятелите, включително и на тези в социалните медии.”

Одобряват ли българите публичната употреба на враждебна реч и доколко тази употреба се тривиализира? „Тук има една добра и една лоша новина. Лошата новина е, че

враждебната реч все повече се тривиализира.

Хората все повече са склонни да кажат: „Да, нормално е да кажеш нещо лошо за представител на дадено малцинство, ако мислиш лоши неща за него“. Това, което регистрира Институт „Отворено общество – София“, е, че обществената търпимост към употребата на враждебна реч нараства, т.е. тенденциите са негативни.” В същото време обаче, категоричен е Георги Стойчев, все още големите мнозинства в страната са мнозинства на благоприятието. 76% от българите не одобряват публичното използване на реч на омраза; 57% смятат, че прокуратурата трябва да преследва и наказва журналисти и политици, които използват такава; 64% са на мнение, че трябва да се спре публичното финансиране на политически партии, чиито лидери използват реч на омраза; 57% подкрепят идеята да се спре публичното финансиране на медии, чиито журналисти използват реч на омраза. Тези данни показват наличието на големи мнозинства в страната, които изразяват неодобрение и неприемане на публичното използване на враждебна реч. Тези мнозинства обаче са пасивни и мълчаливи.

„Когато попитаме „Ако станете свидетели на реч на омраза, ще съобщите ли на прокуратурата?“, 17% казват „да“, а 66% казват „не“ – уточнява Георги Стойчев. – Може би хората не вярват, че ако

съобщят, нещо ще се случи. Когато няма осъден политик или журналист, който използва реч на омраза, това обезкуражава хората да съобщават за такива престъпления. Речта на омраза е особен вид престъпление. Всеки знае, че кражбата, че убийството са престъпления, но 30% от българите не знаят, че определени форми на речта на омраза са престъпление, и това вероятно е една от причините те да не реагират наред с ниското доверие в институциите.”

Според друг представител на Институт „Отворено общество – София“, **ДИМИТЪР ДИМИТРОВ**, присъствието на речта на омразата в медийната среда става все по-трайно. Експертът подкрепя извода с конкретни данни: 51% от хората, участвали в проучването от 2018 г. на Институт „Отворено общество – София“, споделят, че са чували изказвания в публичното пространство, изразяващи неодобрение, омраза или агресия спрямо представители на етнически, религиозни или сексуални малцинства.

Ромите биват трайно възприемани като основен обект на речта на омразата. Този резултат не се е променил през последните пет години. В четирите проведени изследвания на Институт „Отворено общество – София“ от 2013 г. насам сред хората, които са чували реч на омразата, най-висок е делът на тези, които съобщават, че тя е била насочена срещу представители на ромската общност. Този дял бележи лек спад през 2018 г., но не защото речта на омраза е намаляла, а защото търпимостта се е повишила. Намалява и делът на хората, които съобщават, че са били свидетели на враждебна реч срещу повечето от другите изследвани групи, включително турци, мюсюлмани и чужденци. В същото време броят на тези, които заявяват, че са чували изказвания, изразяващи неодобрение, омраза или агресия спрямо хомосексуалните, нараства двойно (42%) в сравнение с нивата от 2016 г. (21%). В сравнителен план значението на телевизията като средство за разпространение на реч на омразата намалява. Ако през 2013 г. 75% от хората, които са чували реч на омразата, посочват като неин източник телевизията, то през 2018 г. този дял спада с около 20% – на 56%. За същия период нараства делът на тези, които са срещали реч на омразата в интернет – от 18% през 2013 г. на 40% през 2018 г.

И Димитър Димитров заявява, че данните на Институт „Отворено общество – София“ сочат, че почти две трети от хората не подкрепят публичното използване на речта на омразата срещу всякакъв тип малцинства и групи, но има и такива, които го одобряват – около 14 % от анкетираните смятат, че няма нищо нередно в това. Повечето граждани са на мнение, че прокуратурата трябва да преследва политици и журналисти, които проповядват национализъм, както и тези, които изразяват публично неодобрение, омраза или агресия срещу различните малцинства. Общественото одобрение относно въвеждането на финансови мерки за противодействие на речта на омразата също е високо. Около 64% от респондентите са съгласни, че трябва да бъде ограничено държавното финансиране за политически партии, чиито ръководители използват реч на омразата. Около 60% са на мнение, че трябва да бъде ограничено предоставянето на публични средства и на медии, ако техните журналисти правят изказвания, използвайки враждебна реч.

Расте търпимостта към агресията

Липсата на осъдителни присъди във връзка с престъпления, свързани с расова, етническа и религиозна омраза, води до намаляване на обществената подкрепа към наказателната политика като средство за противодействие на речта на омразата, отбелязва Димитър Димитров. През 2018 г. намалява делът на тези, които знаят, че речта на омразата и извършването на насилие заради етническа, расова или религиозна омраза е вид престъпление. Намалява делът и на тези, които биха подали сигнали в полицията, ако станат свидетели на публична употреба на реч на омразата. Повишаването на търпимостта, намаляването на одобрението за наказателното преследване на политици и журналисти, които използват публично реч на омразата, както и намаляването на броя на съгласните с наказателноправното преследване на проявите на агресивен национализъм са част от актуалните тенденции.

„За 5 години – уточнява Димитър Димитров – има спад от почти 10% на тези, които са съгласни, че агресивният национализъм трябва да бъде преследван по наказателноправен ред.“ Експертът

Ако институциите не практикуват тъкмо това, което се нарича „институционален расизъм“, нито журналисти, нито политици ще си позволят да си служат с реч на омразата, за да печелят читатели или гласове.

цитира конкретен пример: „Преди няколко дни ми разказаха случай от едно столично училище в кв. „Хр. Ботев“. Вероятно знаете, че Министерството на образова-

нието и науката предоставя средства на училища, които искат да занимават децата с извънкласни дейности. От това училище решили да ги заведат на театър. Докато ги заведат обаче, в трамваите и в автобусите отвсякъде се чували подмятания. Наричали ги „бразилци“, „мангали“, „индианци“ и т.н. и сега децата нямат желание това да се случва отново.“ Димитров допълва, че големите бизнес компании разполагат с разработени политики за многообразие, в които има процедури за ограничаване на дискриминационния тип поведение. „Не мога да си спомня обаче дали в която и да е публична институция в България има разработена такава политика – обобщава Димитър Димитров. – Всеки би могъл да влезе на интернет страницата на полицията и да провери статистиката за извършените престъпления. Те събират данни за етническия произход на извършителите на престъпления.“

Оказва се, че едва 10% са престъпленията, извършени от хора, които не са с български етнически произход. Тоест 90% от престъпленията са извършени от етнически българи, а останалите 10% се извършват от неетнически българи – освен роми, живеещи на територията на страната, тук се включват и турци, чужденци и други етнически групи. „Тези неща обаче не се казват – подчертава Димитър Димитров, – защото не звучат атрактивно, не привличат вниманието на обществото.“

За **МИЛА МИНЕВА**, гл. ас. по социология, от СУ „Св. Климент Охридски“, е важно да бъде подчертано, че Пловдив, е известен като място, където от векове съжителстват различни етноси. Едновременно с това съвсем наскоро градът влезе в световните медии с хомофобски скандал – не кой да е, а политически партии,

представени в Общинския съвет, се ангажираха с битка срещу изложбата „Балкан прайд“ на Фондация „Глас“, и то в момента, когато Пловдив е Европейска столица на културата под мотото „Заедно“.

„Защо това ми се струва важно? – пита Мила Минева и дава отговор: – „Защото е важно да продължаваме да говорим за институционален расизъм, за дискриминационните политики, които публичните институции непрекъснато възпроизвеждат или иновативно въвеждат. Ако институциите не практикуват тъкмо това, което се нарича „институционален расизъм“, нито журналисти, нито политици ще си позволят да си служат с реч на омразата, за да печелят читатели или гласове.“

В своето изложение по време на срещата в Пловдив г-жа Минева апелира да си припомним битките от 90-те години – да се признае разликата в културите, да се научим да живеем заедно различни.

Признаването на различна култура е равно достойнство

„Днес признаването на „различна“ култура – уточнява Мила Минева – всъщност се е преобърнало и се е превърнало от форма на признаване на равно достойнство в практика по дискриминация и оправдание за бездействие.“

Според нея днес хората, ангажирани в публичните институции, оправдават отказа си да инвестират в интеграция и приемане на различните именно като признаване на това, че „онези“ хора имат друга култура, друг манталитет, друга религия, а към това понякога се добавя и „са генетично различни“.

„Именно затова ми се струва важно да инвестираме усилия в публичното си говорене по предефиниране на културата като практика по придаване смисъл на света, в който живеем. Културата е усилие по разбиране и диалог, а съвсем не наследство, изконност и древност. Имаме нужда да преминем от консервативни към либерални употреби на културата, но това може да бъде предмет на друг разговор – казва Мила Минева. – Всички като че ли сме готови да инвестираме огромни усилия и надежди в образованието именно като шанс за интеграция на „различните“. Всъщност учителите са

социалните актьори, които най-много искат да се практикува „интегрирано“ образование, но има родители с връзки, хора от местния елит, близки на кмета, които практически блокират всякакви шансове за интегрирано образование. Те много често организират протести, когато в класа на тяхното дете има различно дете – с различен етнически произход или със специални образователни потребности. Накратко, тъкмо „средната класа“, т.е. добре интегрирани и успешни в работата си хора, днес са онези социални групи, които практически поддържат институционалния расизъм и дискриминационните политики поне в сферата на образованието.”

В обобщение Мила Минева цитира думите на един заместник-кмет по образованието на български град с позитивно икономическо развитие: „Преди си мислех, че за децата трябва общо образование, а сега си мисля, че за различните деца трябва специализирано образование. Едните могат едно, другите могат друго.” Така дуалното образование например се подкрепя именно като възможност за легитимно провеждане на различно образование за „онези” деца. [...] Всъщност именно опазването на образованието като конкурентен ресурс превръща политиките по приобщаване в декларации без практики и свежда политиките по интеграция единствено до провеждането на санкциониращи политики.”

НИКОЛЕТА ДАСКАЛОВА от Фондация „Медийна демокрация“ представя на кръглата маса в Благоевград темата за езика на омразата чрез резултатите от изследванията на медийната среда, които Фондацията прави системно. Концентрирано наблюдение върху езика на омразата екипът на „Медийна демокрация“ прави през 2016 г. За период от година и половина е извършен специализиран мониторинг на медийно съдържание и са открити примери на слово на противопоставянето.

„Това беше най-неприятният период в моя опит като медиен наблюдател – подчертава Николета Даскалова. – Изразяването на нетърпимост е стратегия, която съблазнява голям кръг от медиите. [...] Омразата е печеливш инструмент в публичното пространство. Конструира се много лесно. Евтино е, не изисква голям ресурс, но носи силен емоционален заряд, експресивност, драматизъм и така

привлича аудитория. Езикът на омразата има комерсиална употреба. Голям кръг от медии търсят такъв тип говорители не толкова с идеологически цели, а за да произвеждат драма и да привличат аудитория. Езикът на омразата се продава. Често това се случва не през самите журналисти, а през целенасочено канени и интервюирани гости със склонност към по-остър и нетолерантен език. Посланията не са директно изразявани от медията, но тя не е безобидна, защото тази практика е продукт на нейната редакционна политика. Счита се, че коректният език е скучен, непривлекателен“, е оценката на експертката.

Какво провокира езика на омразата?

Фондация „Медийна демокрация“ идентифицира рискови събития, които покачват употребата на подобно слово.

На първо място – действията на политически лидери и формации. Тук с най-голяма степен на риск се откроява националистическата идеология. Тя „облича“ разбирането си за патриотизъм в реторика на нетърпимост срещу етнически, расови и културни несъответствия с представата за етнически чистия българин. Присъщо е чувството за собствено превъзходство, изграждането на траен негативен образ на различните малцинства. В ситуация на напрежение тази националистическа идеология предлага бързи и категорични решения, които обикновено са в противоречие с основни човешки права. През последните години радикализмът все по-често се нормализира. Употребява се от политически формации, които претендират да защитават по-умерени ценности, независимо дали са вляво, или вдясно. Така езикът на враждебност разширява обхвата си.

Според данните от медийния мониторинг другите рискови процеси са външнополитическото напрежение и гражданските конфронтации. Действията на правозащитни организации и активисти също се оказват рисков фактор, защото защитата на малцинствата редовно се превръща в повод за ескалация на език на омраза срещу защитаваните обекти, паралелно с това – на засилена враждебност срещу организациите, които се застъпват за правата им. „Със

своята дейност БХК например става повод за създаване на враждебната среда, в която организацията е принудена да действа“, посочва Николета Даскалова. Публичното противопоставяне на използването на езика на омразата, на ксенофобията и расизма води до нарастващ негативизъм срещу „говорителите“ на толерантността. Правозащитниците традиционно са упрекувани в обратна дискриминация, тоест във фаворизирането на малцинства за сметка на мнозинството.

Проучванията на Фондация „Медийна демокрация“ потвърждават, че най-често езикът на омразата се среща в телевизионните предавания. „В телевизията, защото тя е най-следената медия в страната“, обяснява Николета Даскалова. Анализът на съдържанието показва, че най-висока концентрация на език на омраза има в жълтите и партийните издания. С най-висок риск е интернет като цяло – социални мрежи, коментари на читатели, онлайн платформи с жълт и националистически профил. Тези канали са с висока степен на пропускливост помежду си. Онлайн медиите и спонтанните мнения на потребителите все по-често си влияят и взаимно се захранват със съдържание и внушения. Така реториката на враждебност, продуцирана от медиите, се преплита с изразяването на омраза от гражданите.

Футболни агитки, политици, журналисти

„Поискахме активисти и журналисти да ни разкажат къде най-често срещат езика на омразата. Поставихме въпроса кои групи най-често използват подобен език – уточнява Николета Даскалова. – Отговорът е: на първо място – гражданите в социалните мрежи, след това – футболни агитки, политици, журналисти.“

Резултатите на Фондация „Медийна демокрация“ за основните субекти на омраза до голяма степен се припокриват с данните от изследванията през годините на Институт „Отворено общество – София“. На първо място, това са ромите. „Отношението на нетърпимост към тях е постоянен процес – отбелязва медийната експертка. – Има насищане на информация по теми, свързани с битова престъпност; новини за организирана престъпност; послания,

които представят ромите в плана за социални придобивки и злоупотреби; съдържание, в което ромите са свързани с оскверняване на християнски, културни и исторически обекти; роми, проявяващи жестоко отношение към животни, и т.н. Подобна информационна рамка създава устойчиви негативни стереотипи, които много трудно могат да бъдат разчупени.“

Друга уязвима група са сексуалните малцинства, най-вече хомосексуалните мъже. Данните на Фондация „Медийна демокрация“ сочат, че хомофобските изказвания се възпламеняват традиционно около организирането на „София прайд“.

„Много силно съсредоточаване върху хората с различна сексуална и полова идентичност настъпи през 2018 г. около скандала с Истанбулската конвенция. Тогава се роди криворазбраният образ на джандъра. Наблюдава се вълна на агресивен консерватизъм, който е пазарно ориентиран. Консерватизмът се присмива на феминизма и дори апелира към отнемане на вече спечелени права от страна на жените. Това все по-често се вижда в медийното съдържание“, уточнява Николета Даскалова.

В периода 2013 – 2016 г. ромите държат лидерското място като мишена на атрактивност в медиите заедно с бежанците, мигрантите и терористичните атаки в Европа. Бежанците и мигрантите са представяни като широкоспектърна заплаха – демографска, културна, религиозна, носители на болести и зараза. Езикът от типа „нашественици и пришълци“ се банализира. „Сега обаче – казва Николета Даскалова – бежанците и мигрантите не са толкова на мода, колкото сексуалните малцинства.“

„Да изгоним...“ и „...на сапун“

Какви са основните техники и стратегии, с които си служат медиите, за да култивират език на омраза? Анализът на Фондация „Медийна демокрация“ сочи, че това на първо място е откритият и недвусмислен призив за насилие и дискриминация. Характерни изрази са: „смърт на...“, „да изгоним...“, „...на сапун“ и т.н. Контекстът на употреба е силно унижаващ. Атакува се човешката същност на споменаваната група.

Друг подход е изразяването на превъзходство спрямо атакувания обект. Често срещани са упреци в диващина, недоразвитост, примитивност, изостаналост. Същевременно се отричат всякакви възможности за прогрес или „поправяне“. Другите са изначално второстепенна категория спрямо нас – ние сме нормата, те са отклонението. Защитата на сигурността е най-силният аргумент в националистическата реторика на омраза към други национални държави на мигранти. Нежеланите субекти са представяни като агресори, нашественици, напаст, терористи дори в ситуации, когато рискът е необоснован. Изразяват се послания, които целят да внушат, че местното население е застрашено, че има нужда от бърза и мощна защита.

Прилаганата стратегия е и обвинение за негативно влияние на една или друга малцинствена група върху обществото, например че те са престъпници или социални паразити, които отнемат от ресурсите и богатата на мнозинството. Правят се противопоставяния от различен порядък: от една страна – етническо малцинство, от друга – пенсионери, деца, болни. Ето някои заглавия: „Цинично е 35 лв. детски за българче, а 1100 лв. за сирийче“, „817 пришълци неправомерно харчат парите за над 6000 български пенсионери“, „Циганин преби баба“.

Срещан подход е създаването на негативен имидж на основата на стереотипи и предразсъдъци. Акцентиращ се само на определени негативни черти на атакуваното малцинство. С течение на времето това формира устойчиви клишета, които трудно могат да бъдат опровергавани. Позитивните примери се пренебрегват или

се интерпретират като форма на изключение от общото правило. Една от техниките за поддържане на подобен неблагоприятен имидж е използването на името на даден етнос, на националната религия или на друга ключова идентичност като определение за процеси и явления с

Вулгаризирането и изопачаването на правозащитната реторика - преливане на омраза от защитаващите малцинства към защитаващите ги, също е прилаган подход.

негативен характер: „цигания“, „арабески с чаршафи“ и т. н. Има и тенденциозно подигравателно отношение – системно изразяване на присмех и подигравки към определени уязвими групи. За основа на подигравателния език често си служат с аналогии и примери от популярната култура („пришълци“) и животинския свят („свине“, „маймуни“). По този начин се постига чувство за превъзходство.

Спекула с правозащитни аргументи

Използва се пропагандна дезинформация. Съчиняват се компромати, спекулира се с данни, които не могат да бъдат проверени. Сред примерите е спекулацията, че се продават либийски портокали, в които терористи са инжектирали кръв, заразена със СПИН. Опровержението на подобни „бомби“ отнема дни, изисква ресурс, а този тип „новини“ задвижват вълни от граждански страсти и допълнително радикализират публичния дискурс.

Вулгаризирането и изопачаването на правозащитната реторика – преливане на омраза от защитаваните малцинства към защитащите ги, също е прилаган подход, сочат данните на Фондация „Медийна демокрация“. Аргументите на правозащитниците биват подигравани и изопачавани, за да омаловажат необходимостта от отстояване на човешките права. „Деформирането на правозащитния език е лексикално. Свикнахме да се наричаме „толерати“, „либерати“ – отбелязва Николета Даскалова.

„Най-трудната за диагностициране техника е завоалираната враждебност. Медията си служи с реторически уговорки, за да не бъде идентифицирана като език на омраза, да не бъде търсена отговорност от автора. Внушението за нетърпимост се изгражда в общия контекст на посланието и в системното и небалансирано поднасяне на информацията, в която е застъпена само позицията на негативизъм. Пример – Ангел Джамбазки. Политикът много умело внушава подобни неща, без да може да се каже, че директно използва език на омраза.“

Атаката като атракция

Политически некоректният език има претенцията, че назовава нещата с истинските им имена, но анализът на съдържанието показва, че се използва принципът на преувеличението, радикализират се представи за явления и процеси, създават се картини на катастрофичност. Мигрантите се представят като явление, което ще завладее Европа, ще заличи демографски европейците. Николета Даскалова дава пример от в. „Уикенд“: „Когато тези орди започнат да превземат опразнените села и започнат да се заселват в изоставените селски къщи, фасулска работа е да ни вдигнат във въздуха или да избият цели семейства с децата им, отишли на организирани представления през уикенда“. Този език често размива образа, който визира, не назовава нещата с истинските им имена и често не се знае кой е атакуваният обект.

Избягва се очертаването на точни контури, защото това изисква аргументация. Подобен тип практики изкривяват и влошават качеството на медийния плурализъм. Превръщането на омразата в атракция консервира проблемите в състояние на неразрешимост.

Фондация „Медийна демокрация“ очертава две генерални виждания за подобряване на ситуацията и превенция срещу слово и действия на омразата. Първото е свързано с изискване за по-строги мерки, превенция чрез санкциониране, регулация и рестриктивна намеса от страна на институциите. Второто е в подкрепа на подходящи кампании, които изобличават езика на омразата през иронизиране на неговите говорители. Има различен опит в Европа и Съединените щати. В Европа тенденцията е по-скоро към засилване на регулацията. През 2016 г. Европейската комисия и 4 големи дружества („Фейсбук“, „Майкрософт“, „Туитър“ и „Ютюб“) представиха Кодекс на поведение за противодействие на незаконните изказвания онлайн, пораждащи омраза. Част от прилагането на този документ е периодичен мониторинг на реакцията на онлайн платформите на сигнали за използването на език на омраза. Данните показват,

Превръщането на омразата в атракция консервира проблемите в състояние на неразрешимост.

че през декември 2016 г. съответните компании са анализирали 40% от посоченото съдържание в рамките на 24 часа и са изтрили езика на омраза, докато през декември 2018 г. делът на анализирания съдържание в рамките на 24 часа е почти 90%. Има съпротива срещу това, защото се третира като цензура. Големият дебат тук е за баланса между свободата на словото и цензурата.

БЪЛГАРИЯ

КАЗУСЪТ
БЪЛГАРСКИ
ГРАЖДАНИ С
МАКЕДОНСКО
САМОСЪЗНАНИЕ

Своя теза и конкретен пример по въпроса за „лесно мразените“ малцинства в България представи и проф. **СТОЙКО СТОЙКОВ** от Щипския университет, Република Северна Македония. Той беше сред участниците в регионалния форум „Не на омразата“ в Благоевград. Според проф. Стойков хората в България са зле информирани по въпроса за македонското малцинство и за словото на омраза във връзка с него.

„Може би сте чували, че такова малцинство няма. Това е официалната истина в България, но обществена тайна е, че все пак има – заявява проф. Стойков и подкрепя тезата си с данни: – Македонското малцинство е било официално признавано в България от 1946 г. до 1963 г. Присъства на всички преброявания през последните 76 години с хиляди. Провъзгласено е за несъществуващо през 1963 г. и оттогава хората от това малцинство са подложени на сурови преследвания. Това е слабо известна тема в България. Над 200 души са отишли в затворите между 1950 и 1975 г. Много повече са изселваните и тормозените по друг начин на своите работни места. Според статистиките на службите за сигурност на Шесто управление, Трети отдел, в периода 1960 – 1980 г. за това малцинство са отделени най-много средства на национално ниво, като дори твърде често по много показатели изпреварва ресурсите, отделени за мерките, прилагани срещу турското малцинство до започването на Възродителния процес през 80-те години.

И след 1989 г. нещата не се развиха много добре за това малцинство – продължава тезата си проф. Стойко Стойков. – Само през последните 10 години имаме над 20 отказа на съдилища да регистрират македонски организации, има 8 отказа на Агенцията по вписванията от миналата година за регистрацията на такива организации. България е осъдена 13 пъти в Европейския съд за правата на човека за нарушаване на правата на хората от тази общност. Проблемът с македонското малцинство е залегнал във всички доклади и препоръки на международни институции, които се занимават с борбата срещу дискриминацията.“

Според проф. Стойков за 30 години „нито един активист от македонското малцинство не е съден или осъден за престъпление срещу държавата. Очевидно няма такива. А държавата е била осъдена 13 пъти.

Кой е виновен за генерирането на напрежение?

Примери могат да се дадат с въпроса за мирните събирания. До 2007 г. имаше генерален проблем по този въпрос – македонците на практика не можеха да поднесат цветя на паметника на Гоце Делчев в Благоевград или да направят мирно събиране. Под силен натиск откъм общините спряха със забраните и проблемът изчезна. Оказва се, че през цялото време проблемът е бил генериран само от забраните. Ако държавата генерира проблема, тя може лесно да го реши. Това е окуражаващо. Лошото е, ако двете страни генерират проблема – тогава е по-трудно. За щастие, случаят не е такъв.

Исторически проблемът се генерира от идеологическата матрица и политика след 1963 г., изразена в максимата на Тодор Живков „Такова малцинство в България няма и не може да има“. На тази база беше организиран първият Възродителен процес в България от 60-те години на миналия век. Позицията след падането на комунизма беше подкрепена и засилена с декларация на парламента. Има решение на Конституционния съд и няколко решения на съдилища, които подкрепят тази позиция. Такова е и становището на правителството. На практика това е политика на отричане на съществуването на македонско малцинство.

Трагедията на хората с македонско самосъзнание е, че без да правят каквото и да е, са се оказали на пътя на официалната национална идеология и съгласно нея нямат право на съществуване, освен като историческа перверзия, като национално предателство. Те са осъдени предварително, че са врагове на нацията, дори да не правят нищо незаконно, без да мразят държавата. Във връзка с обясняването на тяхното несъществуване са се появили доста опасни и генериращи омраза неверни митове за насилствена македонизация, за геноцид над българите, които автоматично насаждат идеята, че тези хора са продукт на нещо антибългарско. Често можем да чуем от политици или в медиите „Щом си македонец, си антибългарин

по дефиниция. Да си македонец, е професия, а не народност“ и т.н. Върху тази идеологическа матрица, а не върху реалности и факти, е изградена и държавната политика. Тя е генерирала изключително отрицателен образ за хората, самоопределящи се като македонци в България. Според този стереотип те не могат да бъдат други, освен предатели на нацията и държавата, сепаратисти, които лъжат за своето самосъзнание и правят всичко, защото им плаща чужда държава. Те са дегенерати – примитивни, алкохолици, аморални, неграмотни, луди и т. н.

Престъплението на хората с македонско самосъзнание е тяхното македонско самосъзнание. Този стереотип е в рязко противоречие с фактите – подчертава още веднъж проф. Стойков. – Уж малцинството не съществува, пък го има с хиляди на всички преброявания. Твърди се, че проблемът бил създаван изкуствено отвън, но исканията за права и за признаване на малцинството идват от граждани на България. Твърди се, че са сепаратисти, а за 30 години няма нито един опит за отцепване на територия. Уж са нарушители на закона, пък никой не е съден и осъден. Уж не признават българските закони и държава, а искат да се регистрират по тези закони и да участват в обществения живот. Има тотално противоречие между стереотипа и реалността.

Всички международни доклади препоръчват да започне диалог между институциите и представители на малцинството. Такъв диалог няма. Тъжно. А той е много важен.

Мога да илюстрирам тази важност с разликата в отношението към представителите на малцинството – продължава проф. Стойко Стойков, –демонстрирана от централните институции и местните власти. Местните власти имат много по-човешко отношение, стига да няма медиен натиск. Те познават хората, които би трябвало да дискриминират, имат по-добро познаване на проблема от задавания чрез идеологическата матрица. Нерядко представителят на институцията има същото самосъзнание, само че не го афишира по разбираеми причини. Или има такива роднини, приятели... Лесно е да обявяваш за престъпници хора, които не познаваш, но много е трудно, когато лично ги познаваш и знаеш, че това не са лоши хора.

Затова изолирането на македонците от обществения живот чрез отказа за регистрация на политическа партия, както и на неправителствени организации пречи на мнозинството да се запознае с това малцинство. Ако се запознае, ще види, че на практика тук няма никакъв проблем. Той се създава изкуствено.”

Тук идва и тъжната роля на медиите. Според Стойко Стойков по отношение на македонското малцинство повечето медии в България и техните информации са „нещо средно между фейк нюз и слово на омраза”. Според него по принцип се пише или лошо, или нищо. „Фактите не се проверяват, не се дава думата на македонците, отнема се нерядко правото на отговор, действията на македонските организации се третират като скандал и провокация и само като такива те могат да влязат в новините. Македонските организации са характеризирани с термините „незаконна”, „нелегитимна”, „сепаратистка”, „антибългарска”. За активистите се ползват определения като „отрепки”, „безродници”, „маргинали”, „мародери”, „неграмотни”, „лумпени”, „родоотстъпници”, „наемници”, „еничари”, „престъпници”, „ненормални”, а колективно са определяни като „сган”, „сбирщина” и подобни. Разпространението на призови за разправа с тях – физическа или съдебна, се наблюдава чрез медиите, но не се санкционира. Това не е речник на хейтъри по интернет форуми (въпреки че там има силно развито слово на омразата), но по-страшното е, че присъства в речника на журналисти, политици и общественици, тиражира се дори чрез национални медии. Такъв език не се използва дори за престъпниците в България в медиите. Няма притеснения при такива публикации за евентуална санкция. Досега никой не е санкциониран. Никоя институция не се е самосезирала по тези въпроси. Дори когато има реакции от македонците, институциите ги игнорират.”

Още по-лошото е, смята проф. Стойко Стойков, че този език на омраза не среща порицание в обществото. Това създава омагьосан кръг. От едната страна е държавата и наследената от тоталитарния период политика, от другата – обществото, което е манипулирано с погрешна информация. „Когато на повърхността излезе въпросът за македонците, обществото реагира в съгласие с този стереотип и

настоява институциите да дискриминират македонците” – обобщава проф. Стойко Стойков.

Има разлика в начина, по който институциите третира македонците в зависимост от това дали конкретен случай е във фокуса на медийното внимание и дали има медиен или политически натиск. „Когато няма, повечето институции третира македонците нормално. Случи ли се това да стане интерес на медиите, нещата много се променят. В такава ситуация няма институция, която да действа нормално. Наблюдават се няколко начина на неадекватни реакции” – смята проф. Стойко Стойков. Според него първият характерен начин, по който реагират институциите, когато някой въпрос, свързан с македонското малцинство, стане медийно достояние, е да се оправдават. „Оправданието изпраща послание, че би трябвало тези хора да ги дискриминираме, но за съжаление, законите не ни позволяват да изпълним своя обществен дълг. А правилният отговор би бил, че няма причина да се реагира, защото няма престъпление и хората не трябва да се дискриминират. Такова послание обаче не се изпраща. Още по-лош вариант на тази реакция е когато започва фиктивно разследване. Защото прокуратурата и полицията знаят, че няма престъпление, но това е добър начин за тях да се освободят от медийния натиск. Лошото е, че тези разследвания винаги се съобщават чрез медиите. Никога обаче не се съобщава, че тези разследвания не са открили никакво престъпление. Тези два начина на реагиране създават впечатление у мен, че институциите се страхуват от обществен линч, когато въпросът опре до македонското малцинство. Не е и учудващо, защото държавата е показала в недалечното минало, че е готова да жертва свои служители в отговор на медиен натиск по този въпрос.”

„Когато има силен политически натиск, някои институции директно се включват в дискриминацията” – твърди проф. Стойко Стойков. Според него такъв е случаят с привикването на над 5700 членове на ОМО „Илинден – ПИРИН” в полицейските участъци, където са били убеждавани, че партията, която искат да се регистрира, е незаконна и антидържавна и им предлагат да подписват неверни заявления, че не са ѝ членове. „Ако случаят с 5700-те членове на

ОМО „Илинден – ПИРИН“ беше отишъл в съда, там бързо щеше да се докаже, че няма злоупотреба с лични данни, а има злоупотреба от страна на някои институции – подчертава проф. Стойков. – Има и институции, които перманентно действат срещу правата на македонците в България. Тук освен ДАНС трябва да поставим и съда, който вместо да защитава правдата, защитава някаква национална идеология. Съдът приема самоопределението за македонец като антидържавно. Когато трябва да се защитят правата на българските граждани с македонско самосъзнание, има пълно бездействие. Институциите не се самосезират. Ако македонците поискат защита в подобни ситуации, винаги се стига до отказ от правосъдие. Един пример. През 2005 г. журналистът Никола Григоров публично обиди всички хора с македонско самосъзнание, че „македонистите са хора с нисък морал, мародери“ и други обидни квалификации. 200 човека се подписаха и внесоха жалба срещу него в съда, но съдът го намери за невинен, защото тези 200 човека не са упоменати поименно в обидата.“

Проф. Стойко Стойков цитира практиката на Комисията за защита от дискриминация, която за 14 години нито веднъж не се е самосезирала и не е решила положително нито един случай, когато македонци са я сезирали, и дори не е споменала проблемите на македонското малцинство в годишните си доклади и препоръки, независимо от решенията на Европейския съд по правата на човека в Страсбург.

По нататък в изложението си професорът посочва пример за отказ на полицията да разследва вандализиране на клуб на македонци, защото щетата „била под 200 лв.“. „През последните години имаше телефонен тормоз със смъртни заплахи. Полицията не разкри нито един от тези случаи, но в деня, в който жертвата подаваше жалба в полицията, заплахите спираха“ – продължава той и обобщава, че бездействието на институциите има силен ефект, защото българите с македонско самосъзнание губят всякаква надежда за защита от българските институции. „Това е лошо за държавата, но тя не се интересува. Призивите за разправа, които се тиражират чрез медиите, всяват страх, и той не е без основание, защото по време

на комунизма много хора бяха бити и пращани в затворите. А в ново време има призови да бъдат разстрелвани хора на улицата, има съобщения, че се правят чети, за да се извърши насилие над някой човек. Това събужда старите страхове.

Наблюдаваме феномен: от една страна, малцинството желае да се интегрира в обществото и институциите, да участва в обществения живот, да уважава законите на страната, от друга страна е държавата, която не иска, отблъсква го.

Държавата предпочита да се преструва, че малцинството не съществува. От дълги години съществува Националният съвет за сътрудничество по етническите и интеграционните въпроси към Министерския съвет, но без представител на македонското малцинство и без то да бъде споменато на сайта на институцията, дори когато там се изброяват групите население според резултатите от преброяванията. Държавата предпочита да обвини за дейността на своите граждани чужда държава, дори да преговаря с нея, за да затвори (без да реши) въпроса за малцинството, вместо да говори със собствените си граждани. Мнозина не крият надеждата си македонските организации в България да изчезнат, било от физическо измиране, било поради договора с Македония. Фактът, че държавата преговаря за своите граждани с друга държава, показва, че е паднала в капана да вярва на собствената си пропаганда. Това не са проблеми на друга държава, а вътрешни проблеми на самата нея."

Според проф. Стойков „днес политиката на България спрямо македонското малцинство е последната оцеляла тоталитарна политика от комунистическия режим в Европейския съюз. Тя не остана непроменена с годините. Имаме положителна еволюция – вече не се праща в затвора, както при комунизма, вече не се бият хората, както през 90-те години. От времето, когато България влезе в Европейския съюз, вече нямаме забрана за публични събирания. Под външен натиск може да спре и забраната за регистрация на организации. Всички промени обаче идват под силен външен натиск. Държавата не проявява желание да се промени отвътре. Обществото също не е заинтересовано."

Проф. Стойков е категоричен: „Македонците не са врагове и предатели, нито агенти на чужди държави, те са граждани, които би следвало да имат всички права на останалите граждани. Проблемите трябва да се решават между тях и институциите на страната, чийто граждани са. Държавата обаче може да реши проблема, защото тя го създава. Трябва да се вземат мерки, та този стереотип да отиде в миналото, да започне отворен диалог и позициите на малцинството да станат известни. Словото на омразата трябва да се санкционира. Докато безнаказано се говори по този начин, не виждам как ще променим стереотипите. Необходима е гражданска храброст от политиките и от институциите, за да има промяна. Малцинството е твърде слабо, за да се защити само.“

„При преброяванията от 1946 г. и 1956 г. [хората, които се самоопределят като македонци] стигат до 187 хиляди – твърди проф. Стойко Стойков. – След това започна преследване и през 1991 г. цифрата спадна на 10 800, през 2001 г. – на 5070, а при последното преброяване Националният статистически институт отхвърли резултатите си, тъй като 730 хиляди души не са попитани каква националност имат.“ Според него хората с македонско самосъзнание в България са много пъти повече от официалните резултати.

Социалните дистанции и предразсъдъците

„В социологията и социалната психология предразсъдъците се разглеждат като антипатия, основана на погрешна, но устойчива представа за дадена група, на която са приписвани нежелани качества¹⁵. Обикновено предразсъдъците се дължат на различни биологични или културни характеристики: пол, раса, език, религия, сексуална ориентация и т.н., и са пряко свързани със стереотипи за тези групи” – така доц. д-р **АЛЕКСЕЙ ПАМПОРОВ** от Българската академия на науките (БАН) въведе аудиторията в понятията „социални дистанции” и „предразсъдъци” в изложението си, представено на регионалния форум в Сливен.

За измерване на етническите и расовите предразсъдъци най-често се използва т.нар. *скала за социални дистанции*, наричана още *скала на Богардус*¹⁶.

„Социалните дистанции са инструмент за измерване на предразсъдъците. На практика те отразяват готовността да се участва в социални контакти с различна степен на близост с членовете на различните малцинствени групи; показват доколко имаме предразсъдъци към една или друга група. Скалата на Богардус е 7-степенна и измерва показатели от съгласие за брак до съгласие да се живее в дадена страна. Правени са експерименти в страни с военни конфликти. Последната степен на скалата – „бих убил”, се приема за неетична и не се прилага. Има ли съгласие например да живеем в един и същ квартал с хора от дадено малцинство? Сливен е много любопитно място. Един от кварталите е типичен пример на сегрегация – изолирано гето.”

Алексей Пампоров поставя акцент върху изследване, проведено през 2008 г. от Институт „Отворено общество – София”¹⁷, за стереотипите и предразсъдъците по отношение на етническите малцинства в България. Данните показват, че в България съществуват силно вкоренени расови и религиозни стереотипи, които са

15 Allport, G.W. 1954. *The Nature of Prejudice*. Reading, MA: Addison-Wesley.

16 Вж. Bogardus, E. 1959. *Social Distance*. Los Angeles: Antioch Press.

17 Пампоров, А. 2009. Социални дистанции и етнически стереотипи за малцинствата в България. София, ИОО. Достъпно на адрес: https://osis.bg/wp-content/uploads/2018/04/OSI_Publication_Roma_3.pdf.

причина за поддържането на значими пространствени, трудови и образователни дистанции към голяма част от етническите малцинства и потенциалните имигрантски общности¹⁸. Това дава основание на изследователския екип на Института да започне регулярно изследване на социалните дистанции с цел мониторинг и изграждане на система за ранно предупреждение по отношение на ксенофобията в страната. Изследванията представят някои пространствени и трудови дистанции на лицата, които се самоопределят като българи, към две традиционни (турци и роми) и две нови (араби и китайци) етнически групи. Извадките и методологията са съпоставими. За четиригодишен период общата тенденция в социалните нагласи сочи спад в нивото на предразсъдъците както към традиционните, така и към новите малцинства в страната. Резултатите показват, че до 2012 г. има преодоляване на предразсъдъците. Налице е увеличаване на съгласието хората да живеят заедно – роми, турци, китайци, араби и др. „За съжаление, след това настъпва политическа криза и сериозно напрежение, което се нагнетява и до момента“, обобщава Алексей Пампоров.

Ако прокуратурата не взема мерки?

Отговорът на Алексей Пампоров: „През 2012-а бе избран нов главен прокурор и отговорността за съдебните дела в тази посока трябваше да бъде поета от новия главен прокурор Сотир Цацаров, който пропускаше това. Започнаха и политическите протести срещу „гея, бея и злодея“. На много хора им хареса да говорят срещу Сергей Станишев, Волен Сидеров и Ахмед Доган. Тогава огромен гаф допусна и кабинетът на президента Плевнелиев. Трябваше да се обсъди Рамковата стратегия за интеграция на ромите. На сайта на Президентството беше записано: „Национална стратегия за интеграция на циганите“. Липсата на адекватни послания от политиките доведе до лавина от език на омразата, какъвто до този момент не бяхме имали“ – казва Алексей Пампоров и дава примери:

18 Пампоров, А. 2009. Митове и предразсъдъци за етническите малцинства в България. // Обектив, юли 2009. Достъпно на адрес: <http://www.bghelsinki.org/bg/publikacii/obektiv/aleksei-pamporov/2009-07/mitove-i-predrazsdci-za-etnicheskite-malcinstva-v-blgariya/>.

Не трябва да се борим с концепции срещу ромите и етническите малцинства, а трябва да се борим с феномените, които произтичат от гетата и гетоизацията.

„Евродепутатът Ангел Джамбазки започна да говори за „нечовеци“ в българското публично пространство (в Европейския парламент не си позволява такива изказвания). Светлана Дончева каза тази година, че е „време за тоягата“, а по-късно нейният съпруг – вицепремиерът Томислав Дончев, започна да говори за „ограничаване на права“. Ако

ромската общност реши да води поредица от дела, може да стане страшно.

Липсата на мерки обаче доведе до възможността вицепремиерът Красимир Каракачанов да предложи през 2019 г. концепция за „окончателно решаване“ на ромския въпрос. Това е международен скандал. Би Би Си направи репортаж за квартала в Сливен, но направи и репортаж за тази концепция. Формулировките в тази концепция съвпадат с формулировките в плана „Окончателното решение на еврейския въпрос“ – програма за геноцид над еврейското население на Европа, за която се използва термина „Холокост“ – сочи експертът и уточнява, че в концепцията на българския вицепремиер има мерки за стерилизация, за ограничаване на абортите и трудови лагери.

Според Алексей Пампоров огромният проблем е грешката в нашето разбиране. „Хората мразят ромите, защото смятат, че те са виновни за редица неблагоприятни обстоятелства в социалния живот – ранна юношеска раждаемост, висока безработица, ранно отпадане от училище, висок дял на битовите престъпления. Това са предразсъдъци. Но това не са проблеми, свързани с ромите, а с гетата. Те по цял свят изглеждат по един и същ начин и имат едни и същи проблеми. Трябва да спрем да етнизираме социалните проблеми на гетата, трябва да спрем езика на омразата на етническа основа. Не трябва да се борим с концепции срещу ромите и етническите малцинства, а трябва да се борим с феномените, които произтичат от гетата и гетоизацията.“

ГЛАВА 1.

Ромите – мишена №1

1.1. ОБЩИ ВЪПРОСИ¹⁹

От началото на 2019 г. стотици ромски семейства останаха без домове и бяха изселени след инциденти между роми и българи и провокирани безредици. Най-сериозните случаи на противопоставяне бяха в гр. Габрово и в пловдивското село Войводиново. Повече от 100 души от с. Войводиново, сред които деца, възрастни и хора с увреждания, бяха прогонени от къщите си в нощта на 6 януари 2019 г.

¹⁹ В този раздел се цитират данни от документи и публикации по темата, включително от Гражданския доклад за изпълнение на Националната стратегия за интеграция на ромите от 2018 г. и от теренни наблюдения, извършени от Центъра за междуетнически диалог и толерантност „Амалипе“.

Проучване на Институт „Отворено общество – София“ сочи, че ромите са мишена № 1 в България – през 2018 г. 81% от употребената реч на омразата е насочена срещу тях. Наказателните акции срещу цели ромски общности, заради деянията на отделни представители, се превърнаха в обичайна практика, закриляна от представители на институциите. Тези акции са незаконни и неприемливи за правова държава.

Европейският съд по правата на човека (ЕСПЧ) в Страсбург изиска нееднократно от българските власти да не събарят единствените къщи на лица и семейства и да предоставят закрила и дом на семействата, чиито домове бяха разрушени, но това все още не е изпълнено.

България е една от страните с най-многобройно ромско население. Точният брой на ромите трудно може да бъде установен, тъй като голяма част от тях предпочитат на преброяванията на населението да се декларират като турци, българи или власи. Според преброяването от 2001 г. като роми са се самоопределили 370 908 души, а според преброяването от 2011 г. – 325 343, което представлява 4,9% от населението на страната²⁰. В същото време авторитетни международни и български изследователи смятат, че ромите в България са около 800 000. Подобна цифра е посочена и в Рамката на Европейския съюз за национални стратегии за интеграция на ромите²¹. Това прави България страната с най-висок процент ромско население.

Независимо дали се самоопределят като роми, българи, турци или власи, ромите в България са най-сегрегираното малцинство, което е обект на дълбоки предразсъдъци и стереотипи и спрямо което са налице изключително сериозни случаи на дискриминация.

Антиромските стереотипи на обществото

Гражданският доклад за оценка на изпълнението на Националната стратегия за интеграция на ромите от 2018 г. недвусмислено

20 <https://www.nsi.bg/census2011/pagebg2.php?p2=175&sp2=190>.

21 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A52011DC0173>.

констатира: „Безспорно най-сериозната негативна тенденция в сферата на правата на човека през 2016 г. и 2017 г. е засилването на откритото провокиране към омраза и на силови дискриминационни прояви в България по проблемите с интеграцията на малцинствата и в частност на ромите. Разпространението на расистки провокации в социалните мрежи и медиите, в това число и по телевизионни канали с висок рейтинг, употребата на обидна реч срещу ромите и организираните публични прояви от страна на расистки групи – антиромски митинги и протести край ромски квартали – всичко това се случва в безпрецедентни мащаби“²². Аналогична констатация се прави и в Гражданския доклад от 2019 г.²³

На практика сериозният ръст на езика на омразата спрямо ромите и антиромските стереотипи и предразсъдъци се наблюдава през последните седем години. Ежегодните изследвания на социалните дистанции спрямо различни малцинствени групи, осъществявани от изследователския екип на Институт „Отворено общество – София“, сочат следното:

- Ромите са най-нежеланото малцинство, което най-често е обект на език на омразата и на най-силни стереотипи и предразсъдъци: така например през десетте години, в които се провежда проучването за социалните дистанции, процентът на етническите българи, които са съгласни да живеят в един квартал с роми, е най-нисък в сравнение със съгласните да живеят в един квартал с турци, араби и китайци. Едва 23% от етническите българи през 2016 г. изразяват съгласие в квартала им да живеят роми, докато съгласието за съжителство с турци и китайци е 35%, а с араби – 29%²⁴. Процентите се променят през годините, но ромите устойчиво са най-нежелани в квартала. По същия начин стоят нагласите за съжителство

22 Граждански мониторингов доклад за изпълнение на Националната стратегия за интеграция на ромите на Република България, с. 37. Достъпен на адрес: <http://www.amalipe.com/files/publications/2017-C1-Bulgaria-local-electronic.pdf>

23 <http://amalipe.com/index.php?nav=news&id=3601&lang=1>.

24 <http://opendata.osi.bg/opendata.php?q=3&i=802&t=2>.

в едно и също населено място, а вероятността за сключване на брак с ром или ромка е още по-категорично отхвърлена²⁵.

- Според анкетираните ромите са най-чест обект на реч на омразата: 92% от хората, които са чували реч на омразата през 2016 г., съобщават, че изказванията са били насочени срещу роми²⁶. Данните показват, че езикът на омразата се използва от много широки групи, като водещи са обикновените граждани, журналистите и политиците²⁷.
- Налице е изключително тревожна тенденция за влошаване на отношението към ромите и за увеличаване на социалните дистанции: сравнението на резултатите от проучванията за периода 2008 – 2018 г. сочи, че до 2012 г. българското общество постепенно увеличава своята толерантност в отношенията си към четирите посочени малцинства, включително към ромите. След 2012 г. се наблюдава рязък спад в изразяващите съгласие да съжителстват, да работят и да учат заедно с представители на четирите малцинства, особено с ромите. Тенденцията е толкова негативна, че нивата през 2018 г. са по-ниски от тези през 2008 г.

Антиромското говорене и езикът на омразата спрямо ромите навлизат експлицитно в публичната реч на политиците още през 2005 г. с появата на партия „Атака“ и нейното представителство в Народното събрание. До този момент антиромската риторика се споделя преди всичко от извънпарламентарни партии, докато т.нар. „системни партии“ поне номинално подкрепят политиките за ромска интеграция. Впоследствие езикът на омразата спрямо ромите е засилен и от други две националистически формации, а именно НФСБ и ВМРО. Посочените националистически партии се обединяват в коалиция „Обединени патриоти“ и понастоящем са част от парламентарното мнозинство и правителството, управляващи

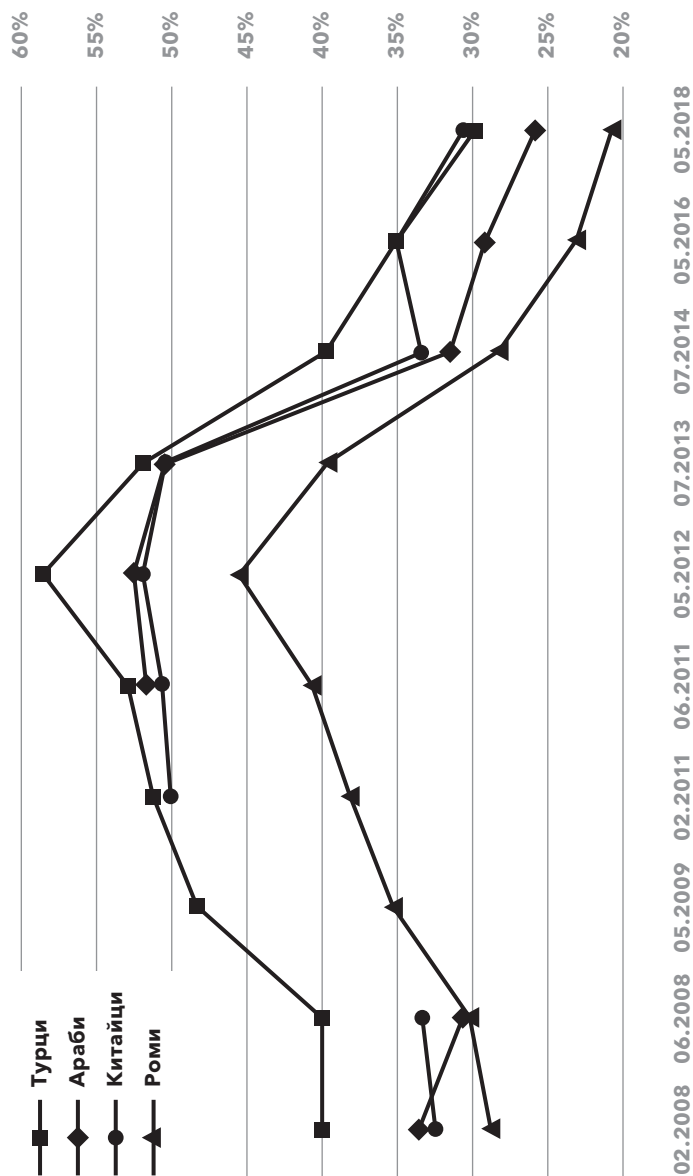
25 <http://opendata.osi.bg/opendata.php?q=3&i=803&t=2>.

26 <http://opendata.osi.bg/opendata.php?q=44&s=4&c=78&i=1205&t=2&sel=3>.

27 <http://opendata.osi.bg/opendata.php?q=44&s=4&c=78&i=1203&t=2&sel=5>.

Бихте ли се съгласили да живеят във Вашия КВАРТАЛ:

(Отговор „Да“ - САМООПРЕДЕЛИЛИТЕ СЕ КАТО БЪЛГАРИ)

България, макар и като по-малък коалиционен партньор на управляващата партия.

Гражданският мониторингов доклад за изпълнението на Националната стратегия за интеграция на ромите от 2018 г. недвусмислено сочи, че „Към настоящия момент Коалицията на Обединените патриоти в Народното събрание включва три партии, традиционно използващи антиромска реторика и антиромски политики. Един от лидерите на коалицията, заместник министър-председателят Валери Симеонов, по време на своя мандат като народен представител в Народното събрание през 2015-2017, определя ромите като „.... нагли, самонадеяни и озверели човекоподобни“, а ромските жени като „улични кучки“²⁸.

Представител на тази коалиция е и евродепутатът Ангел Джамбазки, който системно в интервюта, публикации в блогове и постове нарича ромите „не-човеци“.

Депутатът Станислав Станилов (от същата коалиция) системно нарича ромите „социални номади“, с конотацията на „паразити в социалната система“, при изявленията си от парламентарната трибуна.

През 2014 г. политическата програма на Патриотичния фронт включва следните предложения по отношение на ромите в България:

- Децата на етносите с майчин език, различен от българския, трябва да положат езиков тест една година преди да тръгнат на училище;
- Създаване на отделни селища извън големите населени места, в пустеещ държавен фонд (фургони);
- Ограничаване на раждаемостта: ограничаване броя на децата в ромските семейства.

В програмите на останалите партии, представени в НС – особено ГЕРБ, БСП и ДПС, отсъстват подобни антиромски послания и поне номинално те се придържат към политика на подкрепа за интеграцията и етническия мир. Програмата на сегашното българско

28 http://www.dnevnik.bg/bulgaria/2014/12/17/2440008_dps_e_uzurpiralo_pravoto_da_predstavliava_ciganite_i/

правителство (коалиция между дясноцентристката партия ГЕРБ и Коалицията на Обединените патриоти) не включва антиромски елементи.”

Но макар представителите на системните политически партии да използват по-коректен език, някои от тях споделят стереотипи на свои колеги от националистическите партии. Тревожна тенденция, според **ДЕЯН КОЛЕВ**, директор на Центъра за междуетнически диалог и толерантност „Амалипе“, е навлизането на антиромски език на омразата в реториката на политици от така наречените системни партии – както от дясноцентристкия, така и от левия спектър. Постепенно антиромската реторика, използвана от крайните националисти, преминава в употреба и сред политиките от основните партии, като допълнително усилва негативните стереотипи и предразсъдъци спрямо ромите, които се споделят от множество граждани.

Хроника на антиромската реторика на политиките

Емблематичен пример е посоченият в тази публикация за езика на бившия министър на здравеопазването от коалиция „Реформаторски блок“ Петър Москов, който на 7 декември 2014 г., след инцидент с екип на Спешна помощ в ромски квартал, написа във фейсбук профила си: „Дотук с приказките за това кой какви права има. Ако някой е избрал да живее като скот, получава и правото да бъде третиран като скот.“

Дебатът, проведен се на 5 юли 2017 г. в Народното събрание, по повод приемането на административния мониторингов доклад за изпълнението на Националната стратегия за интеграция на ромите за 2016 г. „показа наличието на дълбоки предразсъдъци спрямо ромите сред народни представители – основно от крайния националистически спектър, но и сред депутати от ГЕРБ (най-голямата дясноцентристка партия) и социалистическата партия.“²⁹ Някои от изказванията бяха:

Когато Вие имате проблеми с циганите си, това е индикация за това, че имате проблеми със собственото си общество, със

29 Граждански мониторингов доклад за..., с. 14.

собствената си индустрия, със собствената си държава. (Иво Христов, БСП)

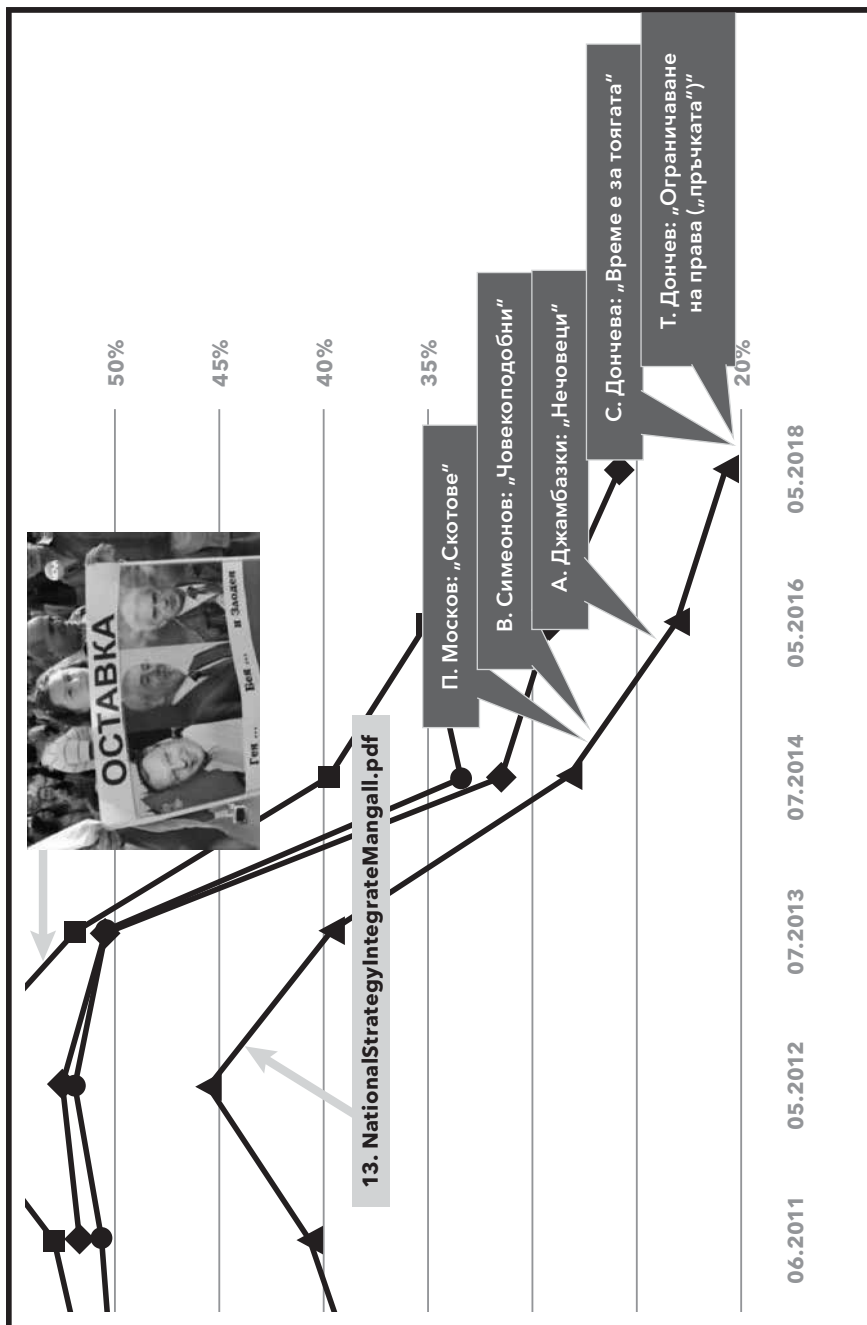
Когато станем всички равни пред законите, ще се интегрират. И с пари трудно ще стане. Равни пред закона, няма милост за незаконника, няма милост за кражби, няма милост за незаконно сечене на гори, няма милост за продаване на гласове на избори. Ако това го направим всички ние тук, няма начин да не се интегрират. Няма начин! Значи за едни тоягата, за други нищо!? Дори и морков няма... (Вежди Рашидов, ГЕРБ)

За мен дори е странно да се говори за Национална стратегия за интегриране на ромите. Защо не се говори за Национална стратегия за интегриране на арменците, евреите или други етнически групи? Защо точно такава стратегия има? Тя се поддържа, беше поддържана от международни организации и поначало този въпрос у нас се тика към публичност – от външни фактори винаги... Не е коректно, даже конституционно не е редно, да отделяме част от тях и да казваме: сега ще започнем да правим стратегии и да се грижим за тази общност. (Волен Сидеров, „Атака“)

Става дума за цивилизационен сблъсък. Това са два културни модела – от едната страна са българи, турци, арменци, прочие и прочие, със стационарно население. „Стационарно население“ означава онези, които живеят по правила, определени от законите, а циганите са социални номади – обяснявал съм от тази трибуна какво означава „социален номад“. „Номад“ по принцип значи онзи, който не влага нищо в околния свят, бил той социум или природа, не влага нищо и ползва само благата наготово. (Станислав Станилов, „Атака“)

По време на регионалния форум във Велико Търново доц. д-р Алексей Пампоров аргументира тезата, че езикът на омразата спрямо ромите, използван от политиците и постепенно превърнал се в допустима норма след 2012 г., е пряко свързан и в голяма степен е една от основните причини за увеличаването на социалните дистанции спрямо ромите³⁰.

30 „Социални дистанции и език на омразата към ромите в България“, презентация на доц. д-р Алексей Пампоров от кръглата маса NO-HATE-BG, проведена във Велико Търново на 09.07.2019 г.

„През 2019 г. бе отбелязан нов ръст в езика на омразата спрямо ромите и използването на така наречената „ромска тема“ като средство за нагнетяване на политическо и етническо напрежение. Цялостният контекст за това бяха изборите за Европейски парламент и за местна власт. От една страна, във всички видове избори, особено в местните, ромите традиционно се използват за привличане на гласове от националистическите формации и за разпалване на местни етнически конфликти. Тъй като още в началото на 2019 г. стана ясно, че коалицията „Обединени патриоти“ няма да участва съвместно в изборите и е на път да се разпадне, езикът на омразата спрямо ромите бе използван от една от съставните партии в тази коалиция – ВМРО, за консолидиране на националистическия вот около нея. Намесата на вицепремиера Каракачанов в случая „Войводиново“ и последвалото обявяване на така наречената „Концепция срещу циганизацията“ бе стъпка в този процес.“

Превръщането на антиромското говорене от изключение в норма за много от политиците, включително и от така наречените системни партии, доведе и до допълнително ескалиране на напрежението и до превръщането на криминални конфликти в междуетнически сблъсъци, какъвто беше казусът „Габрово“ от април 2019 г., описан по-надолу в настоящата публикация. В Габрово езикът на омразата метаморфозира в действия от омраза, включително и престъпващи закона.

1.2. ИЗ СТЕНОГРАМИТЕ НА РЕГИОНАЛНИТЕ ФОРУМИ

На кръглата маса, организирана в рамките на проекта NO HATE BG във Враца, както и по време на публичната дискусия в Кърджали **БОЯН ЗАХАРИЕВ** очерта следните характеристики на анти-ромските протести в Европа и България след края на тоталитарния режим и особено през последните години:

ВЪЛНИТЕ НА ПРОТЕСТИТЕ СРЕЩУ МАЛЦИНСТВАТА

Първа, дясноекстремистка вълна

Според Боян Захариев още през 90-те години на миналия век в страни от Централна и Източна Европа с голямо ромско население започват отделни агресивни прояви, най-често на членове на крайнодесни партии или младежки групи без изявена политическа ориентация или сериозни мотиви, които се поддават лесно на призови към омраза или насилие. Тези демонстрации често се ограничават до шумни заплахи и скандирания, носене на знаци и надписи, изразяващи неодобрение към ромите или открита омраза. В някои случаи се стига до погроми, насилие или извършване на предумишлени престъпления срещу роми, които не са част от никакви публични изяви или протестни действия. Тази първа вълна от прояви, разбира се, е повод за тревога, но тя няма потенциала да мобилизира стабилна политическа или изявена обществена подкрепа. Основните политически партии осъждат единодушно тези прояви. Електоралната подкрепа за политиците, които ги насърчават или отказват да ги заклеят, се ограничава навсякъде до 2 – 3%³¹.

Втора, популистка вълна

Както сочи Боян Захариев, „през второто десетилетие на XXI век на конкретни места се появява нова вълна от протести, в която не толкова радикализирани граждани протестира мирно

31 <https://nohate.bghelsinki.org/stenogrami/stenograma-regionalna-kragla-masa-kardzhali/#panel1>.

Антиромското говорене прониква и в рутинното говорене на представители на основни управляващи и опозиционни партии.

срещу „безсилието на държавата да се справи с проблемите на ромите“, а към техния протест са се присъединили индивиди и групи, призоваващи към саморазправа с ромите (и понякога готови да пристъпят на истина към саморазправа) и търсещи пряка конфронтация със силите

на реда. Така се получава едно сливане на специфични форми на расизъм с нов популизъм. Популизмът от този вид има потенциала да преформулира всички неща до неузнаваемост, което го прави всъщност много по-опасен от необузданата омраза и агресия. [...] Тезите на популизма срещат много по-голяма електорална подкрепа и с лекота получават открито (и гордо) декларирани мнозинства при обществени допитвания. Електоралната подкрепа за популистките версии на антиромското говорене достига до 7 – 10% за партии, за които това е сред основните каузи. Антиромското говорене започва да прониква не само в обещанията преди избори, но и в рутинното говорене на представители на основни управляващи и опозиционни партии, които имат решаващо влияние върху политическия климат, законодателството и реалните действия на изпълнителната власт.”³²

„Протестите в Габрово от април 2019 г. са пример, който илюстрира именно този втори, популистки тип антиромско говорене и последвалото го действие. Голямата част от протестиращите не могат да бъдат определени като крайни националисти или крайнодесни. Напротив – популистките тези, стоящи зад протеста, бяха подкрепени от представители на основните опозиционни партии, както и от много други граждани. В крайна сметка те доведоха до негативна промяна и в поведението на основните институции, както и до цялостно влошаване на междуетническите отношения в Габрово и на средата, в която живеят, работят и учат ромите.”

На кръглата маса в Кърджали независимият експерт **РУМЯН РУСИНОВ** се спира на въпроса откъде произлиза омразата, какви

³² <https://nohate.bghelsinki.org/stenogrami/stenograma-regionalna-kragla-masa-kardzhali/#panel1>.

са нейните източници. Той припомня социологическо изследване от 1993 г., което измерва предразсъдъци, негативни нагласи, междуетнически дистанции при българи, роми, помаци, турци. Изследването показва сериозни нива на предразсъдъци и на негативни нагласи основно към ромите, но и срещу помаци и турци. „Широко разпространеното схващане откъде е тази омраза, е, че тя съществува. Някои казват: „от векове наред“, други казват: „от социализма“, трети: „от Възродителния процес 1985 – 1989 г.“ Не отричам валидността на нито един от тези фактори“ – казва Русинов.

По-нататък в своето изложение той подчертава: „Ще обърна внимание върху друг фактор, който според мен през последните 20 години играе все по-силна роля при индуцирането и формирането на омразата. Ако обобща всички фактори – тя идва отдолу, от обществото, и отива нагоре. Ако има политически фактори, то те само се възползват от вече съществуващата омраза.“

Румян Русинов отбелязва и ролята на политико-икономическите фактори за индуцирането на тази омраза. „Мисля, че този процес е започнал веднага след прехода. Може би моделът беше показан за първи път точно с акцията в Пазарджик на Арлин Антонов под претекст да се разследват случаи със злоупотреба с наркотици и проституция. Тогава наистина е помляна половината махала. Само за 8 часа полковник Антонов беше произведен в голям шеф.“

Според Русинов следва нова тенденция: омразата започва да става видима в медиите. „Ние, правозащитната общност, имаме нагласата, че медиите са самостоятелна величина, че имат собствена позиция, но скоро стана ясно, че те са най-горната част на айсберга, а отдолу, по-голямата част, са политико-икономически и корпоративни интереси, зависимости и т.н. Това не е новина, защото почти всички споделяме този възглед, с цялото ми уважение към журналистите, които не са част от това статукво. За всички е ясно, че основният таргет е ромската общност. Но защо тя? Лесно можем да се досетим – ромската общност няма политическо представителство в парламента, няма покровител със значимо присъствие на международното поле. За разлика от евреите и арменците, ромската общност е достатъчно масивна, за да става за мишена.“

Маргинали стават тези, които казват: „Не бива така“

„Спомням си – разказва Румян Русинов, – когато правехме де-сегрегационния процес. Това е процесът на образователна интеграция от 2000 до 2010 г. – циганчетата да ходят в български училища. Тогава нямаше проблем, макар че имаше някои мрънкащи български родители. Имаше разбиране, че нещо трябва да се направи за тези хора. Пазарджик беше един от градовете, в който успешно започна този процес. Това се признаваше и от ромската общност, и от Регионалния инспекторат по образованието. Към 2010 г. трябваше да бъдат „наритани“ няколко неправителствени ромски организации и репресивният юмрук на държавата се стовари върху организацията, която правеше образователната интеграция там. Процесът спря. Това очертава профила на съвсем друг подход – генериране на омраза отгоре, а не отдолу, от обществото. Тя става вече работен инструмент на политическите фактори и елити.“

Според Румян Русинов „не трябва да пропускаме факта на политическата дискредитация на българските елити. Те нямат позитивни програми и хората не вярват, защото са минали 30 години на неизпълнени обещания. Когато няма позитивна програма, идва редът на конструирането на враг и обещания за спасение от този враг. В случая този враг са циганите – подчертава Русинов. – По време на последната предизборна кампания лъснаха информации за огромни корупционни дейности на най-високите нива на властта. Именно тогава беше провокиран случаят във Войводиново, а преди това – в Гърмен, Габрово, кв. „Орландовци“ в София, Раднево. В тези случаи се провокира не само омраза, а насилие. Имаше бойни групи, които се стремяха да се стигне до бой, до кръв. Докъде ще се стигне, не мога да прогнозирам, но тенденцията не е добра. Споделям това с тревога.

Интеграция няма как да се случи при това ниво на отравяне на атмосферата в междуетническите отношения.

Интеграция няма как да се случи – е обобщаващата оценка на Румян Русинов, – при това ниво на отравяне на атмосферата в междуетническите отношения. [...] Мисля, че сме заличили добрите

постижения на добри междулически отношения, постигнати в годините преди това. Боя се, че те са отровени за десетилетия напред. Мисля, че сме се върнали не 30 години назад, а може би 100 години назад. Звучи песимистично, но фактът, че преди нямаше проблем за родителите децата им да учат с циганчета, а сега има проблем, е показателен в това отношение. Сега пускат децата си съвсем целенасочено в други училища. Отношенията са отровени не толкова от предразсъдъците отдолу, колкото от това, което се генерира и провокира отгоре.

Много хора са се упражнявали по темата за интеграцията на ромите. Тя винаги се описва като провал на ромите. Интеграцията не е провалена, тя е несъстояла се – е оценката на Румян Русинов. – И как да се прави нещо за ромското образование, когато не се прави нищо за българското образование?! Как да се прави нещо за социалния статус на ромите, когато не се прави нищо за социалния статус на българите?! Но това е друга тема.”

1.3. КОНФЛИКТЪТ В ГАБРОВО

Във фокуса на дискусиите по време на организираната кръгла маса във Велико Търново бе един от най-красноречивите примери за престъпления от предразсъдъци спрямо ромското малцинство в България през 2019 г. – протестите в Габрово.

Както обобщава **ДЕЯН КОЛЕВ** по време на регионалния форум във Велико Търново, „антиромските протести в Габрово от април 2019 г. имат своето естествено обяснение на фона на цялостното нагнетяване на политическото напрежение и антиромските нагласи в национален мащаб. Но ако концентрираме анализа само в контекста на община Габрово, появилите се протести там наистина изглеждат неочаквани, странни и почти „от нищо“. Какво всъщност се случи в Габрово?

Ромската общност в Габрово

е малобройна: и в абсолютни цифри, и като процент Габрово е един от градовете с най-малко роми. Според преброяването от 2011 г. едва 343 от общо 55 387 живеещи в града се определят

като роми. Дори към тях да добавим част от самоопределилите се като турци 473 граждани, това не променя факта, че от 100 габровчани само 1 е от ромски произход. Общността е разнородна: част от ромите са християни и говорят ромски език, друга част са турскоезични мюсюлмани – милет. Между отделните групи съществува напрежение и не се възприемат като една общност. Извършителите на криминалния побой бяха от групата на турскоезичните роми, а нападатите след протестите къщи бяха на ромскоезични. Много габровски роми са нискообразовани. Мнозина нямат дори основно образование, особено жените. Едва през последните години част от ромите завършват средно образование и вече има един студент. Разбира се, това твърдение не е съвсем коректно, тъй като в Габрово живеят и образовани роми. Но голямата част от образованите роми се определят като българи и се асимилират – конкретизира Деян Колев.

В Габрово не съществува ромска махала или гето: ромите живеят разпръснати сред другите граждани. Сред ромите в Габрово няма почти никаква безработица: повечето работят в чистотата или при частни предприемачи. Съществуват и проблеми, свързани с ромската общност в Габрово. Налице е битова престъпност и част от мъжете са с присъди. Част от семействата са многодетни, ранните бракове са често срещани. Част от семействата разчитат на социални помощи. Част от семействата живеят в общински жилища, без да плащат наем от години, въпреки че реално имат финансова възможност да наемат или дори закупят собствени.”

Мнозинството

„Габрово не е расистки град, но голяма част от габровчани предпочитат да не контактуват активно с ромите и споделят множество стереотипи и предразсъдъци спрямо тях. Това не е нещо, което е възникнало през последните години – смята Деян Колев. – Така например изтеглянето на български деца от Трето основно училище „Цанко Дюстабанов“ го превърна във вторично сегрегирано, като в него останаха само ромски деца. То бе близо до центъра на града, в български квартал, с добра материална база, но бе... вторично

сегрегирано: ромските деца от целия град бяха насочвани към него, а българските деца от района посещаваха други училища. Постепенно околните училища „издърпаха“ българските деца, което вървеше ръка за ръка с отказ от тяхна страна да записват ромски деца (дори тези, които живеят в близост до съответното училище). Общината не се намеси, за да спре тази порочна практика (която не е противозаконна, за съжаление!). Така преди 8 години в първи клас за последен път бяха записани деца на етнически българи в така нареченото „ромско училище“.

Страхът през април 2019

„Напрежението постепенно нарастваше. Решението на Община Габрово от март 2018 г. да закрие сегрегирано училище и да разпръсне децата във всички габровски училища срещна първоначално сериозна съпротива сред родителите, сред повечето от педагозите и доведе до подписка срещу решението. Идеята на Община Габрово през 2018 г. да построи социални жилища с европейски средства бе посрещната силно негативно и доведе до силен отпор, като в крайна сметка Общината се отказа от този проект. Съществува обществена нагласа, граничеща с истерията, че в Габрово се заселват хиляди роми от Казанлък – нещо, което не отговаря на истината.

Формално поводът за протестите в Габрово бе криминалният инцидент от 7 април 2019 г., в който трима младежи пребиха магазинер. Този инцидент под никаква форма нямаше етническа основа – младежите, извършили побоя, го направиха не заради по-различен етнически произход, а пострадалият магазинер под никаква форма не упрекна ромския етнос за случилото се. Вероятно случаят нямаше да придобие никаква популярност, ако собственикът на магазина не го бе публикувал във фейсбук два дни по-късно, след като извършителите са били задържани и пуснати след 24 часа.

Протестът започна с призови за законност, като още от първата вечер придоби изцяло антиромска насоченост. По време на първата вечер от протеста бяха нападнати и потрошени пет къщи, обитавани от роми. През втората вечер бяха изгорени до основи

две къщи. След първоначалния хаос полицията охраняваше възловите места, за да не допусне нови погроми. Полицаяте съветваха семействата, които имат роднини в близките градове, временно да напуснат Габрово. По данни на местната структура на Център „Амалипе“ в Габрово на третия ден след началото на протестите „три четвърти от ромските семейства вече не са в града. Полицаи са съветвали тези, които имат роднини в други градове, да ги посетят за известно време. Дори и без този съвет, мнозина са избягали след погромите. Големият страх е за децата, които стават свидетели на нападенията.“

В докладите от свои наблюдения екипът на „Амалипе“ пише: „Разпространи се слух, че ще събарят и тези общински къщи с роми, които са изрядни платци. Център Амалипе получи уверение, че ще се събарят опасните за живеене къщи, които са опразнени и наемателите им са ги напуснали или са пренастанени...“³³.

Още в първия ден на протестите в Габрово голяма част от децата от ромските семейства са спрени от училище от страх. Работещите роми също не се явяват на работните си места – полицията охранява част от работещите в общинското предприятие „Чистота“, за да се почисти централната част на града.

„Община Габрово пристъпи към разрушаване на общински жилища, които са опасни, и към извеждането на повечето ромски семейства от общинските жилища, в които живееха – продължава изявлението си Деян Колев. – Формалното оправдание за това бе фактът, че години наред те не са плащали наем. Остава без отговор въпросът защо самата Община не е потърсила начин да събере плащанията, особено при положение че голяма част от наемателите са работили на общинска работа и реално са имали възможност да заплатят наемите. Беше очевиден опитът ситуацията да се използва с оглед на предизборни цели – на челни места в протестите бяха активисти от опозиционни партии. В крайна сметка можем да обобщим, че на практика политиците не успяха да овладеят ситуацията – напротив!“

33 <http://amalipe.com/index.php?nav=news&id=3472&lang=1>.

Нормализирането на ситуацията

започва с връщане на децата – първоначално в детските градини, а след това и в училищата. В края на учебната година няма отпаднали ученици от десегрегационния процес. Част от семействата, на които са връчени заповеди за напускане на общински жилища, обжалват административните актове пред националните съдилища.

Крайният резултат, според екипа на „Амалипе“, е, че сред ромите остава усещането, че не са били защитени. Остава и огорчението, че не са равноправни граждани. Голямата част от ромите недоумяват защо къщите им са били потрошени, при положение че нямат нищо общо с младежите, извършили криминалния побой. „Дете от четвърти клас бе в една от къщите, които бяха нападнати първата вечер и стана свидетел на ужас, който никое дете не бива да преживява. Училищният психолог дълго време след това работи с детето. [...] Два месеца по-късно семейства разказваха на медиаторите на „Амалипе“, че са се крили в гората в една от дъждовните и студени нощи на протестите, че е било необходимо да запушват устата на децата си, за да не бъдат чути от протестиращи вандали. [...] Международните медии отразиха преди всичко запалването на къщите и погромите. Това ясно се вижда от репортажа на CNN.“

Няколко извода:

- **Погромите и палезите в Габрово са класически пример за престъпление от омраза**

Съществуващите социални дистанции, стереотипи и предразсъдъци спрямо ромите, подсилени от езика на омразата, намерил място и в речта на политиците, води до преобръщане на криминалните инциденти в етнически. Подобни са примерите в Катуница, Гърмен, Орландовци, Асеновград, Войводиново и така нататък. Спецификата в казуса „Габрово“ в сравнение с предходните случаи се изразява в липсата на голяма ромска общност и на реален дълбок проблем с нейното интегриране. И въпреки това конфликтът е етнизиран.

- **Протестите в Габрово ясно очертаха основни тези, които се споделят в аналогични случаи в страната**

Искаме спазването на закона от всички – Формалният повод за началото на протестите бе това, че извършителите на побоя от 7 април 2019 г. бяха задържани само за 24 часа, след което бяха освободени. Въпреки че това е стандартна законова практика, протестиращите възприеха освобождаването на задържаните като неспазване на закона.

Реално дискриминирани сме ние, почтените граждани, които спазваме закона – дискриминирани са българите в собствената си страна и в собствения си град. (Тази теза е широко споделяна и харесвана от протестиращите.)

Протестираме не срещу всички роми, а само срещу тези, които не спазват закона – Част от протестиращите не биха се определили като крайни националисти или като расисти. Въпреки че по време на протестите беше потрошено имущество и дори бяха запалени къщи на роми, които нямаха нищо общо с криминалния побой, повечето граждани твърдяха, че протестът е единствено срещу ромите, които не спазват закона. Дори в най-пиковите моменти на протеста българи помагаха на ромски семейства, работодатели пазеха работниците си от ромски произход и дори ги пускаха в платен отпуск.

Нямаме нищо против габровските роми, но не сме съгласни с прииждането на много други цигани от други общини – Въпреки че тази теза не отговаря на реалната ситуация, тя е широко споделяна и дори са намерени псевдообяснения за нея – кметицата заселва роми, които ще гласуват за нея; заселват роми, защото населението на Габрово намалява и има опасност да загуби статута си на областен град... Но колкото и абсурдно да звучат подобни твърдения и колкото и да е лесно да бъдат отхвърлени при спокоен преглед на фактите, подобен безпристрастен анализ може да бъде направен само след успокояването на ситуацията.

- **Десегрегираното образование е първата жертва в между-етнически конфликти**

При всички случаи на антиромски протести в страната бе наблюдавано отпадане от училище и реална заплаха за десегрегацията на ромското образование. Така например при протеста в Гърмен, възникнал две седмици преди края на учебната година през 2015 г., децата от кв. „Кремиковци“ спряха да посещават училището в селото, което можеше да застраши успешното им завършване. След разрушаването на ромската махала в село Войводиново през януари 2019 г. и прогонването на ромските семейства от домовете им 17 деца на практика отпаднаха от училище. Въпреки повишеното обществено внимание към тези случаи и въпреки обществения консенсус за необходимостта всяко дете да посещава училище, фактът че конфликтите възпрепятстват образованието на децата, не доведе до ефективна реакция от страна на Държавната агенция за закрила на детето, МОН и други отговорни институции. Една от най-сериозните заплахи, предизвикани от габровския конфликт през април 2019 г., бе опасността от стопиране на десегрегационния процес, започнал няколко месеца преди това в общината.

CSKA

022/312

22781

УПУВАМ

ЧВИ

НИ Е МРАЗ

КАЗУСТ
„ВОЙВОДИНОВО“

М ЦИГАНКТЕ
Ф

В началото на 2019 г. 59 жени, мъже и деца от с. Войводиново подадоха жалба до Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ) в Страсбург.

Съдът в Страсбург: Българските власти да осигурят алтернативно настаняване

На 24 април Европейският съд по правата на човека (ЕСПЧ) определи привременни мерки на българското правителство по силата на чл. 39 от Правилника на Съда по отношение на 16 лица роми, бивши жители на с. Войводиново, повечето от които деца, които бяха прогонени от домовете си на 6 януари 2019 г. Тези лица са част от общо 59 лица от Войводиново, жалбоподатели по делото Пакетова и други срещу България (жалба № 17808/19). Определените на българското правителство мерки от Съда са в три посоки:

1. Да предприеме необходимото за алтернативно настаняване на жалбоподателите, като гарантира, че тези от тях, които са деца, няма да бъдат излагани на условия, които са нечовешки/унизителни в нарушение на чл. 3 от Европейската конвенция за правата на човека (Конвенцията);
2. Да предприеме мерки за разглеждане на техните молби за общински жилища, които те са подали в средата на февруари до кмета на общ. Марица, обл. Пловдив, но на които не са получили отговор досега, въпреки че с искането им са сезирани също областният управител на Пловдив и министърът на труда и социалната политика;
3. Да информира Съда по най-бърз начин за изпълнението на тези мерки.

В случай че правителството не изпълни тези мерки, Съдът ще намери нарушение на чл. 34 от Конвенцията.

По отношение на останалите 39 лица, жалбоподатели по делото, Съдът не указва привременни мерки, но дава приоритет на жалбата, което означава, че тя скоро ще бъде комуникирана на българското правителство.

Прогонването

Над 100 души са принудени да напуснат в нощта на 6 януари 2019 г. домовете си. Те са прогонени от единствените си къщи. Сред жалбоподателите е и деветмесечното бебе Наско Асенов Пакетов. Жилището на семейството е едно от трите жилища на семейства, съборени с булдозер по разпореждане на кмета на община Марица (общият брой на съборените постройки е 15 – Бел. авт.). Къщата на друга жалбоподателка – Звезда Ангелова, майка на четири деца, е атакувана от българи с камъни и бухалки, прозорците са били счупени, към тях са отправяли заплахи и обидни думи.

Сред жалбоподателите са и шестте малолетни деца на Ганка Йорданова и Илия Георгиев – също жалбоподатели. По данни на Ганка Йорданова тя и децата ѝ напускат дома си в нощта на 6 януари 2019 г. в страх и паника. Разбрали, че към махалата идва разгневена група. Чули заплахи на дошли в махалата участници в започналия по-рано същата вечер протест в с. Войводиново и викове: „Смърт на циганите“. Към 22.00 часа тръгват от дома си в с. Войводиново и стигат до магистрала „Тракия“. Там изчакват Илия Георгиев – баща на шестте деца. Илия и неговият брат закарват с леки автомобили Ганка Йорданова и шестте ѝ деца и Катерина Йозова и трите ѝ деца в кв. „Столипиново“, Пловдив, където живеят около 40 000 роми.

Семейството е подслонено през нощта срещу 7 януари 2019 г. в една от стаите на едноетажна тухлена постройка в периферията на ромската махала – без ток, вътрешна тоалетна и течаща вода, където е посетено от екип на БХК на 18 април 2019 г. Семейството използва външна чешма без кран, която се отваря и затваря с клещи. Няма баня. Децата, бременната майка и таткото се къпят в леген и корито. Топлят вода в кофа на печката на дърва. Беше констатирано, че към постройката има външна тоалетна, която е запушена и не се ползва, откакто семейството е в кв. „Столипиново“. Децата и родителите им ползват тоалетната на съседна къща на близки (около 20 деца и възрастни ползват една тоалетна – дупка в циментов под, която в деня на наблюдението е препълнена с фекалии, с риск да се излеят навън – Бел. авт.). Екипът на БХК, който посети семейството през април 2019 г., установи, че родителите и три от дъщерите им спят

на пода – двете момчета спят заедно на тесен диван, за най-малкото дете – тригодишната Мариела, има бебешко креватче. Върху един юрган на пода спят петима души. Около постройката – боклук и отпадъци, кал и вода; четири тухли, служещи за импровизиран мост, водеха към помещението, в което живееше семейството.

През лятото на 2019 г. семейството се премества да живее на ново място – отново в крайно амортизирана постройка, в ромската махала „Столипиново“, отново без вътрешна тоалетна и чешма, на няколко метра от едно от сметищата в квартала.

БХК провежда многократни срещи със семействата от Войводиново. Казусът бе в центъра на дискусията и застъпническата среща с представители на местните власти в Пловдив, проведени в рамките на проекта **NO HATE BG: ЗАЕДНО В ЗАЩИТА НА МАЛЦИНСТВАТА И В ПРЕВЕНЦИЯ НА ПРЕСТЪПЛЕНИЯТА ОТ ОМРАЗА.**

Картината

в някогашната ромска махала в с. Войводиново остава призрачна и месеци след нощта на 6 януари 2019 г. Още на 18 април 2019 г. БХК установи на терен, че къщите са все така изоставени, с разтворени или разбити врати, с прозорци със счупени стъкла и без дограма, с разкъсани пердета и изкривени корнизи, с дупки във фасадите, някои с диаметър от около един метър, полуразрушени покриви, през гредите на които се вижда небето, изкъртени улици, изтръгнати контакти, разпилени кабели и антени... Стени с разкъсани тапети и изкъртена мазилка, подове, зарити в остатъци от мебели, печки и хладилници, легла с изтърбушени дюшеци и матраци на пода, дрехи, изсипани от шкафове и разхвърляни на пода, палта и якета на закачалки в гардероби с разтворени врати, разпилени снимки от албуми, съдове, изкъртени мивки и тоалетни чинии, огледала на парчета... Част от имуществото е изнесено и разпиляно из калта около къщите в някогашната ромска махала – детски обувки, играчки, велосипеди, столове, маси... Впоследствие три от жилищата са опожарени.

След 6 януари 2019 г. ромската махала на ул. „Победа“ в с. Войводиново вече трудно може да бъде място за живот. Тя става едно от зловещите свидетелства на омраза.

Както беше посочено, през април 2019 г. Европейският съд по правата на човека в Страсбург (ЕСПЧ) даде приоритет на жалбата на 59-те жалбоподатели от Войводиново и неколkokратно е определял да се осигури алтернативно настаняване на част от ромите от Войводиново. До момента българските власти не са предприели стъпки за изпълнение на мерките, определени от ЕСПЧ в Страсбург.

ГЛАВА 2.

ЛГБТИ хората в България – повече задължения и по- малко права. Престъпления по признак пол

2.1. ОБЩИ ВЪПРОСИ

Лесбийките, гей мъжете, бисексуалните, трансджендър³⁴ и интерсекс³⁵ хората в България (ЛГБТИ) се сблъскват със социални и юридически препятствия и дискриминация, които не се изпитват от хетеросексуалните и цисджендър³⁶

34 *Трансджендър* е общо понятие, описващо всички хора, при които е налице разлика между телесния пол и джендър идентичността (чувството за принадлежност към мъжкия или женския пол). Тези от тях, които живеят с полова дисфория (интензивно чувство на тревожност и дори неприязън към телесния си пол), се наричат *транссексуални/трансполови*. Лицата, които не се чувстват като принадлежащи към половата бинарност мъж/жена, се наричат *джендъркуиър*.

35 *Интерсекс* (intersex), или междуполови състояния при хората и други животни, се наричат вариации в характеристиките на телесния пол (хромозоми, гонади, гениталии), които не могат да се определят еднозначно като мъжки или женски. Остарялото медицинско понятие за тези състояния е *хермафродитизъм*.

36 *Цисджендър* е термин, който се отнася до хората, при които полът и джендър идентичността съвпадат (напр. лице, родено с женски полови органи, което се чувства и самоопределя като жена).

хората. Настоящият раздел прави обзорен преглед на ситуацията в България към 2019 г.

Като най-належащи въпроси за ЛГБТИ хората остават: достъпът до образование за половото и репродуктивното здраве на техните общности; правната уредба за семейните отношения на еднполовите двойки; липсата на облекчена и безплатна административна процедура за промяна на гражданския пол по модела на обслужване „на едно гише“; промяна на медицинските стандарти и практики, засягащи заболяванията и аномалиите в развитието на половите органи.

Основни предизвикателства пред напредъка са: липсата на експертен и обществен дебат по изброените въпроси; липсата на припознаването им като обект на политики; липсата на ресурсна осигуреност и стратегическо планиране от страна на гражданските организации на тези общности; липсата на развит и ярък общностен живот, както и това, че преобладаващата част от ЛГБТИ хората продължават да живеят, прикривайки идентичността си. В последните години към тези пречки се добави и една нова – мобилизирано и добре финансирано движение на консервативната реакция, работещо против напредъка на правата на жените (най-вече в репродуктивната сфера) и против равнопоставеността на ЛГБТИ хората.

2.1.1. Наказателноправни аспекти, престъпления и реч на омразата

В България сексуалният контакт между лица от един и същи пол, извън случаите на половите престъпления, е декриминализиран с приемането на действащия Наказателен кодекс (НК) през 1968 г.³⁷ Текстът на закона обаче продължава да съдържа квалифицирани състави, разделящи престъпните сексуални действия на обикновени (недефинирани) и такива, които са извършени „с лице от същия пол“ (чл. 155, ал. 4; чл. 157 от НК). Отделянето на тези деяния е напълно необосновано. Нещо повече – в някои случаи то

37 Сравни с Наказателния кодекс от 1951 г. (отм.), чл. 176: „За полово сношение или полово удовлетворение между лица от еднакъв пол наказанието е лишаване от свобода до 3 години“.

води до неравностойни наказания, което превръща тези норми в дискриминационни и потенциално неконституционносъобразни. Така например долната граница на наказанието за особено тежък случай на изнасилване (от мъж на жена) е 10 години лишаване от свобода (чл. 152, ал. 4, т. 4 от НК). За сравнение, долната граница на наказанието за особено тежък случай на полово сношение с лице от същия пол, за което е употребена сила или сплашване (де факто изнасилване на мъж от мъж или на жена от жена), е 5 години лишаване от свобода (чл. 157, ал. 7 от НК). Тази разлика в третирането очевидно се дължи на това, че на разнополовото сексуално насилие се гледа като на чувствително по-тежко деяние.

Пример за недискриминационно отношение са съставите на чл. 149 и чл. 150 от НК, отнасящи се до престъплението блудство в неговите две форми – с лице, ненавършило 14 години, и с лице, навършило 14 години. При него не са от значение половете на субекта и жертвата на престъплението – могат да бъдат както от различен, така и от един и същи пол³⁸.

Разликата в терминологията при разнополовото сексуално насилие, наричано „изнасилване“, и при еднополовото такова, наричано „блудство“, се дължи на това, че българската наказателноправна теория влага различен смисъл в тези понятия и придава различна тежест на деянията, които разграничава с тях. Така и в НК продължава да е факт тази порочна доктрина, според която изнасилването се разбира единствено като пенално-вагинално проникване, каквото може да се извърши само от мъж спрямо жена. Както описахме по-горе, в някои случаи другите видове сексуална принуда се третира като по-леки престъпления. Това включва дори принудителното орално или анално проникване, без оглед на това дали е с penis, с друга част на тялото, или с предмет – те се квалифицират като блудство³⁹. Принудителното пенално-вагинално проникване, когато жертвата е пълнолетна, в основния състав на престъплението се наказва с лишаване от свобода от 2 до 8 години (чл. 152, ал. 1 от НК). Същото наказание е предвидено и за принудителното пенал-

38 Върховен съд (1981). Решение № 77 от 18.02.1981 г. по н.д. № 26/1981 г., I н.о.

39 ВКС (2010). Решение № 122 от 25.03.2010 г. по н.д. № 772/2009 г.

но-анално проникване (полово сношение), когато и извършителят, и жертвата са от мъжки пол, което обаче неоправдано има отделен състав (чл. 157, ал. 1 от НК) и не се нарича изнасилване. Наказанието не би било същото обаче, ако и извършителят, и жертвата са от женски пол (сексуално насилие от жена към жена) и принудителното проникване е осъществено не с пенис, а например с друга телесна част или с предмет. Независимо че по общоприетото разбиране това би било изнасилване, легалната дефиниция на изнасилването в НК не признава това и третира подобни посегателства като по-леки, отколкото проникването с пенис. Мотивите за това са неясни. Теоретизирането на изнасилването в българското наказателно право като принудително пенално-вагинално проникване и като различно от блудството започва най-малко с Наказателния закон от 1896 г. и не е уникално за България. Докато в много други държави на това престъпление отдавна се гледа като на полово неутрално, у нас доктрината остава консервативна и поради това – омаловажаваща широк спектър от сексуални посегателства.

Освен това българската наказателноправна доктрина не признава възможността изнасилването да бъде упражнено като престъпление от омраза, т.е. виктимизиращо жертвата заради групата, към която тя принадлежи. То се разбира само като действие, имащо за цел постигане на полова удовлетвореност. Така обстоятелството жертвата да бъде изнасилена на основата на защитен признак – напр. поради нейната или неговата сексуална ориентация, полова идентичност или изразяване на пола (т.нар. „поправителни изнасилвания“) или като израз на нетърпимост към вероизповеданието, расата, етноса или чуждестранния произход на жертвата – остава непризнато като обуславящо по-висока обществена опасност на деянието.

Минималната възраст, над която съгласието на лицето при участие в полов акт има значение за престъпния характер на деянието, бе изравнена през 1986 г. с изменение на чл. 157, ал. 2 от НК⁴⁰. Преди това въздигнато в престъпление бе извършването на *хомосексуални действия* не само с малолетни, но и с непълнолетни

40 ДВ, бр. 89 от 18.11.1986 г.

въобще. Изравняването беше отменено през 1997 г., когато в престъпление бяха въздигнати хомосексуалните действия с лица до 16-годишна възраст⁴¹, докато при разнополови сексуални контакти инкриминирани бяха само тези с малолетни лица, независимо дали по взаимно съгласие, или не⁴². Възрастта отново беше изравнена през 2002 г. и в момента е една и съща – 14 години, без оглед на това дали сексуалният акт е между лица от различен, или от един и същи пол⁴³.

Българската държава не преследва ефективно деянията, при които е налице квалифициращо обстоятелство, изразяващо се в хомофобски или трансфобски подбуди на извършителя.

Българската държава не преследва ефективно деянията, при които е налице квалифициращо обстоятелство, изразяващо се в хомофобски или трансфобски подбуди на извършителя. Освен това тя не преследва такива деяния по начина, по който преследва деянията, подбудени от други видове предразсъдъци – расизъм и ксенофобия. Така в действащия НК проповядването или подбуждането към дискриминация, насилие или омраза, както и употребата на насилие, повредата на имот и образуването, ръководенето или участието в организация, група или тълпа с цел извършване на тези деяния на основата на *сексуалната ориентация, половата идентичност или изразяването на пола* на жертвите не са въздигнати в престъпление. Такива деяния са въздигнати в престъпление, когато са извършени на основата на расата, народността, етническата принадлежност, религията или политическите убеждения на пострадалите лица (чл. 162 и чл. 163 от НК).

За разлика от речта на омразата на основата на раса/етнос или вероизповедание, речта на омразата на основата на *сексуална ориентация* може да бъде санкционирана само по административноправния или гражданскоправния ред на Закона за защита от

41 ДВ, бр. 62 от 05.08.1997 г.

42 Вж. чл. 151 от НК.

43 ДВ, бр. 92 от 27.09.2002 г.

дискриминация (33Дискр). Единственото хипотетично възможно наказателноправно средство за защита от такава реч е общият състав на чл. 320, ал. 1 от НК, за прилагането на който обаче липсва съдебна практика. В практиката си българската прокуратура отказва да образува досъдебни производства за публични призови за хомофобско насилие и ако въобще съществуват досъдебни производства за такива деяния с тази правна квалификация, то нито едно такова дело никога не е достигало съдебна фаза.

Липсват квалифицирани състави за убийство и причиняване на телесна повреда по подбуди, основани на сексуалната ориентация, половата идентичност или изразяването на пола на жертвата, както това е сторено за деянията по расистки или ксенофобски подбуди (чл. 116, ал. 1, т. 11 и чл. 131, ал. 1, т. 12 от НК).

Съдебната практика проявява склонност да приема извършването на деянията на основата на тези характеристики като отегчаващо вината обстоятелство, но утвърдена такава практика в момента липсва. През юни 2018 г. Върховният касационен съд се произнесе с окончателно, неподлежащо на обжалване решение по делото за хомофобското убийство на 25-годишния студент по медицина Михаил Стоянов в парк „Борисова градина“ през 2008 г.⁴⁴ Стоянов бе убит при побой от тълпа младежи, които в досъдебното производство признаха пред разследващите, че се събирали в парка, където от десетилетия съществува „явка“ за сексуални контакти на гей мъже, за да го „прочистват“ от гейове. През 2015 г. първоинстанционният Софийски районен съд намери, че хомофобските подбуди са участвали във формирането на умисъла за насилие над Стоянов, но този първоначален умисъл не е бил за убийството, което се е случило при инцидентен (внезапен) умисъл⁴⁵. Първата инстанция се произнесе, че хомофобските подбуди на извършителите са отегчаващо вината обстоятелство, тъй като са израз на пренебрежение към индивидуалните права на околните, телесната им неприкосновеност и правовия ред в обществото, което сочи към наличие на

44 Случаят „Михаил Стоянов“ е детайлно описан по-нататък в този обзор. Тук е поставен акцент върху съдебната практика.

45 СГС (2015). Присъда № 199 от 22.06.2015 г. по НОХД № 3766/2013 г., 28. с-в.

завишена обществена опасност. През 2016 г. въззивната инстанция, Софийски апелативен съд, се произнесе с решение, съгласно което действията на подсъдимите са били ръководени от хомофобски, а не от хулигански подбуди, и по тази причина намери за неоснователно оплакването на частния обвинител по делото, че съдът неправилно е оправдал подсъдимите за квалификацията на деянието като извършено по хулигански подбуди⁴⁶. Касационната инстанция лаконично и имплицитно потвърди констатацията за тази празнота в закона, но измени присъдите на подсъдимите, като мълчаливо констатира отсъствието на отегчаващи вината обстоятелства по делото, в това число хомофобските подбуди, с което заличи признаването им от страна на първоинстанционния съд⁴⁷.

2.1.2. Равенство и недискриминация

Конституцията на Република България в своя чл. 6 прогласява равенство пред закона на основата на изчерпателно изброени характеристики: раса, народност, етническа принадлежност, пол, произход, религия, образование, убеждения, политическа принадлежност, лично и обществено положение и имуществено състояние. Сред тези характеристики липсват *сексуалната ориентация и половата идентичност или изразяването на пола*⁴⁸. Конституцията няма обща антидискриминационна разпоредба – разпоредбата на чл. 6 забранява дискриминацията единствено пред лицето на закона.

Законът за защита от дискриминация предоставя защита от дискриминация на основата на *пол, сексуална ориентация и геном* (чл. 4, ал. 1). Последното е от значение при много от междуполовите (интерсекс) състояния. Забраната е абсолютна, за „всяка“ дискриминация, а задължени по закона са всички лица – физически и юридически, включително публични институции. *Половата идентичност*

46 САС (2016). Решение № 330 от 12.07.2017 г. по ВНОХД № 84/2016 г., 5. с-в.

47 ВКС (2018). Решение № 39 от 21.06.2018 г. по н.д. № 1258/2017 г., 3. н.о.

48 Последните две – съгласно формулировката на Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления и за замяна на Рамково решение 2001/220/ПВР на Съвета.

или *изразяването на пола* обаче не са включени сред признаците, защитени от закона. Съгласно § 1, т. 17 от допълнителните му разпоредби признакт „пол“ включва и случаите на „промяна на пола“. Този текст транспонира в националното законодателство *Директива 2006/54/ЕО* на Европейския парламент и на Съвета. Изразът „промяна на пола“ обаче, възприет механично от директивата, остава възможност за стеснително тълкуване, което да признава защита единствено на следоперативните транссексуални хора (вж. бел. под линия по-горе). Така има опасност от закрила да бъдат лишени както предоперативните транссексуални хора и трансджендър хората въобще, така и лицата, които по никакъв начин не се чувстват принадлежащи към половата бинарност мъж – жена (джендъркуиър) и не извършват „промяна на пола“, т.е. на телесните си характеристики. Липсва съдебна практика, която да подкрепи или отхвърли това предположение.

Както е видно от самото му заглавие, приетият през 2016 г. Закон за равнопоставеност на жените и мъжете урежда равнопоставеността само в рамките на половата бинарност и не признава факта на съществуването на хора извън нея.

2.2. ИЗ СТЕНОГРАМИТЕ НА РЕГИОНАЛНИТЕ ФОРУМИ

От законоустановена процедура за промяна на гражданския пол (т.е. посочения в официални документи пол) се нуждаят трансджендър и интерсекс лицата – този акцент постави **РАДОСЛАВ СТОЯНОВ** от БХК в изложението си на форума в Благоевград по повод правното признаване на пола в България.

Препятствията в закона

Българското законодателство признава правото на едно лице да промени гражданския си пол (Закон за българските лични документи, чл. 9, ал. 1; Правилник за издаване на български лични документи, чл. 20, т. 6 и чл. 22, ал. 6, т. 5; както и § 1, т. 17 от ДР на Закона за защита от дискриминация). Липсата на установена процедура обаче

създава сериозни препятствия пред тези лица да осъществят такава промяна. Съществува изрична законова забрана гражданският пол да се променя по административен ред (Закон за гражданската регистрация, чл. 76, ал. 4). Промяната може да се случи при молба на лицето до районния съд, като съдебният състав формира процедура *ad hoc*. Съдебната практика е противоречива и често ощетяваща гражданите⁴⁹. Противоречива е и практиката относно изискуемостта за промяна на телесния пол преди гражданския⁵⁰. Това води до нередки откази от страна на съда да се разреши такава промяна, което е в разрез с правото на личен живот на засегнатите, които обичайно са трансджендър и интерсекс хора.

Българското законодателство следва да се приведе в съответствие с международните медицински и правни стандарти чрез въвеждането на уредба за ясна и облекчена процедура за промяна на гражданския пол в личните документи на лицата с установени трансджендър или междуполови състояния по административен ред и основана на принципа „обслужване на едно гише“. Тази процедура непременно трябва да изключва изискване телесният пол на искателя да е хирургично променен или да се е подложил на каквито и да било други процедури, причиняващи стерилитет. Нормативната уредба следва изрично да предписва новоиздадените документи на лицето да не указват по никакъв начин извършената промяна на гражданския пол, доколкото такава информация в тях би направила извършената промяна достойние на трети лица, което да изложи преминалите процедурата на риск от дискриминация и непропорционална намеса в личния им живот.

„Липсват медицински стандарти за хирургичната промяна на пола, а в сега съществуващите медицински стандарти не са

49 Фондация „Ресурсен център – Билитис“ (2012). Смяна на пола на транс и интерсексуални хора в България: Изследване на правната рамка и съдебната практика и стратегия за подобряването им. Достъпно на адрес: <http://bghelsinki.org/pl/external/bilitis/2012-Gender-Reassignment-in-Bulgaria-BG.pdf>; и Добрева, Н. (2014). Смяна на пола по гражданскоправен ред – съдебна практика и тенденции през 2014 г. Достъпно на адрес: <http://bghelsinki.org/pl/external/bilitis/2014-Case-law-on-gender-reassignment-in-Bulgaria-BG.pdf>.

50 Ср. напр. РС – Варна (2007). Решение № 1835 от 11.06.2007 г. по гр.д. № 1953/2007 г., и РС – Варна (2010). Решение № 1126 от 06.04.2010 г. по гр.д. № 10044/2009 г.

интегрирани въпросите, касаещи лицата с междуполови състояния – интерсекс хората. Това включва гаранции за това, че върху тези лица няма да бъде извършвана ранна генитална козметична хирургия дори когато е налице съгласие на родител или настойник” – посочва Радослав Стоянов.

„В българското законодателство липсва легална дефиниция за пола – обобщава експертът. – Поради това на теория би следвало да е възможно в документите по гражданско състояние да се посочи трета опция, различна от мъжки или женски пол. Практическата реализация на такава промяна вероятно би била затруднена поради липса на предвидена такава възможност в програмното осигуряване на органите по гражданско състояние. Промяната обаче е необходима за лицата, които не се чувстват като принадлежащи към половата бинарност мъж – жена. Единствената юридическа преграда пред такава промяна представлява приетото през 2018 г. решение на Конституционния съд за Конвенцията на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие (Истанбулската конвенция).“

Според Радослав Стоянов това решение на Конституционния съд е тежко отстъпление от защитата на правата на човека в България. Конвенцията трябваше да бъде ратифицирана от България през 2018 г. Решението има потенциални последици, специфично засягащи негативно и лицата в нужда от промяна на означения в личните им документи и в документите им за гражданско състояние пол.

Консервативната реакция срещу равните права

„Решението на Конституционния съд дойде след половингодишна кампания на консервативна реакция срещу движението за равни права на жените и движението за равни права на ЛГБТИ хората, която се противопостави на ратификацията на международния договор – уточнява Радослав Стоянов. – В рамките на кампанията ЛГБТИ хората бяха тежко стигматизирани, като чуждата за българското общество дума „джендър“ се превърна в обида.

През април Европейският парламентарен форум за населението и развитието (EPF) – регионално сдружение на парламенти от различни европейски държави – публикува доклад, озаглавен „Възстановяване на естествения ред: визията на религиозните екстремисти за мобилизация на европейските общества против сексуалните и репродуктивните човешки права“⁵¹. Докладът анализира изтекла във френска телевизия информация за пазена в тайна координационна мрежа на консервативни граждански организации от Европа и САЩ, които от 2013 г. насам работят върху „постижими цели“, насочени към унищожаване на постигнатия прогрес в полето на сексуалните и репродуктивните права. EPF разгласява документи, показващи някои от целите на мрежата, сред които: премахване на правото на развод, на достъпа на жените до контрацепция, асистирана репродукция или аборт, както и инкриминиране на хомосексуалността⁵². Сред мишените на мрежата на консервативните граждански организации от Европа и САЩ е включено и прилагането на Истанбулската конвенция, като в таблица с активностите на организацията е отбелязана и кампанията в България. Според документа кампанията всъщност е започнала през 2016 г. и е завършила успешно през 2018 г.⁵³ В доклада си EPF стига до извода, че основна движеща сила зад консервативната мрежа, наричана от тях *Agenda Europe*, са организации, пряко или косвено свързани с Католическата църква⁵⁴.

Решението на Конституционния съд – обобщава Радослав Стоянов, – взето с мнозинство от осем на четири гласа, установи, че Истанбулската конвенция не съответства на Конституцията на Република България.⁵⁵ Съдът се произнесе, че понятието „джендър“ е част от „джендър идеология“. Социалният пол, според тази въоб-

51 EPF (2018). „Restoring the Natural Order“: The religious extremists' vision to mobilize European societies against human rights on sexuality and reproduction“, 19 април 2018 г. Достъпно на адрес: <https://www.epfweb.org/node/690>.

52 Пак там, с. 12 и 35.

53 Пак там, с. 33.

54 Пак там, с. 20.

55 КС (2018). Решение № 13 от 27.07.2018 г. по конст. д. № 3/2018 г. Достъпно на адрес: <http://constcourt.bg/bg/Acts/GetHtmlContent/f278a156-9d25-412d-a064-6ffd6f997310>.

ражаема идеология, можел да е независим от биологичния и затова не просто Конвенцията не е съвместима с Конституцията, но и създаването на процедури, осигуряващи правното признаване на пол, различен от биологичния, би било в разрез с Основния закон. Последното на практика прегражда пътя пред въвеждане на правна уредба за промяната на гражданския пол. След това решение най-малко по едно дело промяната на гражданския пол на транс лице бе отказана с изрично позоваване на акта на Конституционния съд⁵⁶ – припомня експертът. – Предстои да се разбере дали това изключително негативно развитие ще бъде утвърдено от съдебната практика.”

Престъпления заради пол и сексуална ориентация

„Престъплението от омраза не е правно понятие, няма легална дефиниция. Престъпленията от омраза могат да бъдат най-различни, но са престъпления и трябва да се преследват – от телесна повреда до палейж или друг вид повреда на имущество. При тях добавяме мотива, т.е. това са деяния, извършени въз основа на определен признак. Причината не е лична вражда, а характеристика, която този човек носи. Тази характеристика е същностно определяща част от личността” – това е тезата, която развива пред аудиторията на форума в Пловдив **РАДОСЛАВ СТОЯНОВ** от БХК.

Признаците, които отличават престъпленията, които условно се наричат „престъпления от омраза“, от останалите престъпления, са подбудите. Характеристиките на жертвите не са цветът на очите или косата, а такива, които обособяват общността на жертвите като културна общност, която има собствена идентичност и самосъзнание, самоопределя се въз основа на този признак и води културен живот като общност на тази основа. Например българите в чужбина поради своя етнос биха били обект на престъпления от омраза, ако бъдат нападнати заради това, че са българи. Ако хора, изповядващи исляма, бъдат нападнати заради своето вероизповедание, тогава отново имаме престъпление от омраза. Сексуалната

56 СГС (2018). Решение № 5234 от 01.08.2018 г. по гр.д. № 3308/2017 г., II брачен въззивен състав.

ориентация и полът са също такива признаци.

Престъпленията на основата на сексуалната ориентация и половата идентичност се нуждаят от особено внимание. Защо? Отговорът на Радослав Стоянов: „Защото престъпленията, подбудени от предразсъдъци, рефлектират върху жертвата много тежко – по-тежко, отколкото при другите престъпления. Ако човек бъде нападен с цел грабеж, той знае, че няма вероятност това да се повтаря често. Когато обаче е идентифициран и нападен заради своя характеристика, която не би могъл или не е редно да очакваме от него да премахне от себе си, това го преследва много дълго след престъплението и има опустошителен психологически ефект. А това е важен фактор, който трябва да имаме предвид“.

Престъпленията от омраза могат да бъдат най-различни, но са престъпления и трябва да се преследват – от телесна повреда до палеш или друг вид повреда на имущество.

Трябва да се обърне сериозно внимание върху тези престъпления заради генералния принцип за недискриминация и справедливост. Ако сме съгласни, че е несправедливо едно лице да бъде дискриминирано, толкова повече трябва да му предложим защита от най-агресивните форми на дискриминация, каквото е физическото насилие.

За обществената опасност и превенцията

„Престъпленията срещу ЛГБТИ общността рефлектира и върху другите членове на тази общност, не само върху станалите жертва. Консолидирани като общност, те биха могли да реагират. Това е най-отчетливо в случаи на етническо напрежение, религиозно противопоставяне, но и в случаи на противопоставяне във връзка със сексуалната ориентация. Ако в такава ситуация властите не реагират своевременно и адекватно, би могло да се стигне до по-голям обществен проблем. Жертвата (вкл. общността жертва) би могла, чувствайки несправедливост, да реагира ответно. Това, без да го оправдавам, е разбираемо.“

Според Радослав Стоянов специално внимание трябва да обърнем на проблема с ревиктимизацията на жертвата, т.е. когато човек, жертва на такова престъпление, отиде да се оплаче в полицията, трябва да получи адекватно отношение и разбиране, а не подигравка. На практика този, от когото търсят помощ, за втори път ги превръща в жертви.

Следващ проблем, който може да възникне, е недоверието във властите. Такива престъпления не се докладват. Преобладаващата част от жертвите на този вид престъпления са представители на малцинствени групи. Представител на мнозинството също може да стане жертва на престъпление от омраза по погрешка, „ако погрешно бъде взет за член на омразната група или по асоциация (момиче от хърватски етнос беше нападнато от хървати, защото било придружавано от ром в дискотека).

„Сексуалната ориентация и половата идентичност отсъстват от Наказателния кодекс в България – отново подчертава експертът. – Няма такива квалифицирани състави. Има расистки и ксенофобски подбуди, деяния, извършени на основата на раса, етнос, вероизповедания. Полицията би могла да генерира допълнителна статистика само с промяна на формуляра на МВР за съобщение за престъпление, който не е обвързан с Наказателния кодекс“ – предлага Радослав Стоянов. Тогава полицията би могла да информира политиките, че е нужно въвеждането на определени признаци в Наказателния кодекс. Когато вече ги има тези признаци в Наказателния кодекс, ще я има и картината кои от тези престъпления се случват най-често. Така превенцията ще може да бъде насочена най-точно.

Без статистика

Статистиката информира, за да се правят политики. „За да знаем какво да направим, трябва да имаме картина какво се случва. Тъй като полицията в България не събира такава статистика, а Наказателният кодекс не ни позволява да го направим, две неправителствени организации – Фондация „Глас“ и младежката ЛГБТИ организация „Действие“, през изминалата година направиха проучвания сред ЛГБТИ общността с широк спектър от въпроси с каква

дискриминация са се сблъсквали. Тези въпроси покриват гражданскоправни и административни нарушения, както и такива, които представляват престъпления” – посочва Радослав Стоянов и цитира данните от проучванията.

Първата анкета на Фондация „Глас“ е през 2017 г. Респондентите са само 33 души, поради което извадката е недостатъчно представителна, но ни дава възможност за първоначални виждания къде да насочим хипотезите си. Въпросите са за претърпяна дискриминация, включително по форма, представляваща престъпление. Нито един от 33-те случая не е бил съобщаван в полицията. 73% от случаите са заплахи, повечето от тях през социалните мрежи, 15% са физически нападения. 60% са се случили в училище, 20% – вкъщи, 10% – в бар и 10% – на улицата. 75% от жертвите са били гей мъже между 15 и 24-годишна възраст. Анкетата е провеждана онлайн и по-възрастни хора почти не са участвали в нея. Това силно изкривява данните. 8% от жертвите са транс лица и 4% са хомосексуалните жени.

Другата анкета е на ЛГБТИ организацията „Действие“, проведена онлайн. Съобщени са само 16 инцидента и 9 случая са от свидетел. Водеща група и тук са гей мъжете (64% от случаите), а хомосексуалните жени са 12%. Най-често това се е случвало на улицата – 35%, на второ място – в здравно заведение, на следващо място – у дома. Ако ромите, бежанците, изповядващите исляма и другите обособени по религиозен признак групи, които най-често стават жертва на дискриминация, биха могли да се оплачат вкъщи и да получат подкрепа от родителите и близките си, то при групата на нехетеросексуалните и трансджендър хората това е изключително трудно, защото най-често те стават жертва на дискриминация от най-близките си. Вместо подкрепа те намират неодобрение, враждебност, отхвърляне. Защо тези случаи не са докладвани? Според Радослав Стоянов – поради страх, липса на доверие в институциите, страх от вторична дискриминация (подигравка,

Сексуалната ориентация и половата идентичност отсъстват от Наказателния кодекс в България.

унижение). „Може да не са го преживявали, но мислят, че би им се случило. Тук говорим за вътрешна психологическа спирачка.“

33% от случаите са за отказ на услуга – административно нарушение, но не престъпление; 27% са реч на омразата; 13% – посегателство срещу имущество, 10% са заплахите, а опит за нападение, опит за убийство и физическо насилие са с много малък процент, тъй като извадката е малка – 16 + 9 респонденти.

Радослав Стоянов илюстрира още от проблемите с документирането на престъпленията от омраза по признак „пол“ и „сексуална ориентация“ с делото на Михаил Стоянов. „След приемането на Рамковото решение на Европейския съюз за престъпленията от омраза⁵⁷ имаше изменения в българския Наказателен кодекс. Бяха въведени квалифицирани състави за телесните повреди. След тези промени бе допълнен вече съществуващият квалифициран състав за хулиганските подбуди. Но тъй като хулиганските, расистките и ксенофобските подбуди са в един текст, трудно е да се направи статистика по тези три отделни хипотези. Чували сме, че може да се направи отделна статистика за тях, но аз не съм убеден, че системата на прокуратурата позволява това. Смятам, че хулиганските подбуди поглъщат и размиват статистиката“ – категоричен е Радослав Стоянов. „Тъй като за сексуална ориентация и полова идентичност в закона няма състави, прокурорът по делото на Михаил Стоянов⁵⁸ повдигна обвинение за престъпление, извършено по хулигански подбуди. Защитата на подсъдимите поддържаше, че подбудите не са хулигански, а хомофобски – коментира експертът. – Извършителите щяха да бъдат наказани по-тежко, отколкото са наказани в момента, ако в Наказателния кодекс имаше съответен текст. Защитата се възползва от този вакуум, за да се пребори за по-ниски присъди. Съдът на първа и втора инстанция призна хомофобските подбуди за отегчаващи вината обстоятелства, но тази година Върховният касационен съд се произнесе, че отегчаващи вината обстоятелства няма. Ето това е един резултат от законодателния вакуум в България.“

57 Рамково решение 2008/913/ПВР на Съвета от 28 ноември 2008 година относно борбата с определени форми и прояви на расизъм и ксенофобия посредством наказателното право.

58 Вж. детайли в изложението на адв. Михаил Екимджиев в този доклад.

Женомразството като култура

Радослав Стоянов се спира и на Истанбулската конвенция. „Конвенцията говори за две неща – домашно насилие и основано на пола насилие. Какви са нюансите между тях? Когато говорим за дискриминация по признак „пол“, поради исторически обстоятелства говорим предимно за дискриминация на жените. Женомразството е култура, добре развита и вкоренена в преобладаващата част от обществата по света. Затова имаме проблем с изкореняването ѝ. Тя непрекъснато се възпроизвежда с масовата култура, с филмите, с литературата“ – казва експертът и цитира две престъпления, свързани с половата дискриминация:

„Единият случай е от 2013 г., а другият – от 2014 г. На 4 март 2013 г. в Западния парк в София беше убита Петя Тодорова от двама мъже. Имала сексуална връзка с единия от тях и забременяла, но не искала да прави аборт, а да роди детето, без да има претенции към бащата. Въпреки това той решил, че има право да се разпорежи с тялото на жената, и поискал да направи аборт. Тя отказала. Той си уговаря среща с нея, води на тази среща свой приятел и двамата я пребиват до смърт по особено жесток начин.

Другият случай е на Нона Славова от 24 юли 2014 г. – момиче от Пловдив, което се е разделило със своя партньор. Той я ревнува и счита, че е бил унижен от нея, затова я вика на среща, вика и свои приятели – трима или четирима. Докато неговите приятели снимат видео, за да могат след това да я унижат допълнително, той я залива с кофа бяла боя. Видеоот е разпространено в интернет, за да видят хората как една „лека жена“ е наказана, че е унижила достойнството на този мъж. Тази тълпа за линч е била ръководена от същите подбуди, които са ръководили убийците на Петя Тодорова. Тези мъже са решили, че имат правото да се разпоредят с телата и живота на своите жертви, че тези жени нямат автономията да решават какво да правят, че те са длъжни да им се подчиняват. Същите подбуди са ръководили убиеца на Елена (нейния бивш съпруг), която беше застреляна в лицето през 2017 г. в кафене посред бял ден, пред множество хора, на метри от тяхното дете и до нейната приятелка, седяща на същата маса. В момента БХК представлява децата и майката

на Елена пред Европейския съд по правата на човека в Страсбург. Съпругът е упражнявал физически и психически тормоз над Елена, за който тя е съобщавала на властите и на полицията, но те не са предприемали нужното, за да я защитят. Дори когато има липси в закона, властите има какво да направят, за да помогнат на такава жертва и да респектират потенциалния извършител.”

„Когато човек е част от малцинство, тогава е по-вероятно да стане жертва на дискриминация. Така е и с домашното насилие” – обобщава темата за насилието по признак „пол” и домашното насилие Радослав Стоянов.

„Българският хелзинкски комитет от няколко години прави анализи на съдебната практика по дела за убийства на жени (със статистика). Анализът показва най-малко 102 присъди за умишлени убийства на жени от мъже. В 95% от случаите убийците не са зли талибани, бежанци, незаконно минали границата, не са зловещи роми от гетото, не са гей мъже или лесбийки. Това са били съпрузи, бащи, синове, внуци, братовчеди на убитите. В 70% от случаите те са били в близки отношения, бивши или настоящи партньори. Изследването показва, че всяка трета убита жена е била подложена на системно насилие. Много е вероятно близките, съседите и властите да са знаели за това. Преди промените в началото на 2019 г. в Наказателния кодекс, свързани с Истанбулската конвенция (привеждащи част от стандартите на Конвенцията, но не самата Конвенция, защото тя не беше ратифицирана), убийството и телесните повреди при условията на домашно насилие не бяха престъпления от общ характер. Ето защо говорим за този проблем в контекста на престъпления от омраза. Нужна е промяна на начина, по който мислим за жените и за мястото на мъжете и жените в едно общество, за трансджендър, интерсекс и гей хората” – категоричен е Стоянов.

Без политики за защита

Всички експерти са категорични, че регистрирането, воденето на статистика и анализът на данните са ключов момент, когато искаме да противодействаме.

По време на регионалния форум в Кърджали в изложението си по темата за противодействието на престъпленията от хомофобски подбуди **ВИКТОР ЛИЛОВ** изтъква: „Проблемът тук, пак подчертавам, е свързан най-вече със съществуващите политики или по-скоро с дефицита на политики. Не можем да говорим за политика в областта на равнопоставеността. Член 8 от Европейската конвенция за правата на човека постулира правото не само на личен, но и на семеен живот. Често втората част – семеен живот – се пропуска“. Според експерта Конституцията и Семейният кодекс в България дискриминират хора с различна от хетеросексуалната ориентация и създават условия за неравнопоставеност, т.е. ако искам да имам семейство, законът и Конституцията ми го забраняват“.

„Най-неприятното е, че престъпленията с хомофобски мотиви не се регистрират и не са обект на наказателното право, и не се преследват по общия ред – подчертава Виктор Лилев. – Публичната дискусия не само че не се развива в позитивна посока, напротив, политици на най-високо ниво открито демонстрират хомофобска, трансфобска реч. Комбинират я с призови за насилие срещу мигранти. Политик, понастоящем министър, говореше за ирански травестити, нахлуващи през границите. Това би било проява на неграмотно изказване, ако беше неинформиран човек, но като представител на институция той увлича цялата институция в подобна позиция. При подобно говорене и поведение във всяка нормална държава този човек би се разделил с обществената си позиция, но не и тук. Казвам това не като персонална критика към министъра на отбраната Красимир Каракачанов, а като ефект върху обществената среда, който води към пряко поощряване за насилие към бежанци и мигранти, но и към хора с различна сексуална ориентация. В кампаниите на политиките за местните избори може би забелязахте, че част от програмата на някои кандидати е забрана на прайд шествия („Край на гей парадите“). Разчитат на този популярен призив.“

Законовата дискриминация е недопустима

„Много хора смятат, че хомосексуалността е прищявка и бъркат хомосексуалното поведение с хомосексуалната ориентация. Все

още няма консенсус сред учените на какво се дължи хомосексуалната ориентация. Тя е устойчив вроден признак, докато сексуалното поведение може да бъде избор.“ С тези думи Виктор Лилев въведе аудиторията на регионалния форум в Сливен в своята теза, че в България липсват разбиране и публични политики за защита от дискриминация и престъпления по хомофобски подбуди.

„Когато незапознати с въпроса хора срещнат хомосексуална двойка, питат кой е мъжът и кой – жената. При еднополовите двойки или има двама мъже или две жени, но няма разпределение на роли. Ние се опитваме да обясним защо сме различни. Такива хора в малките населени места са подложени на силен дискриминационен натиск. В Европейската конвенция за правата на човека (чл. 8) присъства правото на хората да създават еднополови двойки. Би трябвало България да приведе своето законодателство в съответствие с европейското. [...]

Отсъстват разбиране и публични политики. Гласът на разума е заглушаван от все по-засилващ се глас на безумието в медиите и социалните мрежи. Ако някое от децата в едно семейство е хомосексуално, то няма шанс да намери разбиране у никого. Има организации, които помагат на такива деца, но капацитетът им е малък. Има случаи на самоубийства вследствие на психологическият тормоз. Нещата стават все по-лоши поради липсата на политическо лидерство и поради все по-тихия глас на нашата общност. [...]

Служител от ГДБОП от Сливен – посочва Виктор Лилев, – който напусна службата си заради различната си сексуална ориентация, беше принуден да се усмихва на хомофобски вицове, макар да е унижително за него.

В Швеция се случва обратното. Там има инициатива от полицаи, които са заявили на своите колеги, че са хомосексуални. Те създават малка група, която става по-голяма и по тяхна инициатива шведската полиция решава да създаде звено, което да се занимава основно с престъпления с мотив „хомофобия“. В Малмьо, Гьотеборг и Стокхолм се създават три звена, които се занимават специално с тези престъпления. Това е лъч надежда, защото си оставаме хора. Когато има жертва на такова престъпление, въпреки

че Наказателният кодекс не изисква от нас да записваме във формулярите предполагаемите мотиви (например различна полова идентичност), би било добре това да влиза в докладите, което ще помогне при формирането на политики нещата да се тласнат в позитивна посока.”

НАДЕЖДА ДЕРМЕНДЖИЕВА от Български фонд за жените припомни на форума в Сливен, че БФЖ е една от най-активните организации в България за ратификация на Истанбулската конвенция. „Конвенцията е най-фундаменталният документ за справяне с насилието по признак „пол“ и с домашното насилие. Тя е документ за превенция, протекция на жертвите и преследване на насилниците.”

В защита на пола: превенция, протекция, преследване

По данни на медиите през 2018 г. убитите жени са 35. „Обединихме се няколко организации – „Майко мила“, „Момичетата от града“, ние, Фондация „Пулс“, Фондация „Анимус“, и направихме кампанията „Не си сама“ – казва Надежда Дерменджиева. – Пет са конкретните искания на неправителствените организации към правителството, за да се намали насилието над жени и насилието по полов признак:

Инкриминиране на домашното насилие – всички форми на насилие срещу жените да се третират като престъпление (домашно насилие, сексуално насилие, сексуален тормоз, преследване, системно психическо насилие и др.) и да бъдат включени в Наказателния кодекс.

Създаване на единна база данни в МВР за жертви и извършители на насилие, която да бъде на разположение на всички работещи по случаите на домашно насилие – съдии, прокурори, полицаи, психолози и социални работници. Предложихме на правителството създаването на тази база данни да може да се финансира по проект.

Финансиране и разпространение на вече създадени и успешно пилотирани специални програми за обучение на психолози, полицаи, съдии, социални работници за работа с жертви и с извършители.

Създаване на кризисни центрове за жертви на насилие във всяка от 28-те области в страната⁵⁹. Поискахме и 28 консултативни центъра за работа с жертви и извършители, както и на 6 центъра за настаняване на изнасилени жени в шестте района на планиране. С около 5 млн. лв. може да започне нормална борба с домашното насилие.

Превенция, протекция на жертвите и преследване на насилниците. Идеята за борбата с домашното насилие и насилието на основата на пол не е да затворим всички извършители в затворите. Чрез „джендър образованието“ трябва да разбием стереотипите, които са в основата на насилието над жени.

На национално ниво няма нито една национална кампания по превенция, няма държавна политика за превенция срещу насилието в обществото. Министерството на правосъдието всяка година отпуска по Закона за защита от домашно насилие средства на десетина организации (по около 15 – 20 хил. лв. за 6 месеца) и всеки се оправя както може. Това не е политика за превенция на насилието над жени и изобщо за насилието в обществото“ – е оценката на Надежда Дерменджиева.

Около 30% от жените в България и Европа са преживели физическо или сексуално насилие поне веднъж в живота си, сочи изследване на ФРА от 2014 г.⁶⁰ През 2016 г. Фондация „Партньори – България“, Центърът за изследване на демокрацията и Академията по правата на човека, Норвегия, представиха заключителните резултати от проведено „Национално изследване на домашното насилие и насилието, основано на полов признак (ДННОПП), и изработване на модел за подкрепа на жертвите на насилие (МПЖН)“⁶¹. Едва 14% от жертвите на насилие в България подават сигнал в полицията и не вярват, че биха получили подкрепа, сочат данните.

59 Кризисните центрове в България са 23. Те са социални услуги в общността, 18 от които са само за деца. По официална статистика на Агенцията за социално подпомагане към МТСП за 2017 г. са регистрирани около 600 жертви на насилие, от които 200 са били жени.

60 https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-at-a-glance-oct14_bg_0.pdf.

61 <https://csd.bg/bg/publications/publication/violence-against-women-key-findings-and-strategies-to-tackle-unreported-cases-and-to-enforce-the-pro/>.

„Всяка трета жена в България е жертва на някакъв вид насилие, защото е жена. Това е тъжният факт – подчертава и Надежда Дерменджиева. – Идеята за справянето с насилието над жени не са наказателните мерки, а превенцията. Най-добрата превенция е образованието – образование за човешки права, здравно и сексуално образование.“

Насилието струва 8 трилиона долара годишно

Хората не осъзнават защо насилието над жени е обществен проблем. Изследване на Европейския институт за равнопоставеност на половете (EIGE) от 2017 г. показва, че насилието струва на Европейския съюз 256 млрд. евро годишно. Това е инвестиция в кризисни центрове, но и загуба от здравни осигуровки, от съдебни дела, от отсъствие от работа. Заради нараняванията и отсъствието на жертвите от работното им място всяка година икономиката губи 12%. В глобален план домашното насилие струва на света 8 трилиона долара годишно. Според изследване на Световната банка насилието над жени струва между 1 и 10% от брутния вътрешен продукт на всяка държава. За България сумата е около 300 млн. лв. От друга страна, имаме възможност да инвестираме 10, 20, дори 50 млн. лв. в превенция – да създадем учебни програми, да обучим учители, да инвестираме в неправителствени организации, които също могат да обучат тези учители. Това ще бъде еднократна инвестиция, която във времето ще се възвърне многократно.

„След споровете около Истанбулската конвенция се повиши медийната чувствителност по темата за насилието по полов признак. Вече едно убийство на жена не се представя като „Любовна връзка завърши трагично“, а като „Домашно насилие завърши с трагичен край“ – цитира Надежда Дерменджиева. – Много жени излязоха с личните си истории, във фейсбук се създадоха групи, където жените се подкрепят, започнаха да търсят помощ, започна да се популяризира линията на „Анимус“, ще се промени Законът за социалното подпомагане, появили се grassroots групи. Колективи от жени започнаха да се самоорганизируют, за да отговорят на консервативната вълна. Ние подкрепяме такива групи. Кампанията „Не си

сама“ прерасна в Група за взаимопомощ, а след това – в неправителствена организация, която ние подкрепихме.”

НАТАЛИЯ ПАСКАЛЕВА-КЪОСЕВА от Районен център 112 – Кърджали, допълва картината за домашното насилие: „Когато постъпи повикване за домашно насилие, при възможност операторите на 112⁶² изграждат конферентна връзка с дежурния в областната дирекция на МВР или районното полицейско управление. Смисълът е те да бъдат уведомени възможно най-бързо и да бъде изпратен патрул на мястото. Ако се обаждат жертвата, често проблем е, че не може да говори. В повечето случаи има фонов шум от чупене на стъкла и предмети или пък говорят много тихо, защото са се скрили някъде. Имаме случаи и с деца, които са обект на насилие или са свидетели на насилие. Често получаваме сигнали от съседни, обезпокоени от шума и виковете в дома на жертвата.”

Данните на Национална система за единен европейски номер 112 сочат, че сигналите за домашно насилие са около 5% от всички регистрирани сигнали за страната. „Броят на повикванията за домашно насилие е около 20 хиляди годишно за страната“ – посочва Наталия Паскалева-Къосева. – През 2018 г. на тел. 112 е имало около 23 хиляди повиквания за домашно насилие. При постъпване на сигнали от деца, които имат нужда от психологическа консултация, операторите трансферират разговора към Националната телефонна линия за деца в риск 111 116. Обикновено сигналите постъпват, когато ескалира физическата, емоционалната и вербалната агресия. Сигналите за изнасилване обикновено са под 1% от всички, които предаваме към службите за спешно реагиране.”

Според **КАМЕЛИЯ ЧОЛАКОВА** от Центъра за подкрепа на пострадали от насилие в Кърджали основните характеристики на

62 Въвеждането на Единния европейски номер за спешни повиквания 112 е ангажимент, поет от България във връзка с присъединяването ѝ към ЕС и в изпълнение на Директива 2002/20/ЕО на Европейския парламент и на Съвета на Европа, и през 2007 г. е стартиран пилотен проект на територията на гр. София. От 2008 г. е приет и обнародван Закон за национална система за единен европейски номер 112. Създадени са центрове 112, които осигуряват на гражданите, намиращи се на територията на Република България, непрекъснат, бърз и безплатен достъп до службите за спешно реагиране за получаване на помощ при спешни случаи с цел защита на живота, здравето, сигурността и имуществото им.

пострадалите от насилие по полов признак са страх и срам. „Големият проблем е, че в България няма държавна политика за закрила. У нас обществото все още смята, че домашното насилие е проблем на семейството, а не проблем на обществото. Съществуват митологии, че само ромите бият жените си или че жената е направила нещо нередно, та затова мъжът я бие. Тази постановка беше допълнително манипулирана, за да може да се противопостави на Истанбулската конвенция. За съжаление, много малко хора я прочетоха и чуха гласа на организации като нашата, които всеки ден се срещат предимно с жени (има и пострадали мъже). Това е следствие от безразличието на българското общество към този огромен проблем” – твърди експертката.

„В България никой не работи с насилниците, за разлика от Норвегия например, където и двете страни се смятат за пострадали. Има политики за работа с двете страни. За да извърши акт на насилие, насилникът също има проблеми – злоупотреба с алкохол или употреба на наркотици, или психически отклонения. На него също трябва да му се помогне.”

Според Камелия Чолакова организациите, които работят по тези въпроси – полицията, съдът, неправителствените организации, правят единични опити за решаване на проблемите.

„За да се променят нещата, са необходими две посоки на усилия – е заключението на г-жа Чолакова. – Едната посока е от страна на гражданското общество и на тези, които смятат, че равнопоставеността е ценност, която трябва да бъде защитавана, че законовата дискриминация в XXI век е недопустима и че трябва българските закони да са в унисон с Европейската конвенция за правата на човека⁶³ и Хартата на основните права на Европейския съюз⁶⁴. Другата посока е отговорно отношение от политиките, което да не води до нарастване на омразата в обществото.”

63 https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_BUL.pdf.

64 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016P/TXT&from=EN>.

КАЗУСЪТ:
„МИХАИЛ
СТОЯНОВ“

В следващите редове е представен един от емблематичните примери на престъпления по хомофобски подбуди в България. В своето изложение на кръглата маса „Не на омразата“, проведена в Пловдив, адв. **МИХАИЛ ЕКИМДЖИЕВ** запозна участниците във форума със случай от своята практика: убийството на 25-годишния студент по медицина Михаил Стоянов.

„Липсата в българското наказателно право на по-тежка квалификация на престъпленията, мотивирани от сексуалната ориентация и/или от сексуалната идентичност на жертвата, е системен проблем. И казусът на Михаил Стоянов е емблематичен и разкрива тези, а и някои необсъдени до момента аспекти на дискриминационно бездействие на българските власти, като се започне от липсата на законодателна уредба за престъпления, извършени по хомофобски подбуди, и се стигне до липсата на разследване и наказване на тези подбуди“ – е тезата на адв. Михаил Екимджиев, която той развива нататък.

„Какви са фактите? Действието се развива на 30 септември 2008 г. в Борисовата градина на София. След употреба на алкохол, около 21 часа, когато паркът все още е оживен, група младежи решават рутинно (както си признават по-късно при разследването) да „почистят“ Борисовата градина от хомосексуалисти. Това е техен израз, взет от обвинителния акт и от техните самопризнания. Насочват се, както обичайно, към част от парка, близо до алея „Яворов“, където знаят, че хора с нетрадиционна сексуална ориентация търсят запознанства. Там (по данни от разследването) те и друг път били „почиствали“ парка от неподходящи хора. Виждат Михаил Стоянов – 25-годишен, студент по медицина, за когото само предполагат, че е хомосексуалист. Без да провокира с нищо нападателите, Михаил е пребит зверски с ритници, с юмруци. Получава увреждания, причинени от задушаване, несъвместими с живота. Прокуратурата действа сравнително адекватно. Тя повдига обвинение и внася обвинителен акт за убийство, квалифицирано по два от тежките състави на чл. 116, ал. 1 от Наказателния кодекс: точка 6 – убийство, извършено

с особена жестокост и по особено мъчителен за жертвата начин, и точка 11 – убийство, извършено по хулигански подбуди.

При липса на специален състав в Наказателния кодекс за убийство по сексуални или по хомофобски подбуди квалификацията по т. 11 единствена се доближава до мотивите на извършителите. Хулиганството и „хулиганските подбуди“, по смисъла на чл. 116, ал. 1, т. 11 от НК, изразяват грубо неуважение към обществото, към негови основни правни и морални принципи. Член 6 от Конституцията и чл. 14 от Европейската конвенция за правата на човека са точно такива принципи, прогласяващи равенството пред закона и забраната за дискриминация, базирана, *inter alia*, на пол и сексуална ориентация. Ето защо мотивът „да се прочисти паркът от хомосексуалисти“ явно е несъвместим с тези фундаментални правни принципи и изразява бруталното им незачитане. Ето защо, при липса на специална правна уредба на „убийствата от омраза“, той може да се интерпретира като „хулиганска подбуда“.

И докато прокуратурата е сравнително адекватна, то какво правят националните съдилища? Трите инстанции – Софийски градски съд, Софийски апелативен съд и Върховен касационен съд, оправдават подсъдимите по т. 11, визираща хулиганските подбуди, въпреки че още в началото на процеса те признават, че са извършили нападението, водени от омраза към хората с хомосексуална ориентация. Според националните съдилища това е нещо различно от хулиганството и поради липсата на специална правна норма за убийство по хомофобски подбуди те са оправдани по т. 11. Признати са за виновни по чл. 116, т. 6 – убийство по особено мъчителен за жертвата начин.

Подготвяйки жалбата до Европейския съд за правата на човека в Страсбург, си дадох сметка за нещо, което ме шокира. Дори това убийство реално да не е извършено по хомофобски подбуди, защото извършителите отнемат джиясема на Михаил, тази защитна теза може да е успешна адвокатска стратегия. „Признавайки“, че са убили Михаил Стоянов по хомофобски подбуди, подсъдимите получават по-леко наказание, първо, защото формално е налице „самопризнание“, и второ, защото некриминализираните хомофобски подбуди

изключват хулиганските подбуди по смисъла на чл. 116, ал. 1, т. 11 от НК. Така, изтъквайки на преден план хомофобски подбуди, убийците на Михаил избягват хулиганските подбуди, както и убийство с цел грабеж, защото ако беше прието, че мотивът на престъплението е отнемане на телефона, наказанието би било по-тежко. Отделно от това смекчаващо отговорността обстоятелство е самото „самопризнание“, въпреки вероятността то да е фиктивно.

Така, според българския НК, убийството на човек от омраза само защото е смятан за хомосексуалист, е по-леко престъпление от убийство по хулигански подбуди и от убийство, целящо грабеж. В случая „признанието“ на хомофобския мотив, както беше посочено, осигурява едновременно две основания за присъждане на по-леко наказание. Тази ситуация драматично се конфронтира със стандартите на Европейския съд за правата на човека, обективирани, *inter alia*, в параграфи 155 – 160 на Решението от 2005 г. по делото Начова срещу България. В тях изрично е подчертано, че престъпленията от омраза и по-специално мотивираните от етническа омраза убийства подкопават самите основи на демократичното общество.

Какви са акцентите на жалбата пред Европейския съд за правата на човека в Страсбург?

– На първо място, не е изпълнено позитивното задължение на държавата за ефикасно разследване на случаите, водещи до лишаване от живот, попадащи в предметния обхват на чл. 2 от Конвенцията. Важен критерий за ефективност и пълнота на разследването е изясняването на подбудите и мотивите на извършителите, за да могат тези престъпления да бъдат разпознаваеми от разследващите и от съда и субективната им страна да бъде точно дефинирана. Само тогава обществото и държавата биха могли да вземат подходящи мерки за преодоляването на този проблем. Неслучайно статистиките на полицията и прокуратурата в България не отчитат хомофобските подбуди на престъпленията. Включването им в тези статистики би представлявало институционално признание, че такъв проблем съществува, че на национално ниво той е разпознаваем, респективно че трябва да бъдат взети адекватни мерки за неговото решаване.

Мерките от своя страна означават повече отговорност, повече работа, от което българските институции рефлексивно бягат.

Дискриминацията в случая е свързана с чл. 2 на първо място заради липсата на законодателна уредба в чл. 116 на убийствата, мотивирани от сексуалната ориентация и/или от сексуалната идентичност на жертвите.

– Освен че не квалифицират убийството на Михаил като извършено по хулигански подбуди, нито един от съдебните състави не отчита „признатите“ от извършителите хомофобски мотиви като отегчаващо отговорността обстоятелство. Така съдът имплицитно приема, че това е обществено приемлив мотив, който не рефлектира върху тежестта на наказанието. Само Апелативният съд в София посочва като отегчаващо отговорността обстоятелство факта, че подсъдимите признават за други подобни нападения, но акцентът е върху системността на насилието, а не че то е насочено срещу лица с хомосексуална ориентация. Специфичният хомофобски мотив на това убийство от омраза по никакъв начин не е отразен от българските съдилища, освен като „бонус“ за самопризнанието на подсъдимите, изключващ хулиганските подбуди на престъплението и смекчаващ наложените им наказания.

Ето защо вторият аспект на дискриминацията, който съм развил пред ЕСПЧ, е, че при убийството на Михаил Стоянов хомофобските подбуди не са квалифицирани като отегчаващи отговорността обстоятелства.

– Третият аспект на дискриминацията, който съм засегнал, е, че малцинствената група, към която извършителите на убийството са предполагали, че принадлежи Михаил, е по-незащитена от закона в сравнение с други малцинствени групи, които след измененията в НК от 2011 г. получават по-интензивна наказателноправна защита срещу убийства, мотивирани от расова и етническа принадлежност, както и срещу тези, извършени по ксенофобски подбуди.

Според ЕСПЧ, когато има доклади, констатиращи, че дадена малцинствена група е по-уязвима заради установени прояви на агресия и нетолерантност към нея, съответната държава е длъжна ефективно да разследва за евентуални дискриминационни мотиви

при малтретиране на представители на същата група (решенията по делата Огнянова и Чобан срещу България). В случая има доклад на Европейската комисия срещу расизма и нетолерантността, маркиращ проблема с незащитеността и уязвимостта на хомосексуалните лица в България. Има и доклади на БХК в тази насока. Фактът, че въпреки това на законодателно ниво и на ниво съдебна практика не са предприети адекватни мерки за минимизирането на риска от насилие спрямо това малцинство, означава, че държавата не е изпълнила това позитивно задължение. Така и този аспект на пряка дискриминация е осъществен.

Жалбата е регистрирана в Европейския съд по правата на човека през 2018 г.“

ГЛАВА 3.

Стереотипите срещу изповеданията

3.1. ОБЩИ ВЪПРОСИ

Българският Наказателен кодекс криминализира престъпването на закона на религиозна основа.

Чл. 164.(1) Който проповядва или подбужда към дискриминация, насилие или омраза на религиозна основа чрез слово, печат или други средства за масова информация, чрез електронни информационни системи или по друг начин, се наказва с лишаване от свобода до четири години или с пробация, както и с глоба от пет хиляди до десет хиляди лева.

(2) Който оскверни, унищожи или повреди религиозен храм, молитвен дом, светилище или прилежаща към тях сграда, техни символи или надгробни паметници, се наказва с лишаване от свобода до три години или с пробация, както и с глоба от три хиляди до десет хиляди лева.

Реч на религиозна омраза

Първата алинея на чл. 164 НК криминализира проповядването и подбуждането към дискриминация, насилие или омраза на религиозна основа. Върховният касационен съд (ВКС) извежда съдържанието на понятието „религия“ посредством дефиницията, дадена от Българския тълковен речник: „религията е организирана система от вярвания, културни системи, мирогледи, които свързват човечеството с даден порядък на съществуване“⁶⁵. Макар да не е изрично посочено и в съдебната практика да не се срещат примери в тази насока, в правната доктрина е възприето, че обект на наказателноправна защита са и атеистичните възгледи на гражданите⁶⁶.

Изпълнителните деяния по този престъпен състав са идентични с тези на проповядването и подбуждането към расистка и ксенофобска омраза по чл. 162, ал. 1 НК. В практиката си по чл. 164, ал. 1, ВКС изяснява съдържанието на изпълнителната форма „проповядване“ по следния начин:

„Проповядването е разпространяване на оценъчна информация, чрез която деецът развива, аргументира и огласява възгледи, които по естеството си са годни да разпалят вражда или омраза /Р № 80/2009 г. по н.д. № 34/2009 г. – I НО на ВКС/. Проповядването, когато е чрез устна реч, представлява целенасочена информационна дейност, която въздейства върху съзнанието на адресатите, мотивирайки ги към възприемането на определен възглед, който съдържа негативна оценка за различните по убеждения и вяра. За неговата съставомерност е без значение отношението на третите лица, към които то е отправено, дали те го отхвърлят или го приемат, защото

⁶⁵ ВКС. Решение № 38 от 25.04.2019 г. по н.д. № 66/2019 г.

⁶⁶ Стойнов, А. Наказателно право. Особена част. Престъпления против правата на човека. С., 2013, с. 257.

престъплението е на формално извършване и е довършено с първия акт, с който се изразява противоправната дейност.”⁶⁷

Съдебната практика по чл. 164, ал. 1 НК е оскъдна. Вероятно първата осъдителна присъда по тази разпоредба е произнесена през 2011 г. от Софийски градски съд за това, че подсъдимият „чрез книгата си „Основи на националсоциализма“ е проповядвал омраза на религиозна основа, като в текстовете на книгата е отправил твърдения за еврейския етнос и религията му, застрашаващи етническият мир и разбирателство между вероизповеданията”⁶⁸. Сигналът за извършеното престъпление е подаден от представители на Българския хелзинкски комитет. По делото съдът отбелязва, че в „основата на процесната книга стои разбирането на автора за евреите, изповядващи своя религия, като заплаха за т.нар. от него избрани „арийски“ народи, които имат расово превъзходство. Последователно е развита тезата, че водени от своя религиозен мироглед и използвайки други „служещи“ им етноси (роми и негри), евреите желаят да завладеят света, като за тази цел извършват престъпления – ритуални убийства, ограбват всички останали, извършват геноцид срещу славянските народи. Твърди се, че те отхвърлят бога, както и че всяка синагога ги държи в абсолютно подчинение. Излага се и идеята, че Холокостът е най-грандиозната измама на XX в. Наред с това евреите са определени от подсъдимия като „скитници, лихвари, мошеници и родени престъпници, чужд, подъл и вреден народ, юдоидиоти, отрепки, полуграмотни“ – тези обидни квалификации и епитети „засягат честта и достойнството на евреите и внушават враждебност“. Съдът изрично подчертава, че публикацията не се ползва от защитата на правото на свобода на изразяване, гарантирана от Конституцията и Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи, тъй като не съдържа идеи и информация, било то и такива, които обиждат и шокират, а единствено обидни квалификации и призови за противопоставяне на евреите. Наред с престъплението по чл. 164 авторът на книгата е осъден и за проповядване на фашистка идеология по чл. 108, ал. 1 НК.

67 ВКС. Решение № 38 от 25.04.2019 г. по н.д. № 66/2019 г.

68 СГС. Присъда № 227 от 04.07.2011 г. по НОХД № 5259/2010 г.

При прегледа на съдебната практика по чл. 164, ал. 1 се установява, че най-многобройни са съдебните актове срещу Ахмед Муса, имам в Пазарджик, постановени по обвинение за проповядване на религиозна омраза чрез слово в периода 2008 – 2011 г. Осъдителната присъда по това обвинение, наложена от Окръжен съд – Пазарджик през 2014 г.⁶⁹ и изменена от въззивната инстанция в посока завишаване на наказанието⁷⁰, е отменена с решение на ВКС през 2016 г. поради липса на мотиви⁷¹. Впечатление прави, че в решението си ВКС указва, че е „достатъчно изпълнителното деяние проповядване на омраза да се корени в религиозни вярвания, да се опира на религиозни догми и постулати, за да е осъществен престъпният състав“. Такова изискване обаче – за наличие на противопоставяне на едни религиозни възгледи спрямо други – чл. 164, ал. 1 НК не поставя. Окончателното осъждане на подсъдимия по повдигнатото обвинение е факт едва през 2019 г. с Решение № 38 от 25.04.2019 г. на ВКС⁷². През призмата на член 9 от Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи и практиката на ЕСПЧ по неговото прилагане върховните съдии правят задълбочен анализ на въпроса защо инкриминираните призови, направени от подсъдимия, не се ползват със закрилата на правото на свобода на мисълта, съвестта и религията.

В посоченото Решение № 38 на ВКС се казва: „За да обоснове становището, че подсъдимият А. не е упражнявал правомерно гарантираното му право на свободно изповядване на религия, ВКС следва да се спре на това какво включва то според практиката на Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ). Според Съда в Страсбург правото на свобода на религия има два аспекта – правото на всеки да има убеждение, което е „абсолютно“ право, и правото да демонстрира това убеждение, което „не е абсолютно“, тъй като може да засегне правата на други лица. Затова не случайно в чл. 9, ал. 2 от ЕКПЧ е предвидено, че „свободата да се изповядва

69 ОС – Пазарджик. Присъда № 15 от 19.03.2014 г. по н.д. № 330/2012 г.

70 Апелативен съд – Пловдив. Присъда № 9 от 01.07.2015 г. по ВНОХД № 294/2014 г.

71 ВКС. Решение № 71 от 28.07.2016 г. по н.д. № 123/2016 г.

72 ВКС. Решение № 38 от 25.04.2019 г. по н.д. № 66/2019 г.

избраната религия или убеждение подлежи на ограничения, които са предвидени в закона и са необходими в едно демократично общество, в интерес на обществената сигурност, за защитата на общественения ред, здраве, морал или за защита на правата и свободите на другите

(Решение *Кокинакис срещу Гърция* А 260-1993, *Еуейда и други срещу Обединеното кралство*, *Иванова срещу България* и др.).

Инкриминираните в обвинението факти срещу подсъдимия А. не засягат „вътрешното му право на религиозни убеждения“, което се ползва с абсолютна защитата от държавата и е ненакърнимо според нормите на ЕКПЧ и Конституцията на Р България. Фокусът в тях е за избора от подсъдимия начин на демонстриране на религиозните му убеждения и на съдържанието на отправените към привържениците му послания. В словото си подсъдимият приканвал към „свещена борба“ срещу християните и други религии, като настройвал срещу тях, наричайки ги „неверници“, „гяури“ и „грешници“, квалификации, които сами по себе си са достатъчни да разпалят омраза между хора от различни етноси на религиозна основа.

На следващо място Европейският съд по правата на човека приема, че свободата да се демонстрира собствена религия, включва правото на опит да се убедят и „обърнат“ в собствената религия и други хора чрез обучение и проповеди. Според практиката по прилагането на чл. 9, ал. 1 обратното – да се откаже това право – би означавало нормата да остане „мъртва буква“ (Решение *Кокинакис срещу Гърция*). Това право (да се привлечат съмишленици) обаче е отхвърлено, когато привличането става чрез натиск, заплахи или облаги (*Ларисис и др. срещу Гърция* и др.). В речите си пред последователи и слушатели подсъдимият А. е използвал заплахи, твърдейки, че който не приеме неговите убеждения, ще гори в ада (както християните), че вярата следва да се наложи със сила и меч, че тези, които умират, „слагайки бомби“ в името на вярата, отиват в рая и др. Затова касационната инстанция не намира основание да приеме, че действията на подсъдимия по привличане на

Другостта се приема не като различие, а като чуждо, което е заплаха за страната.

привърженици чрез проповедите му са действия, защитени от закона, защото те не са израз на правото на свободно изповядване на религия. Ето защо, независимо от това дали те са били вдъхновени или мотивирани от религиозни подбуди, те не могат да бъдат защитени от чл. 9, ал. 1 на ЕКПЧ. (В този смисъл Решение *Калач срещу Турция*, Решение *Маносакис срещу Гърция*, *С.А.С. срещу Франция* и др.)

Поради изложеното дотук, признавайки правото на автономно съществуване на религиозните общности като задължително за плурализма в едно демократично общество (Решение *Хасан и Чауш срещу България*), Съдът по приложението на ЕКПЧ предоставя „правото на намеса на държавата“, предвидена в закона, тогава когато чрез езика на омразата се засягат изконни демократични ценности, правата и свободите на другите граждани. (Решение *Кокинакис срещу Гърция*, *Ларисис срещу Гърция* и др.) [...]

По своето съдържание отправените послания от подсъдимия А. са в крещящо противоречие с охранявания обект в чл. 9, ал. 1 от ЕКПЧ и с обществен интерес за гарантиране на правото на религиозна свобода, тъй като с действията си той е засегнал правото на другите граждани да изповядват необезпокоявано своята религия. На следващо място, словото му застрашава обществената сигурност, тъй като в него се отправят призови за свещена битка (джихад) с „неверниците“, за налагане на вярата със сила и меч. В конкретните случаи подсъдимият А. не е осъществявал свободно изповядване на религията в някои от предвидените форми - индивидуално или колективно, публично или частно, чрез богослужение, обучение, религиозни обреди и ритуали, които са защитени от нормите на Конвенцията, а е внушавал ненавист и омраза към хората от други религии, които не изповядват неговите религиозни възгледи. Инкриминираните призови съдържат отношение на ненавист към различните религиозни общности и хора, от една страна, и от друга - съдържат положителни оценки - „поклон“ за тези, „които режат глави, слагат бомби и умират за вярата“ и на техните възгледи за налагане на убежденията им чрез сила и меч“. Именно те са в разрез с фундаменталните ценности, заложили в демократичното общество, приемащо многообразието на религиите и гарантиращо

тяхното свободно изповядване, и затова не могат да се ползват със защитата от чл. 9, ал. 1 от Конвенцията“.

Посегателства над религиозни символи и храмове

Втората алинея на чл. 164 криминализира посегателствата над религиозни храмове, молитвени домове, религиозни символи, надгробни паметници. Възможните изпълнителни форми на престъплението са три: оскверняване, повреждане и унищожаване. Съгласно формулировката на разпоредбата, извън случаите на „оскверняване“ на религиозни символи и храмове, не се изисква извършителите да имат особен, дискриминационен мотив.

Съдебната практика по чл. 164, ал. 2 НК, макар и оскъдна, разкрива някои проблемни моменти. Така например по едно от делата мъж от ромски произход, който откраднал с цел отопление дървени кръстове от гробищен парк на обща стойност 102 лв., е намерен за виновен за извършването на три престъпления в условията на идеална съвкупност – кражба, хулиганство и оскверняване и унищожаване на надгробни паметници⁷³. Наложено е една година ефективно лишаване от свобода и глоба в размер 3 000 лв. В случая не се изследва наличието на антирелигиозен или друг дискриминационен мотив за извършване на престъплението. Това е едно от най-тежките наказания за престъпления, попадащи в обхвата на настоящото проучване, с изключение на тези, наложени за убийство и опит за убийство по дискриминационни подбуди.

3.2. ИЗ СТЕНОГРАМИТЕ НА РЕГИОНАЛНИТЕ ФОРУМИ

„През 2016 г. мюсюлманите и чужденците са трайно установени като жертви на речта на омразата“ – подчертава журналистът **МЕХМЕД ЮМЕР** по време на регионалната дискусия в Кърджали. Един знаков пример от България е, че още първата година на демокрация в страната започва с протести срещу човешките права, припомня Мехмед Юмер. Тогава обект на гражданска активност, мотивирана от предразсъдъци, са българските турци. След обявеното

⁷³ Пловдив. Решение № 178 от 21.06.2016 г. по ВНОХД № 1257/2016 г.

решение за връщане на насилствено сменените имена на мюсюлманите в България пред Народното събрание се организират протести против този акт, на които са издигани лозунги като „Искаме калпаци, а не фесове!“, „Турците - в Турция!“ и др.

„Туркофобията се надгражда и с ислямофобия“ – формулира тезата си **ТАЙФУР ХЮСЕИН**, като се позовава на изследването „Етнокултурна и религиозна идентичност на турската общност в България“ на доц. д-р Ибрахим Ялъмов.

Туркофобията като ислямофобия

„Доцент Ялъмов констатира, че туркофобията в българското обществено мнение е тясно свързана с ислямофобията, която в началото на ХХI век получава масово разпространение не само у нас, но и в целия свят. Чрез ислямофобията се внушава страх, ненавист или предубеждение по отношение на исляма и мюсюлманите, като се вкарват в обръщение термини като „ислямски тероризъм“, „радикален ислям“ и др. Популистки партии и някои медии фабрикуват информации за съществуването на „спящи клетки на радикален ислям“ у нас, а органите на реда провеждат шумни акции, за да ги открият, арестуват мюсюлмански духовници, конфискуват ислямска литература.

Другостта е проблем за една немалка част от българската етническа нация, пише доц. д-р Ибрахим Ялъмов. Другостта се приема не като различие, а като чуждо, което е заплахата за страната. Чуждото е въплъщение преди всичко на турското. В общественото мнение битуват два огледално противоположни образа – българин и турчин. Последният е носител на опасност. Съприкосновението с него поражда и асоциация за „имперското зло“, за „ислямския радикализъм“. За немалка част от мнозинството в България тази общност, явявайки се представител на източноислямската цивилизация, се противопоставя на българите – носители на европейската цивилизация.“

През последните няколко години бяха регистрирани редица престъпления от омраза, насочени срещу мюсюлманската общност

в България. Някои от примерите, цитирани от Мехмед Юмер и от Тайфур Хюсеин:

Остра реакция сред българските мюсюлмани предизвика нападението на група членове на АТАКА над мюсюлманите по време на петъчна молитва в софийската джамия „Баня башъ“ на 20 май 2011 г. Това поредно обругаване на ислямската светиня, написа Ибрахим Ялъмов, се отличава от други подобни с факта, че е дело на една парламентарно представена партия начело с нейния лидер. То беше публична демонстрация на антиислямизъм, на нетърпимост към другостта в центъра на столица на европейска държава. Целта не са само предизборни дивиденти, но и прекъсване на процеса на изграждане на толерантно отношение между етническите и религиозните общности, доказване на безпочвеността на религиозния и културен плурализъм в европейското пространство.

През октомври 2013 г. полицейски служители установяват, че младеж на 23 години е извършител на опита за палеж над казанлъшката джамия.

През нощта на 21 срещу 22 август 2017 г. за пореден път софийската джамия „Кадъ Сейфуллах Ефенди“ („Баня Башъ“) е станала обект на нападение. Мъж, който не е от български произход, е разбил входната врата на „Баня Башъ“. След това чупи още няколко прозореца на джамията. Успява да разкърти дървени парапети. Разхвърля религиозни книги и Коран-и Керим.

През 2018 г. Главното мюфтийство е регистрирало две посегателства срещу мюсюлмански гробища:

- На 2 юли в гробищния парк на с. Градница, община Севлиево, десетки гробове бяха осквернени, а някои от тях – разкопани. Полицията в Габрово задържа двама души, срещу които беше започнато досъдебно производство по чл. 164, ал. 2 от НК, който третира оскверняване или увреждане на надгробни паметници.
- В нощта на 6 срещу 7 септември 2018 г. в мюсюлманското гробище в гр. Добрич бяха изпочупени и съборени надгробните плочи на близо 40 гроба. По случая беше образувано

досъдебно производство. Впоследствие бе установена и самоличността⁷⁴ на извършителя. Според Главното мюфтийство в София ислямофобията продължава да съществува на много места в България. Тя се проявява преди всичко на нивото на реч на омразата към мюсюлманите и исляма и в по-малка степен – на дискриминация и престъпления от омраза.

В изложението си пред форума в Благоевград районният мюфтия в Благоевград **АЙДЪН МОХАМЕД** допълва картината с примери от региона: „В живота на всеки от нас е даден равен старт, за да извървим пътя си. В област Благоевград има 68 – 70 хил. мюсюлмани. Имаме посегателства срещу джамията в Благоевград, джамията „Караджа паша“ в Гоце Делчев и срещу административната сграда на Мюфтийството. След всеки такъв акт пускаме жалба в полицията. Пускаме жалба, но ако тя е за счупено стъкло, полицията идва на проверка след един месец. Ние сме сменили счупения прозорец, а полицаите казват: „Заличили сте уликите“. Ако пък улуката не е заличена, казват: „Понеже щетата е под минималната заплата, няма да има образувано производство“. Ако това се е случило в моя дом – добре, но когато е посегателство над религиозен храм, извършителят има други намерения – да навреди на общността.“

Районният мюфтия Айдын Мохамед посочва и друг казус. „Подадохме жалба за влизане в чужд имот и поставяне на знаме на минарето на джамията „Караджа паша“ в Гоце Делчев. Районната прокуратура връща отговор: „Извършителят е намерен, но е направил това по патриотични подбуди, няма да има разследване“. Обжалваме в Окръжна прокуратура – Благоевград. Когато отговарят „по патриотични подбуди“ или „това е футболен хулиган“, по този начин окуражават тези индивиди и те стават пример за останалите. До джамията има детска градина, тотопункт и т.н. Човекът обаче не отива там да рита вратата и да чупи стъклото. Защо не отива да рисува кръстове на някоя къща, а ги рисува на джамията „Караджа паша“?

74 „Инспекторатът ще се занимава с прокурор Недялка Попова заради изказване срещу мюсюлманите“, *news.lex.bg*, 03.04.2018 г. Достъпно на адрес: <https://news.lex.bg/?p=6868>.

Държа да бъдат разследвани не за хулиганство, не по „патриотични подбуди“, а защото мотивът му е предразсъдък срещу мюсюманската общност и трябва да бъде поставен на място. Когато потърсим истинския мотив на престъплението, тогава ще можем да защитим обществото.“

Антисемитизъм

Обзорът на съдебната практика в България сочи, че за проповядването на нацистка и антисемитска идеология може да бъде потърсена наказателна отговорност както самостоятелно по чл. 108, ал. 1 – проповядване на антидемократична идеология, така и в съвкупност с престъплението по чл. 162, ал. 1. Според ВКС „[о]бщото между изпълнителните деяния по двата престъпни състава е, че се разпространява една оценъчна информация, чрез която деецът развива, аргументира и огласява възгледи, които по естеството си са антидемократични или са годни да разпалят расова вражда или омраза, или да прераснат в расова дискриминация“⁷⁵.

Организацията на евреите в България ОЕБ „Шалом“ отбелязва противоречивите реакции на прокуратурата и полицията в различни градове на страната при прояви на антисемитизъм, използване на фашистки символи и разпространение на фашистка идеология. Анализите на организацията от последните години откриват недостатъци в действащото законодателство, които възпират адекватната реакция в много от случаите, или поне разпоредбите не са достатъчно ясни, така че да не търпят разнородни интерпретации.

„Именно използвайки „пролуки“ в законодателството или в реалната практика на правоохранителните органи, десният популизъм не се ограничава само с говорене, нито само с традиционни агресивни действия от страна на радикални индивиди и групи“ – е оценката на **РОБЕРТ ДЖЕРАСИ**, който е сред най-дълго служилите председатели на Централния израилтянски духовен съвет.

„Задълбочено изучаване на Холокоста“ и по-активна борба с „групи и лица, като екстремисти футболни хулигани и крайнодесни расистки групировки, които освен всичко друго разпространяват и

75 ВКС. Решение № 80 от 24.02.2009 г. по н.д. № 34/2009 г.

език на омразата“, препоръчват от ОЕБ „Шалом“. От организацията припомнят:

- В началото на 2019 г. вандалска атака срещу Централната синагога в София предизвика бурна реакция сред еврейската общност у нас и в Израел. Неизвестен мъж е замерял с камъни сградата и е счупил стъклото на молитвената зала. Това се случва по време на Шабат и преди Международния ден на жертвите на Холокоста на 27 януари.
- На 27 януари 2018 г. – Международния ден за възпоменание на жертвите на Холокоста, мемориалът в памет на загиналите евреи в опожарения на 11 юли 1944 г. концентрационен лагер край Кайлъка, гр. Плевен, беше поруган с надписи с червен спрей „врагове на Борис III“, „царят не е фашист“, „лустрация“.
- На 1 срещу 2 февруари 2018г. е изрисуван със свастики и обидни политически призиви мемориалът „Братската могила“ в гр. Пловдив. За нито един от тези случаи няма задържани лица.

„Противопоставянето на едни българи срещу други по религиозен, политически или етнически признак е най-голямата трагедия в модерната българска история“ – така **ЛЕОНИД ХАЗДАЙ**, председател на Регионалната еврейска организация „Шалом“ в Дупница, член на Консисторията на ОЕБ „Шалом“, въведе в темата за стъпките, предприети от еврейската общност в България, за противопоставяне на престъпленията и проявите на антисемитизъм, ксенофобия и расизъм.

„Дупница е с най-много евреи на глава от населението до 1950 г. – имало е 3 хиляди човека. Това е ядрото, от което са тръгнали еврейските семейства и са разселвани в София, Пловдив и др. – отбелязва Хаздай и допълва с пример от 2019 г.: – Аз не съм бил подлаган на вербална или физическа агресия, свързана с моя произход, до тази година. На 20 април (рождения ден на Адолф Хитлер) Дупница осъмна с разлепени некролози по фасадите и стълбовете и със стихотворение – възхвала на Хитлер. Отдолу беше написано, че панихидата ще се проведе на еврейските гробища в Дупница,

което бе брутален цинизъм. Обадох се и в РУП на МВР в Дупница. Отговорът беше: „О, ами сега е събота. Прати някой от твоите хора да махне разлепеното по сградите“. „Моите хора“ са възрастни мъже и жени на над 70-годишна възраст. Излязох и видях, че огромна част от некролозите вече бяха махнати от гражданите. Дупница беше градът на гостоприемството към евреите по време на Втората световна война. Знаете, че там са били разквартирувани вагоните с евреите от Беломорска Тракия, цяла Дупница им е носила храна. Поставихме паметен знак на гарата в знак на признателност към гражданството. Обадох се в Общината, информирах ги и казах, че е хубаво да се излезе с декларация от името на кмета. Благодаря на Общината, че декларация беше написана. Реших да пусна сигнал по надлежния ред на имейла на полицията и на имейла на Общината. Ефектът беше поразителен. На другия ден цялата полиция обикаляше, гледаха се камери, разпитваха се собственици на магазини. Краен резултат обаче няма. ДАНС върна разследването към полицията. Сега тя прави паралелно разследване заедно с ДАНС.”

„В Лондонския университет за икономика и политически науки има специалност „Право и антропология“ – примерът на доц. **ИЛИЯ НЕДИН**, етнолог от ЮЗУ „Неофит Рилски“, насочва публичната дискусия в Благоевград към ролята на образованието в противодействието на омразата в обществото.

„Югозападният университет „Неофит Рилски“ има много голяма роля в това, че през годините в голяма степен формира интелигенцията в мюсюлманските райони в страната. Много от учителите, от местните лидери, активистите и интелектуалците са завършили Югозападния университет. С моите студенти от години ходим по терени. Любимият ми район е Сатовча. Когато отидохме за първи път, не знаех, че там има цигански квартал. Не му личеше. По пътя видяхме черква. Беше неделя и отидохме със студентите. Знаете ли как ни посрещнаха? Радваха ни

Противопоставянето на едни българи срещу други по религиозен, политически или етнически признак е най-голямата трагедия в модерната българска история.

се, сложиха ни на първата банка, дадоха ни по една брошура с литургията, а когато тя свърши, ни наобиколиха. Бяха най-обикновени хора – къщичките им чисти и подредени, децата учат, много от тях ходят на сезонна работа в Гърция и понасят несгодите на нашето икономическо състояние. Много от децата им участват и в читалищните дейности. На мен ми е приятно да ходя в мюсюлманските райони. Обичам да вляза в джамията. Там се влиза спокойно... За да се познаваме, трябва да се образуваме. В нашето училище трябва да има такова знание, което да разказва на нашите ученици кои са алевитите в България. Какво знаем за арменците, освен че имало някакъв геноцид и че някои си спомнят за катастрофалното земетресение през 1988 г.?! Какво знаем за евреите?! Какво знаем за каракачаните или за гагаузите?! Добре е да се учим на повече толерантност. Има хора, различни от нас, и ние трябва да приемем, че това е светът. Имам Библията и поисках да си купя Корана, но книжарят ми каза, че дошъл някой от службите да му се кара, че продава Корана. Аз искам да се образувам. Това ми е работата. Сега на нас ни предстои да се срещаме с другите, тъй като миграционният поток от изток и от юг не е свършил, той тепърва ще започва. Причините са глобални. Ще трябва да свикваме с другите."

ГЛАВА 4.

Чужденци и бежанци – от слово на омраза към престъпления от омраза

4.1. ОБЩИ ВЪПРОСИ

Официалната статистика сочи, че до 2013 г. около 1000 души са потърсили закрила в България. През 2015 г. и 2016 г. този брой става почти 20 000. От 2016 г. настъпва значително намаление. През 2017 г. числото е 3700, а за 2018 г. – 2536. За първите 8 месеца на 2019 г. в Държавната агенция за бежанците са регистрирани 1457 молби за закрила. Над 98% от пристигналите в България влизат по незаконен начин, основно през турската граница.

През последните години броят на лицата, търсещи международна закрила в България, намалява. Но много от проблемите, свързани с достъпа до процедура, задържането и интеграцията на признатите бежанци, остават. Отблъскването, упражняването на физическо насилие, грабежите и унижителните практики по отношение на влизащи в страната мигранти са широко прилагани по границата с Турция.

Международни и турски организации докладват, че за времето на Българското председателство от 1 януари до 30 юни 2018 г. средно по 11 000 души месечно са били отблъсквани от България и Гърция обратно към турската територия. Ниският брой на влезлите в България през този период и трикратното му увеличение през втората половина на годината⁷⁶ сочат за негласно, но затова пък съвсем ефективно сътрудничество между българските и турските власти за преустановяване на миграционните потоци през тази външна граница на Европейския съюз поне за времето на Българското председателство на Съвета на ЕС от 1 януари до 30 юни 2018 г.

За същата година, по данни⁷⁷ на БХК, заявени от различни източници, най-малко 118 са отделните случаи на предполагаемо отблъскване на българо-турската граница, засягащи приблизително 1570 души. В 8 от тези случаи информацията е предоставена директно от преживелите отблъскването 71 лица, влезли впоследствие на българска територия. В 3 от случаите заявителите посочват, че са били обект на побой, ограбване и сплашване с граничарски кучета, преди да бъдат отблъснати обратно към Турция. Сходни практики се прилагат и на българо-гръцката граница, макар и в значително по-малки размери, а именно 2 случая, засягащи общо 90 лица. Посоченият общ брой на установените отблъсквания съставлява само част от предполагаемите действително извършени нарушения в съпоставка с докладваното от турските организации число от 11 000 души на месец, цитирано по-горе.

76 За 2018 г.: 718 чужденци за периода 1 януари – 30 юни и 2133 чужденци за периода 1 юли – 31 декември.

77 Данните са за 2018 г.

Европейската комисия изпраща официално уведомление до правителството относно установени несъответствия при прилагането на законодателството на Европейския съюз в областта на убежището в България⁷⁸. В уведомлението Комисията повдига въпроса за неосигуряването на редица гаранции в бежанската процедура, както и на подкрепа и услуги, което е в противоречие с общите европейски стандарти и Хартата за основните права на Европейския съюз. Посочват се проблемите, свързани с: настаняването и правното представителство на непридружените деца, идентификацията и подкрепата за уязвимите лица, предоставянето на адекватна правна помощ, както и задържането на лица, търсещи закрила. Минимален брой търсещи закрила⁷⁹ са засегнати през последните 3 години от заповеди за задържане в бежански центрове от затворен тип. Въпреки това наблюденията на БХК сочат, че продължителността на задържането в тези центрове е прекомерна за предвидената от закона цел, достигайки средно 196 дни.

С допълнения в имиграционното законодателство⁸⁰ се създават допълнителни гаранции за действителното спазване на забраната за задържане на непридружени деца и се урежда процедурата за незабавно препращане на непридружените деца, установени от полицията в смесените миграционни групи, към съответните служби за закрила на детето. В резултат на законова промяна от есента на 2018 г. малолетни непридружени деца под 14-годишна възраст не се задържат в депортационни центрове на МВР в България. Спрямо непълнолетните непридружени деца обаче практиката на задържане продължава и досега поради липсата на адекватна методология за оценка на възрастта в отсъствието на валидни документи за самоличност. Никакви интеграционни мерки или дейности все още не са достъпни за признатите бежанци или за чужденците с предоставен хуманитарен статут. Единични случаи на бенефициен-

78 ЕК (2018). Официално уведомително писмо от 24.09.2018 г. по нарушение № 20180240, Мемо/18/6247, 8 ноември 2018 г. Достъпно на: http://europa.eu/rapid/pressrelease_MEMO-18-6247_en.htm.

79 Общо 10 търсещи закрила лица през 2018 г.

80 Глава втора „а“ от Правилника за прилагане на Закона за чужденците в Република България.

ти на международна закрила получават интеграционна подкрепа, но не в рамките на Националния интеграционен механизъм, а по финансираната от ЕС схема за релокация. Така ситуацията на нулева интеграция на бежанците в България продължава.

На този фон се регистрират и престъпни прояви на предразсъдъци към чужденци и мигранти.

4.2. КОГАТО АНТИИМИГРАНТСКАТА РЕТОРИКА ЕСКАЛИРА

Случай на нападение с нож на продавачка в магазин по време на въоръжен грабеж на 03.11.2013 г. в София отключва вълна от ксенофобско и расистко насилие. Извършителят е мъж от алжирски произход. След инцидента антиимигрантската реторика се засилва и политическата подкрепа за действия срещу бежанците и имигрантите в страната ескалира.

На 04.11.2013 г. се провежда „шествие срещу имигрантското нахлуване“, в което участие вземат представители на крайно националистически формации – ПП „Атака“, ПП ВМРО, движение „Национална съпротива“, Български национален съюз, Сдружение на българските футболни запалняковци. По време на събитието са отправени призови към прогонване на имигрантите от България, към въоръжаване и самоорганизация на населението в доброволни граждански патрули с цел защита и прочистване на града от имигрантите⁸¹. Във връзка с шествието, по сигнал на БХК, прокуратурата образува досъдебно производство по чл. 162, ал. 1 НК, което по-късно е прекратено.

На 04.11.2013 г., в деня на шествието, е нападнат с нож 17-годишен сириец⁸². На 07.11.2013 г. на автобусна спирка е нападната жена от Камерун. На 08.11.2013 г. 18-годишно момче, български

81 БХК. Открит сигнал до главния прокурор относно престъпления на представители на „ВМРО-БНД“ и други формации, 05.11.2013 г. Достъпен на адрес: <http://www.bghelsinki.org/bg/novini/press/single/otkrit-signal-do-glavniya-prokuror-otnosno-prestpleniya-na-predstaviteli-na-vmro-bnd-i-drugi-formacii/>.

82 БХК, Правата на човека в България през 2013 г., с. 51.

гражданин от ганийски произход, е пребито от трима нападатели в центъра на София⁸³.

На 09.11.2013 г. е извършен опит за убийство на мъж, поради неговата предполагаема имигрантска и мюсюлманска принадлежност.⁸⁴ Според показанията на извършителите посегателството е извършено с цел да бъдат „[прочистени] улиците на града и страната от чужденци, които не принадлежат към тяхната култура и религия“. Нещо повече, от решението на ВКС по делото става ясно, че в своята защитна версия двама от подсъдимите са се опитвали да легитимират действията си чрез необходимостта да поемат в свои ръце „наказването на чужденци-мюсюлмани, извършващи [...] престъпления спрямо български граждани“.

На 11.11.2013 г. е нападат 18-годишен гражданин на Мали⁸⁵. На 12.11.2013 г. е нападат иракчанин⁸⁶. На 03.12.2013 г. трима сирийци са пребити от група от над десет мъже с палки и ножове.

При прегледа на съдебната практика в България от последните години се установява внесен обвинителен акт единствено за престъпление по чл. 116, ал. 1, т. 12 – опит за убийство по ксенофобски подбуди. Белите полета в законодателната рамка се превръщат в предпоставка за безнаказаност на расистки нападения и избягване на наказателна отговорност. Безнаказаното проповядване на и подбуждане към расистка и ксенофобска омраза и насилие води до ескалация на престъпленията, извършени по дискриминационни подбуди. Това сочи прегледът на съдебната практика в Българи от последните години.

Още първият български Наказателен закон от 1896 г. въвежда разпоредби, които криминализират престъпните посегателства срещу вероизповеданията и подбуждането към вражда и омраза против „вероизповедни общества (братства) народности или отделни разреди от населението“. През следващите десетилетия наказателноправната защита на обществените отношения, свързани

83 Пак там.

84 ВКС. Решение № 145 от 08.07.2019 г. по н.д. № 534/2019 г.

85 БХК. Правата на човека в България през 2013 г., с. 51.

86 Пак там.

с равенството и търпимостта, постепенно се разширява. В първоначалната си редакция Наказателният кодекс от 1968 г. съдържа престъпления против расовото и националното равенство, престъпления против изповеданията и геноцид. През 1975 г. е криминализиран и апартейдът. През 2011 г., след ратификацията на Рамково решение 2008/913/ПВР на Съвета на Европейския съюз от 28 ноември 2008 г. относно борбата с определени форми и прояви на расизъм и ксенофобия посредством наказателното право, са въведени и квалифицирани състави на умишленото убийство и умишлените телесни повреди, причинени по „расистки или ксенофобски подбуди“. С измененията от 2011 г. се криминализира и оправдаването, отричането и грубото омаловажаване на престъпленията срещу мира и човечеството.

Сега действащият Наказателен кодекс криминализира престъпленията, подбудени от предразсъдъци, по два различни начина: чрез отделни състави, предвиждащи наказания за деяния, които не са престъпления, ако не са извършени с дискриминационни подбуди (такива са разпоредбите на чл. 162, ал. 1 и 3; чл. 163; чл. 164, ал. 1 и 2; чл. 172, ал. 1; чл. 419а), и чрез състави, които предвиждат по-тежки наказания за вече формулирани престъпления, които са извършени с дискриминационни подбуди (такива са разпоредбите на чл. 116, ал. 1, т. 11; чл. 131, ал. 1, т. 12; чл. 162, ал. 2; чл. 416; чл. 417; чл. 418).

Въпреки развитието си уредбата на дискриминационните престъпления в българския Наказателен кодекс в по-голямата си част е стара и съдържа сериозни недостатъци. Тя предвижда по-тежки наказания за някои престъпления, подбудени от предразсъдъци, но се ограничава неоправдано само до убийства и телесни повреди. Извън случаите на убийство и причиняване на телесни повреди по расистки и ксенофобски подбуди, наказателните състави предвиждат пострадалите лица да принадлежат към групата, определена със защитен признак, но не и да са обективно свързани или асоциирани в съзнанието на извършителя с такава. Нещо повече, практиката по правоприлагането не допуска конституирането в наказателното производство на пострадало лице в случаи на

подбуждане към омраза, дискриминация и насилие на расова, етническа и религиозна основа. Уредбата също така не предвижда изрично задължение за вземане предвид на дискриминационните подбуди при извършването на каквито и да било престъпления като отегчаващи вината обстоятелства.

Няколко основни извода

относно престъпленията от омраза спрямо мигранти и понесената отговорност, които се налагат при прегледа на съдебната практика в България. Бяха констатирани няколко примера за прекомерно дълги срокове на наказателното производство по дела за престъпления с дискриминационен мотив. Такъв е примерът с наказателното производство за убийството на мъж поради неговия предполагаем имигрантски и мюсюлмански произход, което продължава шест години – от 2013 г. до 2019 г., въпреки че извършителите са задържани непосредствено след извършване на престъплението.

Друго наблюдение от прегледа на съдебната практика по дела, подбудени от предразсъдъци, сочи, че жертвите на престъпни посегателства, мотивирани от предразсъдъци, често са представители на социално и финансово крайно уязвими групи от населението – най-вече роми и мигранти, които принципно имат ограничен достъп до институциите, а и често се сблъскват с институционални предразсъдъци. Не на последно място, пострадалите изпитват страх от повторни посегателства и често изобщо избягват да докладват на правоохранителните органи случаите на дискриминационни престъпления.

Проучването на съдебната практика в България представя и типологията на извършителите на престъпления от омраза срещу бежанци и търсещи убежище. С едно изключение всички идентифицирани дела за престъпления, извършени от непълнолетни, са извършени от повече от един непълнолетен или в присъствието на други младежи. На следващо място, извършителите на престъпления, подбудени от предразсъдъци, често демонстрират и принадлежност към формални или неформални ултранационалистически,

неонацистки и други организации и движения, чиято принципна идеология е свързана с проповядване на омраза и насилие към етническите и религиозните малцинства, мигрантите и ЛГБТИ общността. Но дори и когато не принадлежат към организирани групи, осъдените за тежки престъпления против личността, подбудени от расистки или ксенофобски подбуди, както и за проповядване на националистическа и антисемитка идеология демонстрират трайно установени предразсъдъци и омраза към носителите на съответните защитени признаци – раса, етнос, националност и религия. Показателен е примерът с четиримата осъдени за опит за убийство на мъж, когото припознали за мигрант и мюсюлманин и били мотивирани от „желание за наказване на незаконно навлезли в страната чужденци, защото те извършвали противоправни действия срещу личността на български граждани“⁸⁷.

4.3. ИЗ СТЕНОГРАМИТЕ НА РЕГИОНАЛНИТЕ ФОРУМИ

През 2019 г. над 74 милиона лица са потърсили закрила. Каква е връзката между престъпленията от омраза и бежанците? При престъплението от омраза извършителят избира жертвата заради принадлежността ѝ към определена група (бежанците са именно такава обособена група). „България може да се гордее, че още през Средновековието, в IX век, е имала свои закони, между които Закон за людетe. В него се въвежда „азилно право“ – ако някой потърси закрила или убежище в църква, поради това че някой го преследва, църквата е длъжна да му даде тази закрила“ – това припомня на регионалния форум в Сливен **ПЕТЯ КАРАЯНЕВА** от Представителството на Върховния комисариат на ООН за бежанците в България. Апогеят на законодателството в днешно време е Конвенцията за статута на бежанците. Бежанецът не може да бъде връщан в страната, от която е избягал. Всяка година на Световния ден на бежанеца (20 юни) ВКБООН представя глобалните тенденции. Те показват непрекъснато увеличаващи се числа.

87 СГС. Присъда № 152 от 14.06.18 г. по НОХД № 3455/2014 г.

Представителството в България на Върховния комисариат на ООН за бежанците изследва нагласите на българското общество. „Колкото повече търсещи и получили закрила лица има в България, толкова по-ясни са негативните тенденции и настройки на обществото спрямо тях – сочи Петя Караянева. – Сумата, която давахме на получилите закрила бежанци, за да започнат собствен бизнес, беше 2 хил. долара. За една година трябваше да ги върнат на ВКБООН. Излезе публикация, че бежанците получавали повече пари от българите. Това доведе до много негативни настроения. Емблематични са случаите на негативни нагласи и реакции на населението на Елин Пелин, Белене и Широка лъка срещу бежанци, желаещи да живеят в тези населени места.“

Статистиката на Представителството на ВКБООН в България сочи по-голям брой на престъпленията от омраза сред бежанците от Африка. „Ако присъствате на интервюта в Държавната агенция за бежанците, ще чуете потресаващи разкази за взривени къщи, за коли бомби, на които са станали жертва, но митът слага знак за равенство с терорист. За да се преодолее представата за негативния образ на бежанеца, трябва човек да се срещне с тези хора“ – заявява Петя Караянева.

Всяка година ВКБООН обучава служители на ГД „Гранична полиция“ – МВР и на други държавни структури, работещи ежедневно с бежанци. За първи път през 2019 г. е организирано обучение и на ГД „Националната полиция“ – МВР.

„Много често медиите пишат „Мигрантската вълна ни залива“ – цитира на форума в Кърджали адв. **ГЕОРГИ ВОЙНОВ** от БХК и уточнява, че между мигранти и бежанци има разлика. „Мигрант е този, който иска да отиде от една държава в друга, за да си намери по-добра работа. Мигранти са всички, част от тях са бежанците. Бежанецът е принудителен мигрант. Част от българите са икономически мигранти в Западна Европа, САЩ и други страни.“

Георги Войнов обръща внимание и на признака „пол“. „При предоставянето на статут като форма на международна закрила признакът „пол“ следва да се разглежда в контекста на преследване

в страната на произход, например в Иран, Афганистан, Саудитска Арабия и др. В Саудитска Арабия нямат социални проблеми, няма огромна бедност, но правата на жените са изключително ограничени. Там са инсталирали приложения към телефоните на жените, чрез които главата на семейството да може да следи къде се намират във всеки един момент. В тази страна съвсем доскоро на жените бе забранено да управляват автомобили, да излизат без придружител и т.н. Когато такова лице попадне под юрисдикцията на някоя от държавите на Европейския съюз или на други, които са ратифицирали Конвенцията за бежанците от 1951 г., то би следвало на такова лице да се предостави международна закрила, предвид обстоятелството, че базисни права на жената в съответната ѝ страна на произход биват потъпквани и там я очаква не само наказателно преследване, но и отмъщение от нейното семейство.”

В изложението си Георги Войнов поставя акцент и върху обществените нагласи към бежанците. „Всички си спомнят есента на 2013 г., когато у нас за първи път се заговори за бежанци. През първите 6 – 7 месеца нямаше изказвания от вида „те ни заливат, ислямистите идват“. В лагера за настаняване в Харманли и в лагерите в София гражданите спонтанно носеха дрехи и храна, защото държавата не беше подготвена за навлизането на такъв голям брой бежанци. През септември и октомври същата година в нашата страна навлязоха 13 – 14 хиляди души. Дотогава държавата се беше справяла с около 500 души на година, но успя сравнително бързо да се организира и да приведе условията в тези лагери в приличен вид в разумен срок. Седем години по-късно в България все така няма функционираща интеграционна програма за бежанците.”

Защо да има грижа за тях?

„Някои казват: „Бежанците не искат да остават тук, защо тогава трябва да се грижим за тях?“. Истерията към бежанците и мигрантите възникна по същия начин, по който възникна истерията за Истанбулската конвенция, а в момента и по отношение Националната стратегия за детето – обяснява адв. Георги Войнов. – По телевизията се показват представители на крайнодесни групи и партии, които

размахват плашилото на чуждата култура, на ислямския терорист, който ще хукне след българските жени и деца, за да ги изнасилва, поробва и т.н. Статистиката показва, че няма регистрирано нито едно насилствено престъпление от страна на търсещите закрила бежанци. Може да има някоя дребна кражба, но плашилото се размахва до такава степен, че започнаха да протестира местните жители в населените места, където хората с получен бежански статут искаха да се настанят да живеят съвсем законно. Например хората в с. Розово се събраха и казаха, че не искат сирийци там. Същото стана и в Елин Пелин. Бежанците бяха живели там вече няколко месеца и никой не беше разбрал за тях, но услужливо ВМРО и кметът, който е от тази партия, подсетиха гражданите и успяха да ги наплашат, че едва ли не в тяхната община ще се развие клетка на Ислямска държава. [...]

Враждебността, която се надигна през 2015 г., отказа и малкото бежанци, които имаха идея да се интегрират, да останат тук – общава Георги Войнов и конкретизира: – От началото на 2019 г. 685 лица са потърсили закрила в страната, от които 634 са избягали, без да дочакат приключването на процедурата пред Държавната агенция за бежанците. Нашата държава не предоставя статут почти на никого, освен на сирийски граждани. Това е част от политиката да бъдат възпирани хората да минават през нашата територия, а ако го правят, да го правят нелегално и да заминават на Запад. Основният страх на нашата държава е, че не може да се справи с голям брой бежанци. Това може да е основателно, но не това са механизмите”.

Георги Войнов очертава и контекста, като посочва, че въпросът не е решен като цяло и на европейско ниво. „Основните прекания са между периферните държави на Европейския съюз – България и Гърция, и по-богатите държави от Централна и Северна Европа, които са крайната цел на мигрантите и търсещите закрила. Идеята е регламент „Дъблин“ да предотврати „пазаруването на убежище“, защото всички бежанци искат да останат в държава, която ще им осигури по-добри условия. Желаните страни убежища са Германия, Холандия, Швеция, доскоро и Англия. Идеята е, че първата държава, в която си подал молба за закрила, остава отговорна

за теб до края, а ако продължиш, следва да те върне. Това обаче не работи.”

Експертът счита, че не се е сбъднала и друга прогноза. „За миналата година България е получила 5 хиляди запитвания за връщане на хора от различни държави, а са изпълнени едва 55. Така и другото голямо „плашило“ – че Германия ще ни върне 20 хиляди бежанци – не се случи, защото редица германски съдилища преценяват, че условията за живот в България, особено за уязвими групи хора (хора с увреждания, самотни родители, хора с различна сексуална ориентация), са неподходящи и тези хора биха могли да станат жертва на преследване.

„Много голяма част от бежанците, дошли в България, вече са напуснали страната. Най-много търсеци закрила у нас са от Афганистан, Сирия и Ирак. Периодът на криза отмина“, обобщава **МАРИЯ ШИШЕВА** от Представителството на ВКБ на ООН в България пред форума в Пловдив. Въпреки че с намаляването на броя на бежанците намаляват и негативните нагласи към групата им, все пак предразсъдъците съществуват.

Митологемите за бежанците

Изследванията на причините за негативните нагласи на ВКБО-ОН сочат, че първата причина за нетолерантността към бежанците е страхът. Около 43% от хората се страхуват, че бежанците биха могли да извършат престъпления. В сравнение с 2017 г. има спад по този показател, но процентът все още е висок. Други 43% се страхуват, че бежанците могат да разпространят своите вярвания, а 36% – че бежанците разпространяват заразни болести.

Едно от основните права на бежанците е достъпът до територия. „Бежанецът трябва да има достъп до територия и до процедура, в която държавата да прецени дали отговаряте на дефиницията за бежанец – уточнява Мария Шишева. – Всяка държава има право да охранява границите си, но това не трябва да е за сметка на правото на всяко лице да потърси закрила. Институциите имат задължението да провеждат мониторинг на инциденти. Данните на

Представителството на ВКБООН в България сочат, че голям процент от обществото смята, че България трябва да приема бежанци, бягащи от война – 43%, а други 25% смятат, че България трябва да приема лица, чиито човешки права са нарушени. Около 34% казват, че не желаят нито бежанци, нито мигранти да имат достъп до страната.

След като едно лице получи достъп до територия и подаде молба за закрила, то бива настанено в регистрационно-приемателните центрове (РПЦ) на Държавната агенция за бежанците. Там тези лица имат ограничение на правото на свободно придвижване. Тези, които са в РПЦ в София, с. Баня, с. Пъстрогор и гр. Харманли, не могат да напускат определените им зони (напр. за София – територията на гр. София) без разрешение. При повторно нарушение на забраната за напускане на зоната те могат да бъдат настанени в затворен център.”

Мария Шишева посочва, че във всички центрове в София са наблюдавани инциденти, регистрирани са случаи на нападения около регистрационно-приемателните центрове. Например трима иракчани са нападнати в близост до центъра във Враждебна от 10 души, докато пазаруват в магазин в близост до центъра. Един от тях има значителни наранявания. Има реакция на полицията. Осигуряват патрулна кола, която дежури около центъра в определени часове. Търсещите закрила в тези центрове получават храна, подслон и 20 лв. на месец.

България има проект за отделен център за непридружени деца, има и осигурено финансиране по Норвежкия механизъм, но на практика вече повече от година не се намира община, която да изрази готовност този център да бъде изграден на нейна територия.

България се смята за транзитна страна. По изчисления на Представителството на ВКБООН в България в настоящия момент в страната няма много бежанци (тоест лица, които са минали през процедурата и им е предоставена закрила). Те са около 1000 – 2000 души. „Когато обаче едно лице получи закрила, с това не приключва неговият път в търсенето на закрила – подчертава Мария Шишева. – Напротив, започват сериозни трудности, защото към момента в

България няма специална подкрепа за тези лица.” От 2007 до 2013 г. България има интеграционна програма, която предоставя на търсещо закрила лице достъп до курсове по език и достъп до жилище за определен период. Тази програма е прекратена поради пропуски в законодателството и дискриминационни разпоредби. Социалните услуги също нямат достатъчен капацитет.”

Въпреки че законът предвижда след получаването на статут бежанецът да сключи споразумение за интеграция с кмета на съответната община (с изключение на лица, които са презаселени от Турция), няма община в България, която да е проявила желание за сключване на такова споразумение. В България към момента съществуват два интеграционни центъра. Единият е Информационно-интеграционният център на БЧК в София, където се организират курсове по български език и се предлага образователна подкрепа за децата. Според изследвания на Представителството на ВКБООН в България много малко от българите са готови да приемат бежанец за началник. Данните сочат, че 34% от хората смятат, че бежанците могат да се интегрират, но само с подкрепата на местните хора, а 48% – че бежанците не могат да се интегрират заради културни различия.

Отвъд омразата

„Това означава ли, че няма надежда? – пита Мария Шишева. – Надеждата е в хората, които протегнаха ръка на изгоненото семейство от Елин Пелин, в децата от Харманли, които с тръгването си на училище и с напредъка си преобърнаха нагласите на местното общество към себе си. Студентите от Журналистическия факултет написаха книгата „Отвъд бариерите“ с истории на бежанци и преобърнаха собствените си представи за търсещите закрила. Около 92% от хората в България никога не са виждали и не са общували с бежанец, а практиката показва, че общуването променя нагласите.”

„Когато разбрах, че са сирийци, бях малко стресирана, но в рамките на седмица опознах тези хора и ми станаха любимци. Всяка вечер се събираме на нашата маса, говорим си до късно и свикнахме едни с други.” (думи на жителка на Елин Пелин)

ИЗВОДИ И ПРЕПОРЪКИ

Всички данни и изводи, цитирани в този обзор, обясняват и тревожните констатации и препоръки на международни институции към българското правителство от последните години. Ето и някои от тях:

Наблюденията на **Консултативния комитет за България**⁸⁸ от третия мониторингов цикъл, който е последният изцяло приключил мониторингов цикъл, приети на 11 февруари 2014 г., сочат, че от началото на 2013 г., „когато в България започна да пристига значително по-голям брой търсещи убежище от обичайното, особено от Сирия, се наблюдава обезпокоително нарастване на физическите нападения срещу бежанци, търсещи убежище, и лица, възприемани като принадлежащи към една от тези групи. В началото на ноември 2013 г. един малийски тийнейджър е бил намушкан с нож близо до джамия в София, мъж от турски произход е бил бит до кома – според някои доклади, защото е бил объркан с бежанец; сирийски тийнейджър също е бил нападен. Села организираха протести срещу създаването на приемни центрове за търсещите убежище в тяхната околност, а крайнодесни групи създадоха „граждански патрули“, което отне на властите няколко седмици, за да ги обявят за проблематични, след като те дадоха ултиматум на властите да „изчистят“ улиците от нелегалните имигранти. Успоредно с това е имало многобройни нападения над места за богослужение, използвани от лица, принадлежащи към национални малцинства, по-специално джамии. Особено сериозно насилствено нападение бе извършено през май 2011 г. срещу джамията в София по време на петъчните молитви, когато са ранени няколко души“.

„Политическите реакции на българското правителство на притока на приблизително 12 000 търсещи убежище през 2013 г., включително предложението за изграждане на ограда по протежение на част от границата с Турция, по-скоро влошиха, отколкото да отслабят антиимигрантската реторика. Тя е все по-редовна част от политическата сцена“ – такава е оценката на Консултативния комитет по прилагане на Рамковата конвенция на Съвета на Европа за защита на националните малцинства⁸⁹ в България.

88 Консултативният комитет по Рамковата конвенция за защита на националните малцинства е група от независими експерти, които подпомагат държавите – страни по Конвенцията, в нейното прилагане. Неговата роля като консултативен орган е предвидена в чл. 26 от Конвенцията. Република България е подписала Рамковата конвенция на 9 октомври 1997 г. и я е ратифицирала на 7 май 1999 г. Влиза в сила за България на 1 септември 1999 г.

89 Приета на 10 ноември 1994 г. от Комитета на министрите на Съвета на Европа,

Според Комитета в България днес цялостният климат изглежда още по-малко възприемчив към многообразието. Актуалната ситуация сочи, че е налице увеличаване на расистката реч и расистките атаки. Расизмът става все по-разпространен в политическия дискурс и в медиите. „Консултативният комитет продължава да изразява своята загриженост относно разпространението на екстремистки политически партии, както и от факта, че някои крайнодесни политически партии активно инструментализират антиимигрантските и антиромските настроения сред населението, а основните партии са неспособни ефективно да противодействат на техните послания и рискуват да нормализират климата на нетърпимост към тези групи.“

Сред настоячиво повтаряните препоръки на Консултативния комитет е становището българските власти да изменят Наказателния кодекс, така че изрично да предвижда, че расистките мотиви представляват отегчаващо вината обстоятелство за всички престъпления. Комитетът настоятелно призовава властите незабавно да увеличат усилията си, за да гарантират, че всички престъпления, свързани с расизма, са ефективно разкрити, разследвани, преследвани и наказани като такива. В това отношение особено ценно би било засиленото обучение на полицията, прокуратурата и съдебните власти. Тези престъпления следва да бъдат систематично наблюдавани.

Близки са и заключенията на **Европейската комисия срещу расизма и нетолерантността (ЕКРН)**⁹⁰. В доклада си от петия мониторингов цикъл, който е последният изцяло приключил мониторингов цикъл, от 16 септември 2014 г. ЕКРН препоръчва на властите да продължават да следят отблизо многобройните екстремистки

в сила от 1 февруари 1998 г. Ратифицирана от 38-ото Народно събрание със закон, приет на 18.02.1999 г.

90 Европейската комисия срещу расизма и нетолерантността е създадена на среща на държавните и правителствените глави на Съвета на Европа. Нейният статут е приет от Комитета на министрите на Съвета на Европа на 13 юни 2002 г. Комисията се състои от 47 членове (по един от всяка държава членка), които са назначени като независими експерти в сферите, които представляват нейния предмет на дейност – расизъм, расова дискриминация, ксенофобия, антисемитизъм и нетолерантност.

групи и политически партии, които функционират в България, и да предприемат бързи действия срещу всички престъпни дейности, в които те участват, включително подбуждане към дискриминация, омраза и насилие. ЕКРН е изненадана, че толкова малко случаи на реч на омраза са достигнали съда, а процентът на произнесените присъди е толкова нисък. Тя изразява съжаление, че действащите разпоредби на наказателното законодателство за борба с речта на омраза се посочват рядко и обикновено – безрезултатно. Това отправя силно послание към обществеността, че речта на омраза не е сериозна и може да бъде използвана безнаказано. ЕКРН настоятелно препоръчва на властите да предприемат спешни мерки, за да гарантират, че всеки, който използва речта на омраза, определена в чл. 162, ал. 1 и чл. 164, ал. 1 от Наказателния кодекс, е надлежно преследван и санкциониран.

В тази посока са и изводите на **Комитета на ООН за премахване на расовата дискриминация**⁹¹. В заключенията от последния преглед по повод XX – XXII периодични доклади на България относно изпълнението на задълженията на страната по Международната конвенция за ликвидиране на всички форми на расова дискриминация от 31 май 2017 г. Комитетът изразява дълбока загриженост от информацията за увеличение на случаите на реч на омраза и престъпленията от омраза. Поставен е акцент върху инциденти, насочени към малцинствени групи, като турци, роми, мюсюлмани, евреи, хора от африкански произход, мигранти, бежанци и лица, търсещи убежище. Комитетът отбелязва със загриженост, че Съветът за електронни медии не е успял да ограничи расисткото говорене и разпространението на омразата в интернет и социалните медии.

91 Комитетът за премахване на расовата дискриминация (КПРД) е орган на ООН, установен с Международната конвенция за премахване на всички форми на расова дискриминация. Неговата компетентност включва разглеждане на индивидуални жалби и на периодичните доклади на държавите – страни по Конвенцията. След всяко разглеждане на доклад КПРД формулира заключения и препоръки към съответната държава. Република България е подписала Международната конвенция за премахване на всички форми на расова дискриминация на 1 юни 1966 г. и я е ратифицирала на 8 август 1966 г.

Заклученията на **Комитета по правата на човека (КПЧ)**⁹² към ООН от последния преглед по повод разглеждането на четвъртия периодичен доклад на България за изпълнение на задълженията по Пакта от 15 ноември 2018 г. също поставят акцент върху зачестяващи актове на реч не омраза и престъпления от омраза, особено срещу ромската общност, членове на религиозни малцинства, лесбийки, гей, бисексуални, транссексуални и интерсексуални лица, мигранти и търсещи убежище, включително расистка, ксенофобска и нетолерантна реч по телевизията, медиите и интернет от лица на най-високо ниво на държавното управление и в предизборни кампании. Комитетът също така е обезпокоен от липсата на данни относно престъпната реч на омраза и престъпленията от омраза, както и от факта, че тези престъпления не се разследват и преследват адекватно, тъй като „мотивът на омраза често не се взема предвид, а броят на присъдите е изключително нисък“.

С увеличения бежански поток в България през 2013 г. много политически дейци и медии разпространяват тезата, че всеки чужденец, който е пресякъл българската граница не на предназначенията за това места – контролно-пропускателните пунктове – е „нелегален имигрант“ и „престъпник“. Тази теза е широко разпространена и до днес. Нещо повече – споделяна е от ВАС. През юни 2018 г. ВАС се произнесе по жалбата на група лица от сирийски произход срещу решение на АССГ, с което се оставя в сила решение на КЗД, установяващо, че спрямо всички тях, с изключение на един, бившата народна представителка и към настоящия момент водеща на предаване в партийната националистическа телевизия „Алфа“ Магдалена Ташева не е осъществила дискриминация с изявленията си против бежанците в три броя на предаването си през 2013 г.⁹³

92 Комитетът по правата на човека (КПЧ) е орган на ООН, установен с Международния пакт за граждански и политически права. Неговата компетентност включва разглеждане на индивидуални жалби и на периодичните доклади на държавите – страни по Пакта. След всяко разглеждане на доклад КПЧ формулира заключения и препоръки към съответната държава. Република България е подписала Международния пакт за граждански и политически права на 8 октомври 1968 г. и го е ратифицирала на 21 септември 1970 г.

93 ВАС (2018). Решение № 7863 от 12.06.2018 г. по адм. д. № 697/2017 г., 5. отд.

В редица предавания Ташева представя бежанците от Сирия като мними бежанци, ислямисти, екстремисти и престъпници. Нарича ги „изчадия“, „сган“, „масови убийци“, „канибали“, „диваци“, „ислямски фундаменталисти, които бягат от правосъдието и лъжат властите“, „отвратителни, долнопробни примати, които бягат от закона в Сирия“ и „започнаха да крадат, да бият“ в България; които ще „започнат да изнасилват, да режат глави“. Водещата описва бежанците още като „нахлува[ща] поредна вълна на ислямизацията“, „вкарване на огромно, радикално ислямско население – враждебно и към България и към християнството“. Ташева отъждествява бежанците с „Ал Кайда“, нарича ги „главорези“ и им приписва цел „да изменят демографския [...] национален и религиозен облик, нашата национална идентичност като българи и като православен християнски народ. Да ни доограбят...“. Водещата квалифицира бежанците като „плътни джихадистки арабски маси“, „вкарвани“, за „да превърнат България във втора Босна и втора бивша югорепублика Македония [...] и след 25 години същите тези пришълци, мохаджир, както се казва в Корана – защото ислямът така се разширява, чрез мохаджир, т.е. преселници в нови земи, това е догма в исляма – да „веят“ в София, по твърдяната аналогия със Скопие и Сараево, „флага на Саудитска Арабия“. Ташева пряко призовава българите към „организиране бунтове“ и „въстания“ „срещу нашествието на тази ислямистка сган под формата на сирийски бежанци“. Неин гост в студиото – Георги Сенгалевиц, съветник на парламентарната група на „Атака“, заявява, че бежанците представляват „сирийската свободна армия“ и нейните „терористични подразделения“, които някой „транспортира“ към България. Той внушава, че те „са извършили престъпление против мира; военно престъпление или престъпление срещу човечеството“. Сенгалевиц заявява, че бежанците са довели до „изостряне на криминогенната обстановка“, т.е. че извършват престъпления. Той твърди, че бежанците влизат в „конфликти с българското население“, с което според него имат „очевидна културна, цивилизационна несъвместимост“.

Според жалбоподателите и БХК, предоставил им правна помощ по делото, тези изявления съставляват „тормоз“ по смисъла на

Закона за защита от дискриминация спрямо цялата общност на бежанците и същевременно „подбуждане към дискриминация“ срещу тях по смисъла на същия закон. Тези изявления създават обидна, унизителна и застрашителна среда не само за бежанците от Сирия, но и за всички мюсюлмани, други бежанци и чужденците по принцип. Съдилищата оставят без уважение жалбите на жалбоподателите. ВАС се произнася, че изявленията на Ташева „се отнасят само до онези чужденци, които в резултат на събитията от 2013 г. в Сирия напускат страната си и преминават незаконно граници“, и още: „Нито от цитираните изказвания в жалбата до [КЗД], нито от представените веществени доказателства може да се направи извод, че употребените изрази се отнасят до други групи законно пребиваващи в страната чужденци“.

С други думи, съдът намира, че е законно „незаконно пребиваващи“ чужденци да бъдат наричани „джихадисти“ и „канибали“ и да бъдат представяни като опасност за националната сигурност. Нещо повече – съдът се показва напълно откъснат от действителността, демонстрирайки непознаване на ситуацията с увеличения бежански поток в страната през 2013 г., когато не само Ташева, но и много други политически дейци и медии разпространяваха тезата, че всеки, който е пресякъл българската граница не на предназначения за това места – контролно-пропускателните пунктове – е „нелегален имигрант“ и „престъпник“. Тази теза е широко разпространена и до днес, а явно споделяна и от ВАС, въпреки разпоредбата на чл. 279, ал. 5 от НК и въпреки ноторно известното обстоятелство, че никоя държава в света не издава визи за убежище (пристигащите през територията на Република Турция бежанци от Сирия, Афганистан и други държави няма как да бъдат пропуснати през контролно-пропускателните пунктове, тъй като няма как да се снабдят с документи за тази цел).

По-нататък решението на ВАС полага усилия да изключи жалбоподателите от кръга на заинтересованите лица. Най-напред прави това с формализъм – като сочи, че повечето от тях не са бежанци, въпреки че първоначалната им жалба съдържа оплакване от реч на омразата срещу бежанци и всички от сирийски произход, както и

мюсюлмани. Това ВАС пропуска да обсъди и стига до извода, че лицата нямат право на жалба. След това, осланяйки се на превратния анализ на фактите по преписката в акта на КЗД, приема, че изявленията на Ташева не били срещу всички сирийци, а само срещу тези, които са членове на терористични групировки. И цинично се мотивира, че жалбоподателите не са се самоопределили като носители на признак „член на терористична групировка“. Това произнасяне губи връзка с реалността, в която почти цялата реч на Ташева – обилно натрупани изрази и сегменти от предаванията – е омаловажена за сметка на няколко вметнати реплики от нейна страна за това, че не всички сирийци били такива, каквито тя описва с изразите си.

КЗД и административните съдилища напълно пренебрегват изтъкванията от жалбоподателите по делото социален контекст на изявите на Ташева, както и впечатлението, което речта ѝ оставя у средния зрител, като превратно и тенденциозно намират в изявленията ѝ нюанси, на които да придадат свръхтежест.

В обобщение би могло да се каже, че няколко групи от българското общество са системно подложени на дискриминация в редица сфери на общественния живот. Това са ромите, ЛГБТИ хората, бежанците и мигрантите, както и българските граждани с македонско и с помашко самосъзнание. Системната дискриминация на ромите се проявява най-вече в сферата на образованието, жилищата, здравеопазването, труда и в системата на наказателното правораздаване. Дискриминационни са и законодателството, практиките и публичните нагласи спрямо ЛГБТИ хората.

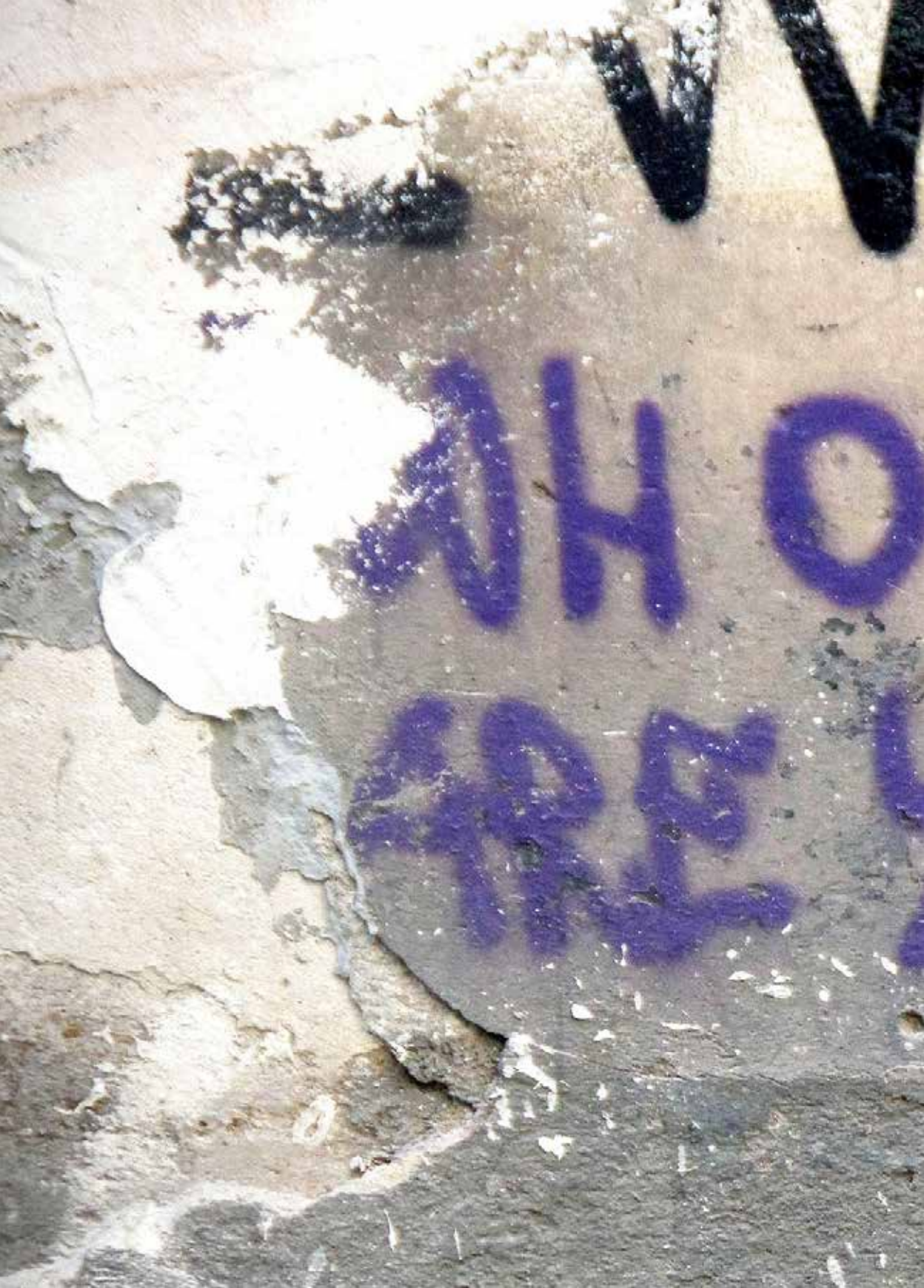
Ромите, мюсюлманите, ЛГБТИ хората и мигрантите са обект на системна реч на омразата, която често остава безнаказана. Малка част от проблемите на тези общности намират отзвук в практиката на официалните институции за защита от дискриминация.

Ромите, мюсюлманите, ЛГБТИ хората и мигрантите са обект на системна реч на омразата, която често остава безнаказана. Българската държава не допуска и признаването на идентичността на помаците. Официалната политика се гради

върху твърдението, че помаците са ислямизирани българи. То се налага в системата на публичното образование и в пропагандната литература. Изразяването на помашка идентичност не се толерира и се смята за предателство. Малка част от проблемите на тези общности обаче намират отзвук в практиката на официалните институции за защита от дискриминация. Причините за това са комплексни. Те се вкоренени както в недоверието към техния капацитет, така и в неадекватния достъп до правна помощ на засегнатите. През годината практиката по Закона за защита от дискриминация и други закони, уреждащи равенството в третирането, отбеляза развитие в направления, в които от години се наблюдава прогресивна съдебна практика (напр. защитата от дискриминация на хората с увреждания), но същевременно утвърди някои порочни практики.

Малцинствените групи са сред мишените не само на дискриминационни нагласи, но и на ескалиращи в престъпления на омразата стереотипи.

Същите групи са и сред мишените не само на дискриминационни нагласи, но и на ескалиращи в престъпления на омразата стереотипи.

АБ

ПРИЛОЖЕНИЕ
ГРАФИТИТЕ –
ИЗКУСТВО ИЛИ
ВАНДАЛИЗМ –
ФОТОГАЛЕРИЯ

ЮИ?

ФОТОГАЛЕРИЯТА „ГРАФИТИТЕ - ИЗКУСТВО ИЛИ ВАНДАЛИЗЪМ“ е част от продукцията, създадена в рамките на проекта **NO HATE BG: ЗАЕДНО В ЗАЩИТА НА МАЛЦИНСТВАТА И ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НА ПРЕСТЪПЛЕНИЯТА ОТ ОМРАЗА**. Проектът е съфинансиран по програма „Права, равенство и гражданство“ на Европейския съюз (2014 – 2020) и се изпълнява от консорциум с водеща организация Български хелзински комитет (БХК) и партньори: Център за междуетнически диалог и толерантност – Амалипе и Civil Rights Defenders (CRD) – Швеция.

БЪЛГАРСКИ
ХЕЛЗИНСКИ
КОМИТЕТ

Център Амалипе

CIVIL
RIGHTS
DEFENDERS

ФОТОГАЛЕРИЯТА представя графити от улиците на София и Пловдив.
Фотограф: Галя Йотова

Какво е хаос? Хаосът е противоположност на идеалния ред, или безредие, отсъствие на ред. Оказва се, че претенцията на хаоса е да се претвори в ред. И редът, обладан от същите желания, стига до точката, от която връщането е само на нов ред.

Дали графитите, които ни блъскат от стени, огради, по улици и врати, не са визуалният вик на хаоса, а спрят – летливата нишка на желанието за ред?

От няколко месеца се вглеждам в написано, задраскано, нарисувано и се питам: как да разбера графитите като улично изкуство, когато усещането ми е за вандалщина?

А може би причината е пространството, което графити и аз споделяме. Защото това е нашето общо обиталище – градът – и в него се пресичат линиите на всекидневното ни движение; там настоящето се блъска с интимните ни спомени от детство и минало,

и почти винаги, пак там, се разминаваме с проекциите на политическа и социална система. Така улицата и градът не само подвеждат категориално графитите, но и са поставени в пряка зависимост от обществени и икономически нагласи. Целта тогава на графитите, в свръхамбициозен смисъл, е да провокират, да раздрусат определени институционализирани понятия, дори да разрушат установени нормативи. Но когато тези норми се изменят, когато променят силата и посоката си и дори изчезнат като релевантни на реалността, улицата също се променя, за да се настрои и потърси друг порядък. Детерминантите в определянето на графитите се оказват доста повече, отколкото искаме да приемем. Естетическите съмнения се трансформират в етични подозрения. Неслучайно посланията на графитите много често са в императивна форма.

Но поставете графити в галерия, и те ще са бърбиви, наивни, и въпреки опитите за пренасяне, пространството на улицата ще се окаже единственото адекватно платно за графитите. Поставете ги на светло, дайте им спонсор и приемателна комисия и техният упрек ще се превърне в красиво мълчание... и съгласие. Опитайте се да наддавате за ефимерното им присъствие – та силата на графитите се крие точно в заплахата да изчезнат, да се пребоядисат, да се изчистят и изтрият – и „случаят Банкси в Сот-бис“ се конвертира в милион ненужни хартиени конфети.

Да, графитите са груби, недодялани, арогантни в претенциите, настоятелни в исканията си, крайни в желанията, нетърпими, нетърпеливи...

Да, по улиците ще ни познаете.

Толкова видими са там всички наши недъзи.

– Галя Йотова

ВАНДАЛИ

No Toy
4
X-RAY

WRITE

FUCK NAZIS

ACIR

SHYBIL KID E

16!

OMPA3A

GAY ARE

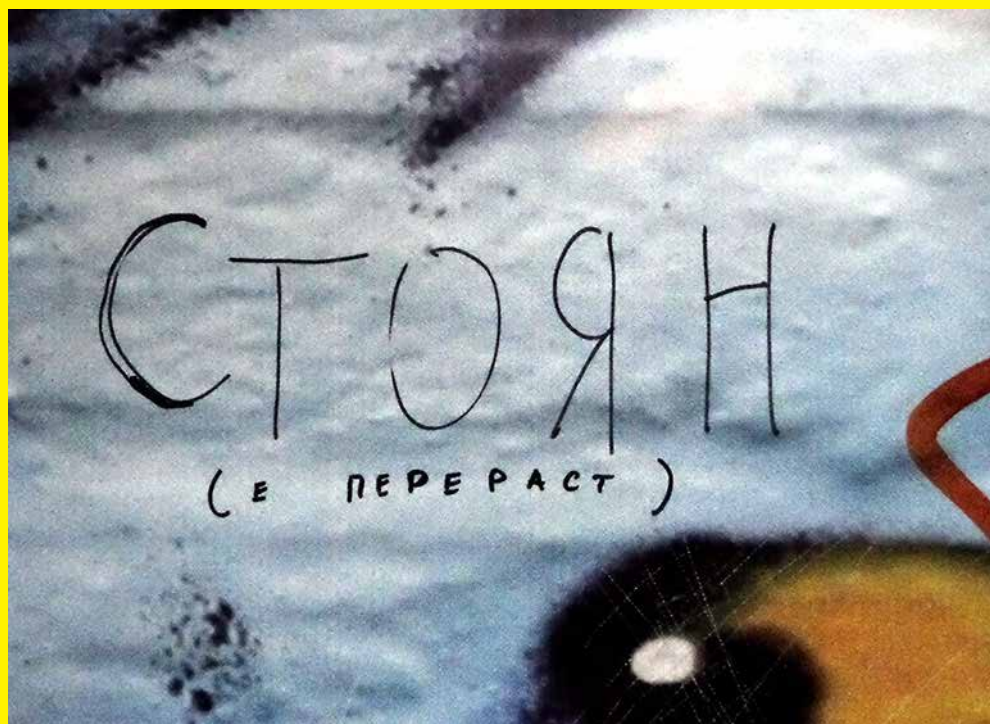

100%

RM

TOVERA

ЛЮБОВ

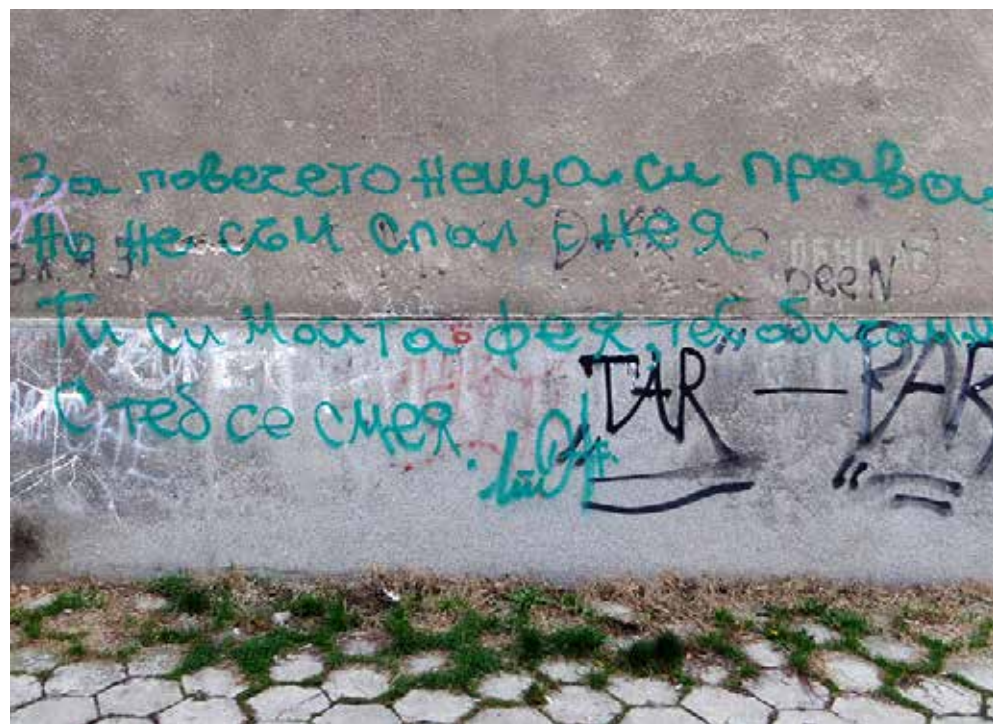

ВИЗИОНЕРИ

W

TOY

BOI

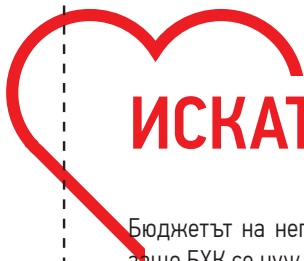

ПРОМЯНА

11.10.11

ИСКАТЕ ЛИ ДА ПОМОГНЕТЕ?

Бюджетът на неправителствените организации често е съвсем ограничен. Ето защо БХК се нуждае от помощ, за да продължи да работи в полза на най-уязвимите групи в българското общество. Тази подкрепа ще помогне за изграждането на един по-добър свят.

КАКВО МОЖЕТЕ ДА НАПРАВИТЕ?

Активисти от цял свят са показали, че съпротивата срещу тези, които подкопават човешките права, е възможна. Бъдете част от това движение. Помогнете ни да се изправим срещу тези, които подклаждат страх и омраза.

Можете да направите това

КАТО ДОБРОВОЛЕЦ ИЛИ С ДАРЕНИЕ.

- ☐ Искам да предложа помощта си като доброволец, защото смятам, че притежавам умения, които биха били от полза.

Име:

Адрес:

Държава:

Имейл:

- ☐ Искам да направя дарение на БХК (приемат се дарения в левове или евро)*

Сума:

Моля изтеглете от:

Visa ☐

Mastercard ☐

Номер:

Валидна до:

Да се използва за**:

Подпис:

* Дарението можете да направите и сами чрез интернет на адрес:
<http://www.bghelsinki.org>

**Попълнете този ред само ако имате конкретно желание или наша конкретна кампания предвид.

Моля, подайте тези формуляри в офиса на БХК на адрес:
ул. „Върбица“ № 7, ет. 4, 1504 София

БЪЛГАРСКИ
ХЕЛЗИНСКИ
КОМИТЕТ

